శ్రీరస్తు.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

శ్రీ

శ్రీ కృష్ణయజుర్వేదే ఏకాగ్నికాండే ప్రథమః ప్రపాఠకః ప్రారభ్యతే.

అదితేనుమన్యస్వ - అనుమతేనుమన్యస్వ - సరస్వతేనుమన్యస్వ - దేవసవితః ప్రసువ ॥ ఓం అగ్నయే స్వాహా - సోమాయస్వాహా - విశ్వేభ్యోదేవేభ్యస్స్వాహా - ధ్రువాయభూమాయస్వాహా - ధ్రువక్షితయే స్వాహా - అచ్యుతక్షితయే స్వాహా - అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహా - అదితేన్వమగ్గ్ంస్థాః - అనుమతేన్వమగ్గ్ంస్థాః - సరస్వతేన్వమగ్గ్ంస్థాః - దేవసవితః ప్రాసావీః ॥

శ్రీహరదత్తమిశ్ర విరచితైకాగ్నికాండ మంత్రభాష్య ప్రారంభః.

ప్రణిపత్యమహాదేవం హరదత్తేనధీమతా । ఏకాగ్నికాండ మంత్రాణాం వ్యాఖ్యాసమ్యగ్విధీయతే ॥ తత్రాచార్య్య అదితో వైశ్వదేవ మంత్రానధీయతే-తత్రచోక్తముభయతః పరిషేచనం యథా పురస్తాదితి ॥ తత్పరిషేచనమంత్రాః పూర్వంవ్యాఖ్యాతాః ॥ అదితేనుమన్యస్వ - అదితిర్దేవమాతా - హే అదితే అనుమన్యస్వమయా క్రియమాణంకర్మ అనుజానీహి - అనుమతిః అనుమంత్రీ ఊనచంద్రాపూర్ణమాసీ - హే అనుమతే- అనుమన్యస్వ, సరస్వతీ వాగ్దేవతా తస్యాస్సంబుద్ధిః- హే సరస్వతే అనుమన్యస్వ, సరస్వత ఇతి ఛాందసోగుణః హే దేవసవితః సర్వస్యానుజ్ఞాతః అస్మానపి ప్రసువ అనుజానీహి । అథవైశ్వదేవమంత్రాః * తేషాం మంత్రాణాముపయోగే ద్వాదశాహ మధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షార లవణ వర్జ్య

Scanned by CamScanner

ధర్మాయస్వాహా - అధర్మాయస్వాహా - అద్భ్యస్స్వాహా - ఓషధివనస్పతిభ్యస్స్వాహా - రక్షోదేవజనేభ్యస్స్వాహా - గృహ్యాభ్యస్స్వాహా - అవసానేభ్యస్స్వాహా - అవసానపతిభ్యస్స్వాహా - సర్వభూతేభ్యస్స్వాహా - కామాయస్స్వాహా - అంతరిక్షాయస్వాహా - యదేజతి జగతియచ్చ చేష్టతి నామ్నో భాగోయన్నామ్నేస్వాహా - పృథివ్యైస్వాహా - అంతరిక్షాయస్వాహా - దివేస్వాహా - సూర్యాయస్వాహా - చంద్రమసేస్వాహా - నక్షత్రేభ్యస్స్వాహా- ఇంద్రాయస్వాహా బృహస్పతయేస్వాహా - ప్రజాపతయేస్వాహా - బ్రహ్మణే [illegible]స్వాహా - స్వధాపితృభ్యస్స్వాహా - నమోరుద్రాయ పశుపతయే స్వాహా, యేభూతాః ప్రచరంతి (దివా) నక్తం బలిమిచ్ఛంతో వితుదస్య ప్రేష్యాః- తేభ్యోబలిం పుష్టికామోహరామి మయిపుష్టిం పుష్టిపతిర్దధాతుస్వాహా ॥

నంచ, ఉత్తమస్త్వేక రాత్రముపవాస ఇత్యాది, ఉపయోగః నియమపూర్వకం విద్యాగ్రహణం, కర్తురేవ వ్రతం, పత్న్యా అపి కేచిదిచ్ఛంతి - ఓం అగ్నయేస్వాహా - యథా ఓమిత్యనుజ్ఞాక్షరం తథా స్వాహాకారో హవిః ప్రదానార్థః - సోమాయస్వాహేతీమం మంత్రం కేచిన్నాధీయతే, విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స్వాహా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః సర్వేభ్యో దేవేభ్యః - ధ్రువాయ ఏకరూపాయ వృద్ధిక్షయరహితాయ భూమ్నే బ్రహ్మణే - భూమాత్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్య ఇతిఛాందోగ్యం - ధ్రువానిశ్చలాక్షితిర్గతిః వ్యాప్తిర్యస్య కార్యవర్గం ప్రతి, తస్మై ధ్రువక్షితయే బ్రహ్మణే ఏవమచ్యుతక్షితయే ఏవమగ్నయేస్విష్టకృతే, రుద్రోగ్నిస్స్విష్టకృత్ స్విష్టంసుహుతంకరోతీతి స్విష్టకృత్ తస్మై, పూర్వవత్పరిషేచనమ్, అన్వమగ్గ్స్థాః ప్రాసావీరితి అనుజ్ఞాతవతి, అనుజ్ఞాతవాన్ ॥

అథ బలిహరణ మంత్రాః, * ధర్మాధర్మౌ ప్రసిద్ధౌ అపశ్చ, ఏవమోషధి వనస్పతయశ్చ, అత్ర తత్తదధిష్ఠాత్ర్యో దేవతాః గృహ్యంతే, రక్షో దేవజనేభ్యః రక్షసాం దేవానాంచ యేజనాః పరిచారకాః తేభ్యః - గృహ్యాభ్యః గృహేభవా గృహ్యాః దేవతాః వాస్తువిద్యా ప్రసిద్ధాః తాభ్యః - అవసానేభ్యః, అవసానం గృహం, అనయవాపేక్షం బహువచనం, తత్తదధిష్ఠానేభ్యో దేవతాభ్యః, అవసానపతిభ్యః - అవసానరక్షితృభ్యః - సర్వాణిచ తానిభూతానిచ తేభ్యః, కామః ప్రసిద్ధః, ఏవమంతరిక్షమపి - యదే జతియేనా పిధీయతె ద్వారం తదుచ్యతె - యద్వాయత్ అపిధానకాలె కింపతెజగతిలోకే యచ్చచేష్టతిచేష్టతె - తస్యనామ్నానమన శీలస్యభాగోఽయం తస్మై నామ్నే స్వాహా - పృథివ్యాదయః ప్రసిద్ధాః, యథాదేవేభ్యస్స్వాహాకారః ఏవంపితృభ్యః స్వధాకారః, నమోరుద్రాయ పశుపతయే, పశవో ద్విపాదశ్చతుష్పాదశ్చ తేషాం పత్యే - యేభూతాః యాని భూతానిప్రచరంతి ఇతస్తతః చరంతి - (దివా) నక్తంబలిమిచ్ఛంతః, విబుధస్య కుబేరపుత్రస్య, విబుధయే కౌబేరాయేతి మంత్రాంతరే దర్శనాత్, తస్యకుబేరపుత్రస్యయే ప్రేష్యాః తేభ్యః బలింపుష్టికామః హరామి - సపుష్టిపతిర్విబుధః మయిపుష్టిందధాతు, అనేనన క్తమేవబలిః నక్తమేవోత్తమేన వైహాయసమితివచనాత్, నక్తంబలిమిచ్ఛంతి ఇతిలింగాచ్చ, అన్యేతున క్తముత్తమే నైవేతి భిన్నక్రమం సమవకారస్య చక్షతే, తేషాం బల్యంతరాణాం రాత్రౌనివృత్తిః, కేచిద్దివాబలిమిచ్ఛంత ఇత్యూహేన దివాబలింహరంతి, దివాచారిభ్య ఇతి దివా - నక్తంచారిభ్య ఇతినక్తం - ఇత్యాశ్వలాయనకేదర్శనాత్.

హరిః ఓమ్, ॥ ప్రసు గ్మంతాధియసానస్య సక్షణివరేభిర్వ
రాగ్ం అభిషుప్రసీదత । అస్మాకమింద్రఉభయం జుజోషతియత్సౌ
మ్యస్యాంధసొబుబోధతి ॥ ౧ ॥ అనృక్షరాఋజవస్సంతుపంథాయేభి
స్సఖాయో యంతినోవరేయం । సమర్యమాసంభగో నోనినీయాత్సం
జాస్పత్యగ్ంసుయమమస్తుదేవాః ॥ ౨ ॥ అభ్రాతృఘ్నీం వరుణాప
తిఘ్నీం బృహస్పతే । ఇంద్రాపుత్రఘ్నీం లక్ష్మ్యంతామస్యైసవ

హరిః ఓం, అథ వివాహమంత్రాః ॥ సూత్రం ॥ సుహృదస్సమ
వేతా స్మంత్రవతో వరాన్ప్రహిణుయాత్తా నాదితోద్వాభ్యామభిమం
త్రయేత, ప్రసు గ్మం తేతి ॥ ప్రసు గ్మంతాప్రకర్షేణ సుష్ఠుగంతారః ధి
యసానస్య ధ్యాయమానస్య సక్షణిసమానేక్షణె ధ్యానానంతరమేవ
వరేభిఃవరైఃశ్రేష్ఠైఃపథిభిః - వరాన్వరయితవ్యాన్ కన్యాయాః
పిత్రాదీన్ అభిప్రతి ·సుప్రసీదతసుష్ఠుప్రకర్షేణగచ్ఛత - హేసుహృ
దః ఇంద్రోప్యత్ర సహాయ ఇత్యాహ - ఇంద్రఃఅస్మాకముభయం ఉభ
యోః అస్మదోర్ద్వయోశ్చేతి ద్వయోర్బహువచనం - ఏవంచక
న్యాయాశ్చ మమచఅవయోర్యోగం ఇంద్రోజుజోషతి సేవతె- తస్యా
ప్యే తదనుమతమిత్యర్థః - కస్మాత్ - యద్యస్మాత్ కారణాత్ సౌ
మ్యస్యాంధసః అన్నస్య - ద్వితీయార్థే షష్ఠీ- సోమరసాత్మకమన్నం
అవాభ్యాం దాస్యమానం బుబోధతిబుధ్యతె - ఎతౌసంగతౌమాంయ
క్ష్యేతేఇతి ॥౧॥ అనృక్షరా ఇతి, కన్యాగృహంగచ్ఛతాం తేషాం పం
థాః పంథానః - అనృక్షరాః కంటకశర్కరాది రహితాఃఋజవశ్చ
సంతు - యేభిఃయైఃపథిభిః - నః అస్మాకంసఖాయఃసుహృదః ఇమె
యంతిగచ్ఛంతి వరేయంవరణీయం కన్యాయాః పిత్రాదికంప్రతి,నః అ
వాంచ అర్యమాభగశ్చ సన్నినీయాత్ సన్నయతు - సంగమయతు
నః- అవయోశ్చజాస్పత్యం జాయాపతిభావః సమ్యక్ సుయమమస్తు
సుసంబద్ధమస్తుహేదెవాః ॥ ౨ ॥ సూ ॥ స్వయంధృష్టావత్సృతీయాం,

వితస్సువ ॥ ౩ ॥ అఘోరచక్షురపతిఘ్న్యేధిశివాపతిభ్య స్సుమ
నాస్సువర్చాః । జీవసూర్దేవకామాస్స్యోనాశంనో భవద్విపదేశం
చతుష్పదే ॥ ౪ ॥ ఇదమహం యాత్వయిపతిఘ్న్యలక్ష్మిస్తాంనిర్ది
శామి ॥ ౫ ॥ జీవాగ్ంరుదంతివిమయంతేఅధ్వరేదీర్ఘామనుప్రసితిం,
దీధియుర్నరః । వామంపితృభ్యోయ ఇదగ్ం సమేరిరేమయః పతి

జపేత్, అభ్రాతృఘ్నీమితి ॥ హేవరుణత్వం అస్యైవధ్వైవ అస్యావ
ధ్వాః యా అభ్రాతృఘ్నీ లక్ష్మీఃతాం లక్ష్మ్యం, వాంఛందసీతి పూర్వ
సవర్ణా భావయణాదేశః, లక్ష్మీంసువదేహి - హేబృహస్పతేత్వంచ
యాఅపతిఘ్నీలక్ష్మీః తాంలక్ష్మ్యంసువదేహి - హేఇంద్రత్వంయా అ
పుత్రఘ్నీలక్ష్మీః తాంసువదేహి - హేసవితఃత్వంచ సర్వాత్మికాంల
క్ష్మ్యంసువదేహి - యథేయంభ్రాత్రాదిమరణం నప్రాప్నోతితథాకురు
తేత్యర్థః ॥ ౩ ॥ సూ ॥ చతుర్థ్యానమీక్షేత ॥ అఘోరేతి ॥ అవ
యవశోనిరీక్షణం సమీక్షణం హేవధుత్వమఘోరచక్షుః అపతిఘ్నీ
చైనిభవ - శివాపతిభ్యః, దేవరాద్యపేక్షం బహువచనం, మహ్యంప
త్యేదేవరాదిభ్యశ్చశివాభవ, సుమనాఃసువర్చాశ్చభవ-జీవసూః, యా
జీవతఏవసూతేసాజీవసూః, దేవార్యష్టవ్యత్వేనయా కామయతేసా
దేవకామా - స్యోనా ప్రశస్తా, నగ్వత్రిభవేతి సంబధ్యతే, నోస్మాకం
సంబంధినిద్విపదే శంభవ, చతుష్పదేచశంభవ - సుఖకరీభవ ॥ ౪ ॥
సూ ॥ అంగుష్ఠేనోపమధ్యమయాచాంగుళ్యాదర్భగ్ం సంగృహ్యో
త్తరేణ యజుషాతస్యాభ్రువోరంతరగ్ం సంమృజ్యప్రతీచీనం నిరస్యే
త్, ఇదమహమితి ॥ హేవధుయాత్వయిపతిఘ్నీభర్తృహంత్రీ అల
క్ష్మీఃఅలక్ష్మీః, ఛాందసోహ్రస్వః, తామహంనిర్దిశామి - సంమృజ్యని
రస్యామీతి, యద్దర్భస్య నిరసనంతదిదమంత్రస్యైవనిరసన మితీదం
శబ్దస్యార్థః - యథేయమలక్ష్మీర్నిరస్యతేతథేదంక్రియతఇతి ॥ ౫ ॥
సూ ॥ ప్రాప్తేనిమిత్తఉత్తరాంజపేత్ ॥ కన్యాప్రయోగకాలే బంధుజ

Scanned by CamScanner

భ్యో జనయః పరిష్వజే ॥ ౬ ॥ వృక్షదూర్ధ్వముదచంత్వాప ఆ౽స్యై బ్రాహ్మణాస్స్నపనీర్హరంతు । అవీరఘ్నీరుదచంత్వాపః ॥ ౭ ॥ అ

నన్వారోదనే సతి జపః, జీవాం రుదంతి- కన్యాయా ఏవ రోదన ఇత్యాశ్వలాయనః । యథాహ । జీవాం రుదంతీతి రుదత్యామ్, ఇతి, జీవంతీమేతాం కన్యాముద్దిశ్య రుదంతి అధ్వరే, ధ్వరతి• హింసాకర్మా హింసారహితే కాలే తదిదం విమయంతే వ్యత్యయం కుర్వతే హర్షస్థానే శోచంతి - తత్ర మేదీర్ఘాం దీర్ఘకాలానుబంధినీం ప్రసితిం ప్రకృష్టం భావబన్ధం - అనమోరనుదీధియుః అనుధ్యాయంతు - నరః కన్యాబంధుమనుష్యాః, య ఇదం వివాహకర్మ - సమేరిరే ప్రేరిరే ప్రవర్తయంతి స్మ - కీదృశం, పితృభ్యో వామం పితౄణాం వననీయం మయః పతిభ్యః, పత్యుర్మమ సుఖరూపం, షష్ఠ్యేకవచనస్థానే చతుర్థీ బహువచనం, జనయః, షష్ఠ్యేకవచనస్థానే ప్రథమా బహువచనం, జన్యాః అస్యా వధ్వాః పరిష్వజే పరిష్వంగాయ పర్యాప్తం ఏవం భూతం వివాహకర్మ ప్రవర్తితవంతస్తే కన్యాబంధుమనుష్యాః అనయోర్భావినం దీర్ఘం భావబంధమాలోచ్య మారుదంతీత్యర్థః ॥ ౬ ॥ సూ ॥ యద్యగ్రాంత్సమావేతాన్ ప్రతీత ఉత్తరయోర్ద్వాభ్యః ప్రహిణుయాత్, వృక్షదితి ॥ వృక్షః ఉక్షతేః సేచనకర్మణ స్తత్ర, ఇహ తు అపగమే ప్రష్టవ్యః పంచమశ్ఛలకారః- యదపాం క్రూరం తదపగచ్ఛతాత్ ॥ ఆప ఉదచంతు ఉద్గచ్ఛంతు- కిమర్థమేనం ప్రార్థ్యతే - అస్యై అస్యా వధ్వాః స్నపనముదకమాహరంతు బ్రాహ్మణాః - అవీరఘ్నీః, జసి । వాఛందసీతి పూర్వసవర్ణః, వీరాః పుత్రాః తద్ధననస్వభావా వీరఘ్న్యః తతో౽న్యా అవీరఘ్న్యః ఉదచంత్వాపః- అవీరఘ్నీరితి విశేషణవివక్షయా పునరిదముక్తం ॥ ౭ ॥ సూ ॥ ఉత్తరేణ యజుషా తస్యాశ్శిరసి దర్భేణ్వం నిధాయ ॥ అర్యమ్ణ ఇతి ॥ అర్యమా ఆదిత్యః తస్య ప్రసాదాత్ అగ్నిమిమం వివాహాగ్నిం పరియం

Scanned by CamScanner

వృష్మా అగ్నింపరియంతుక్షిప్రం ప్రతీక్షంతాగ్వశ్వోస్య దేవరాశ్చ ॥౬॥
ఖేఽనసః ఖేరథః ఖేయుగస్య శచీపతే । అపాలామింద్ర త్రిః పూత్వ్యకృ
కః సూర్యత్వచసమ్ ॥౭॥ శంతే హిరణ్యగ్ంశము సంత్వాపశ్శం తే

ఉక్షిప్రం పరివేష్ట్య మండలీభూతాః స్థితాస్తు, యథేదమిష్టం మండలీ
భూతం, పరీత్యచ ప్రతీక్షంతాం పశ్యంతు, కే, శ్వశ్వః పత్యుర్మాతా చ మా
తరః, దేవరాశ్చ, పత్యుః మమచభ్రాతరః ॥౬॥ సూ ॥ తస్మిన్ను
త్తరయా దక్షిణం యుగచ్ఛిద్రం ప్రతిష్ఠాప్య, ఖేఽనస ఇతి - అత్రేతిహాస
మాచక్షతే - అపాలా నామ కాచిదత్రి కన్యా శ్విత్రిణీ - తాం న కశ్చిదుప
యేమే - తస్యాశ్చ మనసి కామస్సదా బభూవ కథమహమింద్రం యజ
ఇతి - సా కదాచిత్స్నానార్థం నద్యామవతీర్ణా స్రోతసా హ్రియ
మాణా తస్మిన్నేవ కామం మనసి నిదధానా స్రోతసోపనీతం సోమమపశ్య
త్, తం దంత్రైః పిష్ట్వా తదప్రీన మింద్రాయోపాహరత్, తమింద్రః పీ
త్వా రథస్యానసో యుగస్యేతి త్రయాణాం ఛిద్రేష్వపో నిస్సార్య తాభిః
తాం త్రిః పూత్వా సూర్యవర్చసమకరోత్, తదేతత్, కన్యా వారవా
యతీ ఇత్యస్మిన్ వర్గే (ద్రష్టవ్యం) బహ్వృచస్సమామనంతి), రథ ఇతిష
ష్ఠ్యర్థే ప్రథమా - రథాదీనాం ఖేషు ఛిద్రేషు అపో నిస్సార్య త్రిః, పూ
త్వీ, ఛాందసో రేఫ ఉపజనః, పూత్వా శోధయిత్వా హే శచీపతే హే
ఇంద్ర త్వమపాలాం నామ కన్యాం సూర్యవర్చసమకరత్ అకరః - పు
రుషవ్యత్యయశ్ఛాందసః, తద్వైనామ ప్రసిద్ధిర్వ్యర్థకః ॥౭॥ సూ ॥ ఛిద్రే
గుపర్ణం పుత్తరయాంతర్ధాయ, శంత ఇతి - ఛిద్రేష్వధీయమానం హిర
ణ్యం తే శం భవతు - శము సంతు, ఉ ఇత్యనర్థకః పాదపూరణః - ఆప
శ్చ తత్ర నిషిచ్యమానాస్తే శం సుఖం సంభవంతు - అప్రసిద్ధపాఠస్తు సము
శంత్వాప ఇతి, తత్ర పృథక్త్వమేవ, నకారశకారయోర్వ్యత్యయః, మే
ధీఖిలే హాలి పశుబంధన దారు అత్ర తు యుగస్యాభిధానం ద్రష్టవ్యం
మేధ్యసి తే శం భవతు, యుగస్య స్తృత ఛిద్రేషు పి తథా శం భవతు, శంప

మేధీభవతుశంయుగస్య తృద్మ । శంత ఆపశ్శత పవిత్రా భవంత్వథా పత్యాతన్వగ్ంసగ్ంస్పృజస్వ ॥ ౧౦ ॥ ❋ ❋

హిరణ్యవర్ణాశ్శుచయః పావకాః ప్రచక్రముర్హిత్వా వద్యమాపః। శతంపవిత్రా వితతా హ్యాసు తాభిష్ట్వా దేవస్సవితా పునాతు ॥౧॥ హిరణ్యవర్ణాశ్శుచయః పావకా యాసు జాతః కశ్యపో యాస్వగ్నిః । యా అగ్నిం గర్భం దధిరే సువర్ణాస్తాస్త ఆపశ్శగ్గ్ స్యోనా భవంతు॥౨॥ యాసాగ్ం రాజా వరుణో యాతి మధ్యే సత్యానృతే అవపశ్యం జనానాం। యా అగ్నిం గర్భం దధిరే సువర్ణాస్తాస్త ఆపశ్శగ్గ్ స్యోనా భవంతు ॥౩॥ యా

విత్రైః బహూనాం శోధయిత్ర్యః ఆపశ్చ తే శం భవంతు, విశేషణవివక్షయా పునర్వచనం, అథానంతరం పత్యా మయా తన్వం తనుం సంసృజస్వ సంయోజయ ఆశ్లేషణేన సంభోగకాలే ॥ ౧౦ ॥ ఇతి శ్రీ సాయణ(?) విరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ప్రథమః ఖండః. ❋ ❋

సూ ॥ ఉత్తరాభిః పంచభిః స్నాపయిత్వా, హిరణ్యవర్ణా ఇతి - హిరణ్యవర్ణాః హిరణ్యస్యేవ వర్ణో యాసాం తాః హిరణ్యవర్ణాః శుద్ధాశ్శుచయః పావకాః శోధయిత్ర్యః ప్రచక్రముః ప్రవర్తంతే - హిత్వా వద్యం పాపం త్యక్త్వా ఆపః, ఆసుహి శతం పవిత్రాః బహూని పవిత్రాణి తీర్థాని వితతాః విస్తృతాః తాభిరద్భిః త్వా దేవస్సవితా పునాతు ॥ ౧ ॥. ద్వితీయ మంత్రే కశ్యప ఇత్యాదిత్యస్యాభిధానం పశ్యతి సర్వమితి పశ్యః, పశ్య ఏవ పశ్యకః తత్ర ద్యంతస్య విపర్యయేణ కశ్యపో భవతి - దృశ్యతే చారణ్యకే - కశ్యపః పశ్యకో భవతి యత్సర్వం పరిపశ్యతీతి, న చాద్భ్యః ప్రాదుర్భవతి తాసు జాత ఇత్యుచ్యతే, అగ్నేశ్చ వైద్యుతస్యాప్సు జన్మ, ధారణంచ తస్యైవ, సువర్ణాః శోభనవర్ణాః తా ఆపస్తే శం స్యోనాస్సుఖకరాః భవంతు, స్యోనమిత్యపి సుఖనామ, ఐహికపారలౌకిక సుఖభేదాదపౌనరుక్త్యం ॥౨॥ తృతీయమూ యాసాగ్ం రాజేతి స్పష్టార్థః ॥౩॥ చతుర్థః, యాసాం దేవా ఇతి, యా

సాం దేవాదివిక్రృణ్వంతిభక్షం యా అంతరిక్షేబహుధానివిష్టాః । యా
అగ్నిం గర్భందధిరే సువర్ణాస్తాస్త ఆపశ్శగ్గ్ స్స్యోనా భవంతు ॥౪॥
శివేనత్వాచక్షుషాపశ్యంత్వా పశ్శివయాతన్వోవపస్పృశంతుత్వచంతే ।
ఘృతశ్చుతశ్శుచయో యాః పావకాస్తా స్త ఆపశ్శగ్గ్ స్స్యోనాభవంతు ॥
౫ ॥ పరిత్వాగిర్వణో గిర ఇమాభవంతువిశ్వతః । వృద్ధాయుమనువృ
ద్ధయో జుష్టాభవంతుజుష్టయః ॥ ౬ ॥ ఆశాసానాసౌమనసంప్రజాగ్ం
సౌభాగ్యంతనూమ్ । అగ్నేరనువ్రతాభూత్వా సన్నహ్యేసుకృతాయ

సామపాం భక్షం భోజనం దివిద్యుస్థానే దేవాః కృణ్వంతికుర్వన్తి-యా అం
తరిక్షేబహుధానివిష్టాః మేఘేషు, యా అగ్నిం గర్భందధిరే-బడబానల
రూపంధృతవత్యః, తాఇత్యాది, గతం ॥ ౪ ॥ శివేనత్వేతి ॥ హే వధు ఆప
స్త్వాం శివేన చక్షుషాపశ్యంతు-శివయాచ తన్వా తేత్వచ ముపస్పృశం
తుఘృతశ్చుతః ఘృతరసందుహానాః, శుచయఇత్యాది, గతం ॥ ౫ ॥సూ॥
ఉత్తరయా అహతేన వాససాచ్ఛాదయ్య, పరిత్వాగిర్వణఇతి - హే ఇం
ద్రత్వం గిర్వణః, వననషణసంభక్తా- స్తుతిలక్షణాభిర్గీర్భిః సంభజనీ
యః స్తుతీనాం వా సంభక్తః, ఇమామదీయాగిరః త్వా త్వాం పరిభవంతు,
పరిపూర్వో భవతిః పరిగ్రహే వర్తతే, పరిగృహ్ణంతు - విశ్వతస్సర్వ
తో యథా ఇమామిదంవాసః పరితో భవతీత్యభిప్రాయః-కీదృశంత్వాం,
వృద్ధాయుం వృద్ధా గురూన్ ప్రతిగంతారం, కీదృశ్యోగిరః, అ
నువృద్ధయః, అనుర్నిరర్థకః - వృద్ధయః ప్రవృద్ధాస్తాశ్చ జుష్టా
స్సేవితా భవంతు - త్వయాజుష్టయస్సేవితవ్యాః ॥ ౬ ॥ సూ ॥ ఉత్త
రయా యోక్త్రేణసన్నహ్యతి, ఆశాసానేతి ॥ సౌమనసం సౌమనస్యం
ప్రజాం సౌభాగ్యంతనూం చాశాసానా అగ్నేరనువ్రతా భూత్వావ
ధూరియం తిష్ఠతి, తామిమాం యోక్త్రేణసన్నహ్యేబధ్నామి - సు
కృతాయవివాహాఖ్యాయ పుణ్యాయకర్మణే, కమిత్యనర్థకం, య

Scanned by CamScanner

కం ॥ ౭ ॥ పూషా త్వేతో నయతు హస్తగృహ్యాశ్వినౌ త్వా ప్రవహతాం రథేన । గృహాన్గచ్ఛ గృహపత్నీ యథాసో వశినీ త్వం విదథమావదాసి ॥ ౮ ॥ సోమః ప్రథమో వివిదే గంధర్వో వివిద ఉత్తరః । తృతీయో అగ్నిష్టే పతిస్తురీయస్తే మనుష్యజాః ॥ ౧ ॥ సోమోఽదదద్గంధర్వాయ గంధర్వోఽదదదగ్నయే । రయించ పుత్రాగ్ంశ్చాదాదగ్నిర్మహ్యమథో ఇమాం ॥ ౨ ॥ గృభ్ణామి తే సుప్రజాస్త్వాయ హస్తం మయా పత్యా

ద్వాకమితి సుఖార్థకం, సుఖం యథా భవతి తథా బధ్నామీతి ॥ ౭ ॥

సూ ॥ అథైనాముత్తరయా దక్షిణే హస్తే గృహీత్వాగ్నిమభ్యానీయాపరేణాగ్నిముదగగ్రం కటమాస్తీర్య తస్మిన్నుపవిశత ఉత్తరో వరః, పూషా త్వేతి ॥ పూషా ఆదిత్యః త్వా త్వామితః ప్రదేశాదగ్నిసమీపం నయతు - హస్తగృహ్య హస్తే గృహీత్వా, ఇతో నీతాం కృతహోమాం రథాదినా ప్రోహ్యమాణాం త్వామశ్వినౌ ప్రవహతాం అనుమన్యేతాం, ఇదమేవైతయోః ప్రవహణం యదియమనుమతిః, తతశ్చ త్వం గృహాన్గచ్ఛ మదీయాన్ యథా గతా గృహపత్నీ గృహస్య పతిరీశ్వరా అసః స్యాః తథా గచ్ఛ - గత్వా చ వశినీ స్వామినీ భూత్వా విదథం యజ్ఞం తద్విషయం కర్తవ్యం ఆవదాసి ఆభిముఖ్యేన వద ॥ ౮ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్త విరచితే - ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయః ఖండః. * *

సూ ॥ అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతేఽథైనామాదితో ద్వాభ్యామభిమంత్రయేత, సోమః ప్రథమ ఇతి - సోమః ప్రథమః త్వాం వివిదే లబ్ధవాన్ - తత ఉత్తరో గంధర్వః విశ్వావసుః - వివిదే లబ్ధవాన్ - తృతీయస్త్వగ్నిస్తే తవ పతిః - మనుష్యజాః మనుష్యజాతస్త్వహం తే తురీయః చతుర్థః పతిః ॥ ౧ ॥ ఏష ఏవార్థః కించిద్విశేషేణోచ్యతే - సోమోఽదదదితి, సోమోఽదదత్ అదాత్ దద్యాద్వా గంధర్వాయ, గంధర్వోఽగ్నయే - అగ్నిః రయిం చ పుత్రాంశ్చ త్వాం చ మహ్యం అదాత్ రయిం ధనం ॥ ౨ ॥ అథాస్యై దక్షిణేన నీచా హస్తేన దక్షిణముత్తానగ్ంహ

Scanned by CamScanner

జరదష్టిర్యథా౽సః । భగో అర్యమా సవితా పురంధిర్మహ్యం త్వా౽దుర్గార్హపత్యాయ దేవాః ॥౩॥ తేహ పూర్వే జనాసో యత్ర పూర్వ వహో హితాః । మూర్ధన్వాన్యత్ర సౌభ్రవః పూర్వో దేవేభ్య ఆత

స్త్వంగృహ్ణీయాత్, యదికామయేత స్త్రీరేవ జనయేయమిత్యంగుళీరే వగృహ్ణీయాత్, యదికామయేత పుమాంస ఏవ జనయేయమిత్యంగుష్ఠమేవ సోభివాంగుష్ఠమభీ వలోమానిగృహ్ణాతి, గృభ్ణామిత ఇత్యేతాభిశ్చ తసృభిః ॥ యద్యోగాద్వివాహే పాణిగ్రహణశబ్దప్రవృత్తిః మంత్రాశ్చ త్వారః గృభ్ణామితి ఇతి ॥ తేతవహస్తమహం గృభ్ణామి గృహ్ణామి - కిమర్థం, సుప్రజాస్త్వాయ - శోభనాః ప్రజాః యస్యాస్సా సుప్రజాః తస్యాభావః సుప్రజాస్త్వం - ఛాందసో దీర్ఘః తస్మై - కించ, మయాపత్యా సహ యథా త్వం జరదష్టిః అసః స్యాః తథా గృభ్ణామి గృహ్ణామి - జరావస్థాయాః ప్రాప్తిః తస్యాః ప్రకాశనం వా యస్యాస్సా జరదష్టిః - పురంధిః పురుధీః బహుప్రజ్ఞః బహుకర్మా వా - భగాదీనాం చైతత్ప్రత్యేకం విశేషణం - అన్యేతు ఇంద్రస్యాభిధానం మన్యంతే - భగాదయో దేవాః మహ్యం త్వా అదుః దత్తవంతః - కిమర్థం - మమ గార్హపత్యాయ గార్హస్థ్యాయ ॥౩॥ తే హేతి, హశబ్దో నిరర్థకః - తే భగాదయః పూర్వే జనాసః పూర్వజనాః పూర్వవహాః ఆదికాలే వివాహస్య కర్తారః - యత్ర గార్హస్థ్యే హితాః స్థితాః - యత్ర చ సౌభ్రవో మూర్ధన్వాన్ స్థితః, పూర్వో దేవేభ్యః దేవానాం ప్రథమః ఆతపత్ ఆసమంతాత్ అతపత్ - సుభ్రూః అదితిః శోభనే భ్రువౌ యస్యాస్సా సుభ్రూః తస్యా అపత్యం సౌభ్రవః ఆదిత్యః - మూర్ధా శిరః, తేన ప్రాధాన్యం లక్ష్యతే - మూర్ధన్వాన్ ప్రాధాన్యవాన్ - అగ్నిర్వా సౌభ్రవః - స చ మూర్ధన్వాన్, అగ్నిమూర్ధేత్యస్యా ఋచి స్తుతః, తథా చాశ్వలాయనః అగ్నిమూర్ధన్వాన్ ప్రవ రాజా సంయాజ్యే ఇతి, పూర్వో దేవేభ్య ఇతి చ సుసంగతం ॥ అగ్నిముఖం ప్రథమో దేవతా నామితి మంత్రాంతరే

Scanned by CamScanner

పత్ ॥౪॥ సరస్వతి ప్రేదమవ సుభగే వాజినీవతి। తాంత్వా విశ్వస్య భూతస్య ప్రగాయామస్యగ్రతః ॥౫॥ య ఏతి ప్రదిశస్సర్వా దిశోఽనుపవమానః। హిరణ్యహస్త ఐరంమస్స త్వా మన్మనసం కృణోతు ॥౬॥ ఏకమిషే విష్ణుస్త్వాన్వేతు ॥౭॥ ద్వే ఊర్జే ॥౮॥ త్రీణి వ్రతాయ ॥౯॥ చత్వారి మాయోభవాయ ॥౧౦॥ పంచపశుభ్యః ॥౧౧॥ షడృతుభ్యః ॥౧౨॥ సప్త సప్తభ్యో హోత్రాభ్యో విష్ణుస్త్వాన్వేతు ॥ ౧౩ ॥ సఖా న సప్తపదా భవ సఖాయౌ

దర్శనాత్, తే భగాదయో యత్ర స్థితాః తస్మై గార్హపత్యాయ మహ్యం త్వాఽదుః తస్మాత్తే హస్తం గృహ్ణామీతి యోజ్యం ॥౪॥ సరస్వతీతి, హే సరస్వతి-త్వంచేదం పాణిగ్రహణం ప్రావ ప్రకర్షేణ రక్ష, హే సుభగే వాజినీవతి, వాజోఽన్నం తద్వతి, స్తుతిర్వా వాజినీ తద్వతి, హవిర్భి స్తుతిభిశ్చ తద్వతి-తాం త్వా వయం విశ్వస్య భూతస్య సర్వస్యైవాగ్రతః ప్రగాయామసి ప్రగాయామః-ప్రకర్షేణ స్తుమః, ఇదంతో మసి ॥౫॥ య ఏతీతి- ఏష పవమానస్సర్వా దిశః ప్రదిశశ్చాన్వేతి అనుక్రమేణైతి- హిరణ్యహస్తః భక్తేభ్యో దేయం హిరణ్యం హస్తే యస్య సః- హిరణ్యహస్తః, ఐరమ్మః ఇరాఽన్నం తాం మిమీతే కరోతీతీరమ్మః అగ్నిః తస్యాయం సఖా ఐరమ్మః వాయుసఖ ఇతి హ్యగ్నిముపచరంతి - య ఏవం భూతో వాయుః సః త్వా త్వాం మన్మనసం మయి మనో యస్యాస్సా మన్మనాః తాదృశీం కృణోతు కరోతు ॥౬॥ సూ॥ అథైనాముత్తరేణాగ్నిం దక్షిణేన పదా ప్రాచీముదీచీం వా దిశమభిప్రక్రమయత్యేకమిష ఇతి, సఖేతి సప్తమే పదే జపతి- ఏకమిష ఇతి, ఇట్ అన్నం, ఏకం పదం విష్ణుః త్వాఽన్వేతు- ఇషే తవాన్నం యథా స్యాదితి । ఊర్క్ బలం-వ్రతం కర్మ - మయః సుఖం తద్భావాయ భవతీతి మయోభూః తస్య భావో మాయోభవం తస్మై, మాయోభవ్యాయేత్యాశ్వలాయనః- పంచపశుభ్యః, షడృతుభ్యః, సప్త సప్తభ్యో హోత్రాభ్యః, సర్వత్ర విష్ణుస్త్వాన్వేత్విత్యనుషంగః- హోత్రాః ప్రశాస్తా బ్రాహ్మణాచ్ఛంసీ పోతా నేష్టా అచ్ఛావాక అగ్నీధ్ర ఇత్యేతాః సప్త

Scanned by CamScanner

స ప్తపదాబభూవసఖ్యంతేగమేయగ్ం సఖ్యాత్తేమాయోషగ్ం సఖ్యా
న్మే మాయోష్ఠాస్సమయావసంకల్పావహై సంప్రియౌరోచిష్ణూసుమన
స్యమానౌ। ఇషమూర్జమభిసంవసానౌసంనౌ మనాగ్ంసిసంవ్రతా
సముచిత్తాన్యాకరం। సాత్వమస్యమూహమమూహమస్మిసాత్వం ద్యౌ

ప్తహోత్రాః, తథాచబ్రాహ్మణం-తస్మాత్సోమ్యస్యాధ్వరస్యయజ్ఞక్రతోః-
స ప్తహోత్రాః ప్రాచీర్వషట్కుర్వంతీతి-తాభ్యః, తాఃయజ్ఞకర్మణితవ
యథాస్యురిత్యేవమర్థం విష్ణుస్త్వాన్వేతు- స ప్తపదాసియయా తాఃప్రా
తానిసా స ప్తపదా ఏవంభూతాత్వంసఖాభవ-స ప్తపదౌ, ద్వివచనస్యా
కారాదేశః స ప్తపదౌత్వంచ అహంచసఖాయౌ బభూవబభూవివ -
ఛాందసోవి శబ్దస్యలోపః, ఆదరార్థం పునర్వచనం - సఖ్యంతేగ
మేయం గమ్యాసం- సఖ్యాత్తేమాయోషం వియుక్తః పృథగ్భూతో మా
భూవం - త్వంచసఖ్యాన్మేమాయోష్ఠాః, సమయావ - సంపూర్వస్యఇ
ణోలోటిరూపం, సంగతౌస్యావ, సంకల్పావహై ఇదమిదంచకర్త
వ్యమితి, సంప్రియౌపరస్పరం సంప్రీయమాణౌ రోచిష్ణూసదృశసం
బంధత్వాత్ పరస్పరాశ్రయేణ దీప్యమానౌ సుమనస్యమానౌ సుమ
నాయమానౌ - భృశాదిరయం ఛాందసస్సలోపాభావః - ఇషమూ
ర్జమభిసంవసానౌ సహానుభవంతౌ సమయావేతి సంబంధః- నౌఆ
వయోర్మనాంసి, వ్యాపార బహుత్వాన్మనోబహుత్వం, సమాకరం
సంగతాని కరోమి, తథావ్రతావ్రతానికర్మాణి సమాకరం యస్త్వయా
ధర్మశ్చరితవ్యః సోఽనయాసహేతి, తథాసముచిత్తాని, ఉఇత్యనర్థకః-
మనసఉక్తత్వాద్బాహ్యం ప్రియాణ్యత్ర చిత్తాని, తాన్యపి సమాకరం,
సాత్వం, సేతిఋచాఽభిధానం, అమఇతిసామ్నః సైవనామఋగా
సీత్ అమోనామసామేతి బహ్వృచ బ్రాహ్మణేదర్శనాత్, త్వంసాసి
ఋగసి, అమోఽహం, సంహితాకాలే ఓకారస్య ఉకారః, బహ్వృ
చానాంతు, అమోహమితిపాఠః, ఏతదేవాదరార్థం పునరుచ్యతే, అ

సామాహమస్మ్యృక్త్వగ్ం సా మామనువ్రతా భవ పుంసే పుత్రాయ వేత్తవై శ్రియై పుత్రాయ వేత్తవ ఏహి సూనృతే ॥౧౪॥ సోమాయ జనివిదే స్వాహా ॥౧॥ గంధర్వాయ జనివిదే స్వాహా ॥౨॥ అగ్నయే జనివిదే స్వాహా ॥3॥ కన్యలా పితృభ్యో యతీ పతిలోకమవ దీక్షామదాస్థ స్వాహా ॥౪॥

అమోఽహమస్మి, అమః అహమస్మి సా త్వం ఋక్త్వం, యథా ఋక్సామే పరస్పరం సంబద్ధే ఏవమావామిత్యర్థః, ద్యౌరహం పృథివీ త్వం, ఔత్తరాధర్యమత్ర వివక్షితం, రేతోఽహం కార్యకారణయోరభేదోపచారః, రేతోభృత్త్వం మయా నిషిక్తస్య రేతసో ధర్త్రీత్వం, మనోఽహమస్మి వాక్త్వం యథా మనసా చింతితం వాగ్బ్రూతే ఏవమావయోరానుకూల్యమిత్యర్థః, సామామహమస్మ్యృక్త్వం - ఏవంభూతా సా త్వం మాం ప్రత్యనువ్రతా అనుకూలా భవ - కిమర్థం, పుంసే పుత్రాయ వేత్తవై పుమాంసం పుత్రం లబ్ధుం, శ్రియై పుత్రాయ వేత్తవే శ్రియశ్చ పుత్రస్య చ లాభార్థం, పుత్రస్య పునర్వచనమాదరార్థం, ఏహి ఆగచ్ఛ, ప్రియా వాక్ సూనృతా, తద్యోగాత్ సూనృతే ఇత్యామంత్రణం ॥ ఇతి శ్రీహరదత్త విరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే తృతీయః ఖండః.

సూ ॥ ప్రాగ్ఘోమాత్ప్రదక్షిణమగ్నిం కృత్వా యథాస్థానముపవిశ్యాన్వారబ్ధాయాముత్తరా ఆహుతీర్జుహోతి సోమాయ జనివిదే స్వాహేత్యేతైః ప్రతిమంత్రం - సోమాయేత్యాదయశ్చతస్రః ప్రధానాహుతిమంత్రాః, సోమాయ జనివిదే వధూం లబ్ధవతే ॥౧॥ గంధర్వాయ జనివిదే ॥౨॥ అగ్నయే ॥3॥ కన్యలేతి, కన్యైవ కన్యలా, లశబ్ద ఉపజనః, పితృభ్యః పితృకులాత్ పతిలోకం పతికులం యతీ గచ్ఛంతీ దీక్షాం కన్యావ్రతం అవాదాస్థ, దీక్ష క్షయ ఇత్యస్యాం తథా వితణ్యర్థస్య లఙి ప్రథమపురుషైకవచనే రూపం, తకారస్య థకారః ఛాందసః, అవక్షపితవతీత్యర్థః ॥౪॥ ప్రేతి ఇతి, ఇంద్రః

ప్రేతో ముంచామి నాముతస్సుబద్ధామముతస్కరత్ । యథేయమింద్ర మీఢ్వస్సుపుత్రా సుభగాఽసతి ॥౫॥ ఇమాంత్వమింద్ర మీఢ్వస్సుపుత్రాగ్ంసుభగాంకృణు । దశాస్యాంపుత్రానాధేహి పతిమేకాదశంకృధి ॥౬॥ అగ్నిరైతు ప్రథమో దేవతానాగ్ం సోఽస్యైప్రజాం ముంచతు మృత్యుపాశాత్ । తదయగ్ం రాజా వరుణోఽనుమన్యతాం యథేయగ్ం స్త్రీపౌత్రమఘం నరోదాత్ ॥౭॥ ఇమామగ్నిస్త్రాయతాం గార్హపత్యః ప్రజామస్యైనయతుదీర్ఘమాయుః । అశూన్యోపస్థాజీవతామస్తు మాతాపౌత్రమానంద మభిప్రబుధ్యతామియం ॥౮॥ మాతే

ప్రార్థ్యంతే "ఇంద్రమీఢ్వః" ఇత్యాదిమంత్రయోగాత్, పురుషవ్యత్యయః, హే ఇంద్రమీఢ్వః వర్షేణసేక్తః ఇమాంవధూంఇతః పితృకులాత్ ప్రముంచామిప్రముంచ - నాముతఃపతికులాత్, కింతుసుబద్ధామముతస్కరత్ అముష్మిన్పతికులె సుబద్ధాం సుష్ఠుబద్ధాంకరత్కురు, యథేయంసుబద్ధాసతీ సుపుత్రాసుభగాచ అసతిస్యాత్॥ ఇమామితి, త్వమింద్రమీఢ్వః ఇమాంవధూంసుపుత్రాం సుభగాంచకృణుకురు అస్యాందశపుత్రానాధేహిస్థాపయ పతింమామేకాదశం - కృధికురు ॥౬॥ అగ్నిరితి, అగ్నిరైతు అగ్నిరాగచ్ఛతు, కీదృశః, దేవానాం ప్రథమః, ఆగత్యచసః అస్యైఅస్యాః ప్రజాంమృత్యుపాశాన్ముంచతు - అయంచ వరుణో రాజాతదగ్నినాక్రియమాణమనుమన్యతాం, యథామోచితాసతీ ఇయం స్త్రీపౌత్రంపుత్రనిమిత్తమఘం వ్యసనముద్దిశ్యనరోదాత్ న రుద్యాత్ ॥౭॥ ఇమామితి, ఇమాంవధూమగ్నిస్త్రాయతాంరక్షతు గార్హపత్యః గృహపతిసంయుక్తోవైవాహికోఽగ్నిః, నకేవలమిమామేవ త్రాయతాం, అస్యైఅస్యాఃప్రజాంచదీర్ఘమాయుర్నయతు, కింబహునా-అశూన్యోపస్థా పుత్రమండితోత్సంగాజీవతాంచ పుత్రాణాంమాతాస్తు పౌత్రంపుత్రనిమిత్తంచానందం అభిప్రబుధ్యతాం స్వాపాత్ప్రబుద్ధ్యమానాపౌత్రమానందం ప్రతిబుధ్యతామియంవధూః॥౮॥ మాతే

గృహానిశిఘోషఉత్థాదన్యత్ర త్వద్రుదత్యస్సంవిశంతు । మాత్వంవికే
శ్యుర ఆవధిష్ఠాజీవపత్నీపతిలోకే విరాజపశ్యంతీప్రజాగ్ం సుమనస్య
మానాం ॥ ౯ ॥ ద్యౌస్తేపృష్ఠగ్ం రక్షతువాయురూరూ అశ్వినౌచ
స్తనంధయంతగ్ంసవితాభిరక్షతు । ఆవాససఃపరిధానాద్బృహస్పతి
ర్విశ్వేదేవా అభిరక్షంతుపశ్చాత్ ॥౧౦॥ అప్రజస్తాంపౌత్రమృత్యుం
పాప్మానముతవాఽఘం । శీర్ష్ణస్స్రజమివోన్ముచ్యద్విషద్భ్యఃప్రతిముం
చామిపాశం ॥ ౧౧ ॥ ఇమంమేవరుణశ్రుధీహవ మద్యాచమృడయ ।

గృహాఇతి-హేవధుత్వదీయేగృహేనిశిఘోషః ఆర్తప్రలాపఃమోత్థా
త్ మాప్రాదుర్భూత్, రుదత్యస్సర్వాఃస్త్రియః త్వత్తోన్యత్రసంవిశంతు-
త్వంచవికేశీ వికీర్ణకేశాభూత్వా ఉరోమావధిష్ఠాః ఉరస్తాడనం మా
కార్షీః తన్నిమిత్తంతేమాభూత్, తదాహ, త్వంజీవపత్నీజీవః పతి
ర్యస్యాస్సాజీవపత్నీ పతిలోకేపతిగృహేవిరాజదీప్యస్వ ప్రజాంచసుమ
నస్యమానాంపశ్యంతీ, పతివియోగః పుత్రవియోగోవారోదననిమిత్తం
తదుభయంతే మాభూదిత్యర్థః ॥౯॥ద్యౌస్తేపృష్ఠమితి, తేతవపృష్ఠం-
పృష్ఠభాగంద్యౌః రక్షతు, వాయురూరూరక్షతు,అశ్వినౌచ స్తనం స్త
నౌరక్షతాం, ధయంతంపుత్రం సవితాభిరక్షతు, త్వాం చఆవాససఃప
రిధానాత్ యత్తద్వాససఃపరిధానం "పరిత్వాగిర్వణోగిరః" ఇతి, ఆత
స్మాత్ బృహస్పతిః రక్షతు; పశ్చాత్తు విశ్వేదేవాఅభిరక్షంతు ॥౧౦॥
అప్రజస్తామితి, నవిద్యతేప్రజాయస్యాస్సా అప్రజాఃతస్యాభావః అప్ర
జస్తాతాం పౌత్రమృత్యుం పుత్రసంబంధిమరణం పాప్మానం పాపంచ
ఉతవాఅపివాఅఘం పాపనిమిత్తం వ్యసనంఏతత్సర్వంచత్వత్తఉన్ముచ్య తే
ద్విషద్భ్యఃపాశం ప్రతిముంచామి-యథాశీర్ష్ణస్స్రజమున్ముచ్య వృక్షా
దిషుప్రతిముంచంతితద్వత్ ॥౧౧॥ ఇమంమేవరుణఇతి-హేవరుణఇమం
మేహవంఆహ్వానంశ్రుధిశృణు - శ్రుత్వాచఅద్యాచ అద్యైవమృడయ

Scanned by CamScanner

త్వామవస్యురాచకే ॥ ౧౨॥ తత్త్వాయామిబ్రహ్మణావందమానస్తదా
శాస్తేయజమానో హవిర్భిః । అహేడమానో వరుణేహ బోధ్యురుశగ్
సమానఆయుః ప్రమోషీః ॥ ౧౩॥ త్వన్నో అగ్నే వరుణస్య విద్వాన్
దేవస్య హేడో వయాసిసీష్ఠాః । యజిష్ఠో వహ్నితమశ్శోశుచానో వి
శ్వా ద్వేషాగ్ంసి ప్రముముగ్ధ్యస్మత్ ॥౧౪॥ సత్వంనో అగ్నే వమోభవో
తీనేదిష్ఠో అస్యా ఉషసో వ్యుష్టౌ । అవయక్ష్వనో వరుణగ్ం రరాణో

సుఖయ్య, త్వామహమవస్యుః పాలనకామఆచకే ఆగాయామిస్తువే ॥
౧౨॥ తత్త్వేతి। హేవరుణఉరుశంస బహూనాంశంసనీయస్త్వం నో
ఽస్మాకంఆయుఃమాప్రమోషీః - అహేడమానః అక్రుధ్యంస్త్వమిహాస్మి
న్కర్మణి మయోచ్యమానం బోధిబుధ్యస్వ- తత్త్వాయామి, తత్
అనన్తరోక్తమర్థజాతం త్వాత్వాంయామియాచామి- బ్రహ్మణామం
త్రేణవందమానస్తువన్, హవిర్భిర్యజమానః సర్వోపిత దేవ ఆశాస్తే-ఏ
నమియమృగర్థాన్ మగుణ్యాత్-వ్యత్య్రయేణయోజితా॥౧౩॥ త్వన్నో
అగ్నే ఇతి - హే అగ్నే విద్వాన్ సర్వస్యవేదితాత్వం నోఽస్మాకముప
రిదేవస్య వరుణస్య యత్ హేడః క్రోధః తత్ అవయాసిసీష్ఠాః- యాతే
ర్యసేర్వ్యజనైర్వా ఆశిషిలిఙిరూపమేతచ్ఛాందసం - అర్థస్తు అవయోం
అవయక్షీష్ఠాః అవాచీనం యథాభవతి తథాయక్షీష్ఠా ఇతి - యజిష్ఠః,
అతిశయేన యష్టావహ్నితమః అతిశయేనవోఢా హవిషాం, శోశుచా
నః దేదీప్యమానః విశ్వావిశ్వాని అస్మద్విషయాణి శత్రూణాం ద్వే
షాగ్ంసి ద్వేష విషయాణి ఫలానివధబంధాదీని ప్రముముగ్ధిప్రముంచ అ
స్మత్ అస్మత్తః ॥ ౧౪ ॥ సత్వమితి ॥ హే అగ్నే ఏవముక్తగుణః అవమో
మాంభూతో దేవానాం, అగ్నిరవమో దేవతానాంవిష్ణుః పరమ ఇ
తిబ్రాహ్మణాత్, నోఽస్మాకం ఊతీ ఊత్యా పాలనేన నేదిష్ఠోఽంతికతమో
భవ- కదా, అస్యా ఉషసో వ్యుష్టౌ, వ్యుచ్ఛంత్యాః క్రియ, అస్యాముషసి
వ్యుష్టాయామ్, ఉపలక్షణంచైతత్, సర్వదేత్యర్థః । అవయక్ష్వ అస్మ

Scanned by CamScanner

వీహిమృడీకగ్ సుహవో న ఏధి ॥ ౧౫ ॥ త్వమగ్నే అయాస్యయాసన్మనసా హితః । అయాసన్ హవ్యమూహిషేయానో ధేహి భేషజం ॥ ౧౬ ॥
ఆతిష్ఠేమమశ్మానమశ్మేవ త్వగ్గ్ స్థిరా భవ । అభితిష్ఠ పృతన్యతస్సహస్వ పృతనాయతః ॥ ౧ ॥ ఇయం నార్యుపబ్రూతే కులాన్యావపంతికా ।

చినో యథా భవతి తథా యక్ష్వ, కం, వరుణం - అస్మాసు పాశాన్ ముముక్షుం, నః అస్మభ్యం రరాణః ఇష్టాని దదత్ వీహి ఖాద మృడీకం సుఖయితారం పురోడాశాదికం అస్మాభిర్దత్తం నోస్మాకం, సుహవః, సుష్ఠు హావః ఆహ్వానం యస్య సః సుహవః ఏధి భవ, నః అస్మాన్ ఏధి వర్ధయ ॥ ౧౫ ॥ త్వమగ్న ఇతి । హే అగ్నే త్వమయాసి అయా అసి, ఛాందసస్సవర్ణదీర్ఘః, ఇణో సున్ప్రత్యయః, భక్తానామేతవ్యః - భక్తానాం ప్రత్యేతా, అయాసన్ అయాస్సన్, ఛాందసస్సకారలోపః - ఏవం భూతస్త్వమస్మాభిః మనసా హితః ప్రణిహితః అసీత్యనుషంగః, త్వాం వయం మనసి ప్రణిదధ్మహే ఇత్యర్థః - అయాసన్ అయాస్సన్, పూర్వవత్సలోపః - హవ్యమస్మాభిర్దత్తమూహిషే - దేవేభ్యః ప్రాపయస్వ, స త్వమయాః - నోస్మభ్యం భేషజం ధేహి ॥ ౧౬ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్త విరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే చతుర్థః ఖండః.

సూ ॥ అథైనాముత్తరేణాగ్నిం దక్షిణేన పదాఽశ్మానమాస్థాపయత్యాతిష్ఠేతి ॥ హే వధు ఇమమశ్మానమాతిష్ఠ, ఆతిష్ఠంతీ చ త్వం యథాయమశ్మా స్థిరః తద్వత్ స్థిరా భవ - పృతన్యతః పృతనాకామాన్ యోద్ధుకామాన్ అభితిష్ఠ అభిద్రవ, అభిద్రుత్య చ సహస్వ అభిభవ, పృతనాయతస్తానేవ పృతన్యతః ॥ ౧ ॥ సూ ॥ అథాస్యా అంజలావుపస్తీర్య ద్విర్లాజానావపత్యభిఘారయతి, తస్యాస్సోదర్యో లాజానావపతీత్యేకే, జుహోతి ఇయం నారీతి ॥ ఇయం నారీ ఉపబ్రూతే ఉపచ్ఛందయంతీ బ్రూతే కులాని లాజాన్ అవపంతికా ఆవపంతీ, కిముపబ్రూతే, దీర్ఘాయురస్తు మే మే పతిః, కోర్థః, జీవాతు శరదశ్శతం, శతం సంవత్సరాన్

దీర్ఘాయురస్తుమేపతి ర్జీవాతుశరదశ్శతం ॥ ౨ ॥ తుభ్యమగ్రేపర్య
వహన్త్సూర్యాం వహతునాసహ । పునఃపతిభ్యోజాయాం దా అగ్నే
ప్రజయాసహ ॥ ౩ ॥ పునఃపత్నీమగ్నిరదాదాయుషా సహవర్చసా ।
దీర్ఘాయురస్యాయః పతిస్సనీతు శరదశ్శతం ॥ ౪ ॥ విశ్వాఉతత్వ
యావయంధారా ఉదన్యాఇవ । అతిగాహేమహిద్విషః ॥ ౫ ॥ ఆతి
ష్ఠేమమశ్మానం ॥ ౬ ॥ అర్యమణంనుదేవం కన్యాఅగ్నిమయక్షత ।
సఇమాందేవో అధ్వరఃప్రేతో ముంచాతినాముతస్సుబద్ధా మముత

జీవాత్వితి ॥ ౨ ॥ సూ ॥ ఉత్తరాభిస్తిసృభిః ప్రదక్షిణమగ్నింకృ
త్వా, తుభ్యమగ్రఇతి । హేఅగ్నే తుభ్యమగ్రే ఆదికాలే సూర్యాంవహ
తునాసహాపర్యవహాన్ దత్తవంతః, సూర్యానామసవితుర్దుహితా
వివాహస్య అధిష్ఠాత్రీదేవతా, వహతురితిపితృకుల లబ్ధస్య స్త్రీధన
స్య నామ, పునశ్శబ్దోద్య శబ్దార్థః, అద్యతుపతిభ్యస్సోమాదిభ్యః
జాయాం దాః దేహిప్రజయాసహ ॥ ౩ ॥ పునరితి । ఏషఏవార్థః
పునః, పత్నీమగ్నిరదాత్ దదాతుఆయుషావర్చసాసహ, అస్యాన
ధ్వాః యఃపతిస్సదీర్ఘాయుర్భవతు, కోర్థః, సజీతుశరదశ్శతం,
శతంసంవత్సరాన్ప్రాప్నోతు ॥ ౪ ॥ విశ్వాఇతి । హేఅగ్నేవయంత్వ
యాసాధేన విశ్వాః ద్విషః ద్విడ్జాతీః అతిగాహేమహి అతితరే
మ - ఉదన్యాః ఉదకసంబంధినీః ధారాఇవ, యథావర్షధారాః
వృషభాదయోఽతితరంతితద్వత్ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ అశ్మానమాస్థాపయతియ
థాపురస్తాత్ ॥ ఆతిష్ఠేమమితి ॥ గతం ॥ ౬ ॥ సూ ॥ హోమశ్చోత్త
రయా ॥ అర్యమణమితి ॥ నక్షత్రం, అర్యతఇత్యర్యమాఅగ్నిః తం,ప్ర
సిద్ధ మేవార్యమణంవా, కన్యాః పూర్వమయక్షత ఇష్టవత్యః,
తాశ్చఇష్ట్వాపతిమలభంత, సఇదానీమపి లాజహోమేనేష్టః అధ్వ
రోఽహింసితః కేనాపి, దేవోగృహ్మా ఇమాం, ప్రేతో ముంచాతీత్యాదిః,

Scanned by CamScanner

స్కురత్ ॥ ౭ ॥ తుభ్యమగ్రేపర్యవహన్ ॥ ౮ ॥ పునఃపత్నీమగ్నిరదాత్ ॥ ౯ ॥ విశ్వాఉతత్వయావయం ॥ ౧౦ ॥ అతిష్ఠేమమశ్మానం ॥ ౧౧ ॥ త్వమర్యమాభవసి యత్కనీనాం నామస్వధావత్స్వర్యంబిభర్షి - అంజంతివృక్షగ్ం సుధితంనగోభిర్యద్దంపతీసమనసాకృణోషి ॥ ౧౨ ॥ తుభ్యమగ్రేపర్యవహన్ ॥ ౧౩ ॥ పునఃపత్నీమగ్నిరదాత్ ॥ ౧౪ ॥ విశ్వాఉతత్వయావయం ॥ ౧౫ ॥ ప్రత్వాముంచామివరుణస్య పాశాద్యేనత్వాబధ్నాత్సవితాసుకేతః । ధాతుశ్చయోనౌ సుకృత

గతం ॥ ౭ ॥ సూ ॥ పునఃపరిక్రమణం, తుభ్యమగ్రఇతి - గతం ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ సూ ॥ అశ్మాస్థాపనం, అతిష్ఠేతి ॥ గతం ॥ ౧౧ ॥ సూ ॥ హోమశ్చోత్తరయా । త్వమర్యమేతి - త్వమర్యమాదాతా, యఃఖలువైదదాతి సోఽర్యమేతిశ్రుతేః ॥ హేఅగ్నే త్వమేవదాతాభవసి - యద్యస్మాత్కనీనాం కన్యకానాం నామనమనంస్వధా వదన్నయుక్తంస్వర్యం స్వర్గస్య నిమిత్తం బిభర్షిపుష్ణాసి - కన్యకాఅన్నం స్వర్గశ్చత్వదాయత్తాః పురుషార్థాప్రత్యుపనమంతి యస్మాత్తస్మాత్త్వమేవార్యమాభవసీత్యర్థః । త్వామేవచాంజంతి సించంతి, కేన, గోభిః, వికారేషాం ప్రకృతిశబ్దః, గోభిశ్శ్రీణీతమత్సరమితియథా । గోవికారైరాజ్యాదిభిః, వృక్షంసుధితంన, నకారోయంపురస్తాదుపచారః ప్రతిషేధార్థీయః, ఉపరిష్టాదుపచార ఉపమార్థీయః - యథాసుధితం సుష్ఠునిహితం స్థాపితంవృక్షం జలేన సించంతితద్వత్ । యద్యస్మాద్దంపతీ మనసాసమాన మనస్కౌ కృణోషి - కరోషిత్వమేవ ॥ ౧౨ ॥ సూ ॥ పునఃపరిక్రమణం, తుభ్యమగ్రఇత్యాది ॥ గతం ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ సూ ॥ జయాదిప్రతిపద్యతే ॥ పరిషేచనాంతంకృత్వా ఉత్తరాభ్యాంయోక్త్రం విముచ్యతాం తతఃప్రవాహయేత్ప్రవాహణయేత్ । ప్రత్వాముంచామీతి ॥ త్వాం త్వాం వరుణస్యపాశాత్ ప్రముంచామి, యదిదం యోక్త్రాద్బంధమావ నంతదేవమేవం మాపశ్యతి, యేనపాశేనత్వాం అబధ్నాత్సవితా సర్వ

స్యలోకె స్యోనం తేస హ పత్యాకరోమి ॥ ౧౬ ॥ ఇమం విష్యామి వరుణస్య పాశం యమబధ్నీత సవితా సుశేవః । ధాతుశ్చ యోనౌ సుకృతస్య లోకేఽరిష్టాం త్వా సహ పత్యా కృణోమి ॥ ౧౭ ॥ అయాశ్చాగ్నేస్యనభిశస్తీశ్చ సత్యమిత్త్వమయా అసి । అయసా మనసా ధృతో యసా హవ్య మూహిషే యానో ధేహి భేషజం ॥ ౧౮ ॥ సత్యేనోత్తభి

స్యస్యేరయితా సుకేతః సుమిత్రః సుపత్రజ్ఞానావా । ధాతుశ్చ యోనావరిష్టాణశ్చలోకే, కీదృశే, సుకృతస్య లోకే, అరిష్టాలోకో హి పుణ్యస్య సదనభూతో లోకః, తస్మిన్ స్యోనం సుఖం స్థానం తే తవ పత్యా మయా సహ కరోమి ॥ ౧౬ ॥ ఇమమితి ॥ యోక్త్రవిమోచనే సఇమం వరుణస్య పాశం విష్యామి వినాశయామి - యం పాశమబధ్నీత బద్ధవాన్ సవితా సుశేవః సుసుఖః భక్తానాం సుఖస్యకర్తేత్యర్థః ॥ ధాతుశ్చ యోనావిత్యాది సమానం - అరిష్టామవినాశినీం త్వాం కృణోమి కరోమి ॥ ౧౭ ॥ సూ ॥ సమాప్యైతమగ్నిమనుహరంతి, నిత్యః, భార్యః, అనుగతో మంథ్యః, శ్రోత్రియాగారాద్వాఽఽహార్యః, ఉపనావశ్చాన్యతరస్య భార్యాయాః పత్యుర్వా, అనుగతేపివాత్రత్యా జుహుయాన్నానవసేత్, అయాశ్చాగ్న ఇతి ॥ అయా ఇతి వ్యాఖ్యాతం - హే అగ్నే త్వమయాశ్చాసి, నవిద్యతే అభిశస్తిర్యస్యసోనభిశస్తిః అనభిశస్తిశ్చాసి, దీర్ఘస్తుచ్ఛాందసః- అపవద్య ఇత్యర్థః- సత్యమిత్త్వమయా అసి, ఆదరార్థమిదం, ఇచ్ఛబ్దోఽవధారణే, ఏవంభూతస్త్వం అస్మాభిరయసా త్వాం ప్రతిగంతా మనసా ధృతో ధ్యాతః అయసా భక్తాన్ప్రతిగంతా త్వదీయేన మనసా హవ్యమస్మాభిర్దత్తమూహిషే దేవాన్ప్రతి వహస్వ, అయాశ్చ త్వమస్మభ్యం భేషజం ధేహి స్థాపయ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే - ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే పంచమః ఖండః.

సూ ॥ ఉత్తరార్ధస్యోత్తంభనీ । సత్యేనేతి । యద్ధేయోఃఛ్రామి.

తాభూమిస్సూర్యేణోత్తభితా ద్యౌః । ఋతేనాదిత్యాస్తిష్ఠంతి దివి
సోమో అధిశ్రితః ॥ ౧ ॥ యుంజంతి బ్రధ్నమరుషం చరంతం పరితస్థు
షః । రోచంతే రోచనా దివి ॥ ౨ ॥ యోగేయోగే తవస్తరం వాజేవా
జే హవామహే । సఖాయ ఇంద్రమూతయే ॥ ౩ ॥ సుకిగ్ం శుక
గ్ం శల్మలిం విశ్వరూపగ్ం హిరణ్యవర్ణగ్ం సువృతగ్ం సుచక్రం । ఆరో

సత్యేన మనోవాక్కాయజేన ఉత్తభితా ఉత్తబ్ధా స్థాపితాఽస్తు, య
థా చ సూర్యేణోత్తభితా ద్యౌస్తిష్ఠతి, యథా చ ఋతేన యజ్ఞేన ఆది
త్యాస్తిష్ఠంతి । అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠత ఇతి
స్మృతేః- యథా చ దివి సోమో అధిశ్రితః-ఏవం త్వమస్మాభిః ఉత్తబ్ధా ఇతి
తిష్ఠేతి వాక్యశేషాధ్యాహారేణ యోజ్యం ॥౧॥ సూ॥ వాహౌ పుత్రరాభ్యాం యు
నక్తి దక్షిణమగ్రే । యుంజంతీతి । మనుష్యాః, బ్రధ్నం, మహాంతం నా
మైతత్, మహాంతమశ్వమనడ్వాహం వా, అరుషం, ఆరుష్యతి గతికర్మా,
గంతారం గమన సమర్థం, చరంతం పరితస్థుషః, స్థావరాన్ప
దార్థాన్ పరివర్జయిత్వా అతిక్రమ్య చరంతం, పరిగచ్ఛన్ హి స్థా
వరా నతిక్రమ్య గచ్ఛతి, ఉత్తరార్ధే యావదిత్యధ్యాహార్యం, రోచ
నా రోచనాని నక్షత్రాదీని యావద్దివి రోచంతే తావదేవంవిధేషు కర్మ
సు నిత్యం పురుషా యుంజంతీత్యర్థః ॥౨॥ యోగే యోగ ఇతి । యోగే
యోగే యదా యదాఽశ్వాదే రథాదౌ యోజనం క్రియతే తదా తదా,
తవస్తరం, తవ ఇతి సౌత్రో ధాతుర్వృద్ధ్యర్థః గత్యర్థో వా, తవః
వృద్ధిర్గమనం వా, ఇహ తు తద్వతోభిధానం, అతిశయేన వృద్ధియుక్తం
గతి యుక్తం వా, వాజే వాజే, సంగ్రామనామైతత్ । సంగ్రామే సం
గ్రామే ప్రాప్తే, ఉపలక్షణం చైతత్, సర్వేషు సర్వకార్యేషు హవామ
హే ఆహ్వయామః, సఖాయః స్తోతృత్వేన సఖిభూతాః వయమింద్రం,
కిమర్థం, ఊతయే పాలనాయ ॥౩॥ సూ॥ ఆరోహంతీముత్తరాభిరభిమం
త్రయతే । సుకిగ్ం శుకమితి । సుకింశుకం, రథవిశేషణే, కంటకినః

Scanned by CamScanner

హావధ్వమృతస్యలోకగ్గ్ స్యోనంపత్యేవహతుం కృణుష్వ ॥ ౪ ॥ ఉదుత్తరమారోహంతీ వ్యస్యంతీపృతన్యతః । మూర్ధానంపత్యురారోహప్రజయాచవిరాడ్భవ ॥ ౫ ॥ సంరాజ్ఞీశ్వశురే భవసంరాజ్ఞీశ్వశ్ర్వాంభవ । ననాందరిసంరాజ్ఞీభవసంరాజ్ఞీ అధిదేవృషు ॥ ౬ ॥ స్నుషాణాగ్ శ్వశురాణాం ప్రజాయాశ్చధనస్యచ । పతీనాంచదేవృణాం

పలాశాః కింశుకాః, శోభనాః కింశుకాయస్మిన్ తత్ సుకింశుకం, శల్మలిం, వికారేషుం ప్రకృతిశబ్దః, శల్మలినావృక్షేణ నిర్మితం, వృక్షమాత్రోపలక్షణంచైతత్, అన్యేతు మంత్రలింగాదేతాభ్యామేవరథనిర్మాణమాహుః, విశ్వరూపం నానారూపం, హిరణ్యవర్ణం ఉజ్జ్వలవర్ణం, సువృతంసుష్ఠువర్తతే గచ్ఛతీతిసువృతం, సుచక్రం శోభనచక్రంరథం ఆవహత్వమారోహ అమృతస్యామరణస్య మమదీర్ఘాయుషో లోకంస్థానం, ఆరుహ్యచపత్యే మహ్యంస్యోనంసుఖకరంవహతుం పితృకులలబ్ధం స్త్రీధనంకృణుష్వ స్థాపయాత్రరథే ॥ ౪ ॥ ఉదితి ॥ ఉత్తరంశ్రేష్ఠంరథం ఉదారోహంతీ ఊర్ధ్వమారోహంతీ పృతన్యతః యోద్ధుకామాన్ వ్యస్యంతీవివిధమధిక్షిపంతీపత్యుర్మమమూర్ధానం ఆరోహప్రధానభూతాభవ - ప్రజయాచవిరాడ్భవ - విరాడితి దశాక్షరవతశ్ఛందసోనామ । తథాహిశ్రుతిః । "దశసంపద్యంతే దశాక్షరావిరాట్" ఇతి । యథావిరాట్ఛందోదశాక్షరవద్భవతితథాత్వం దశపుత్రాభవేత్యర్థః - విరాజమానావాభవ ॥ ౫ ॥ ప్రాధాన్యమేవస్ఫుటయతి। సంరాజ్ఞీతి । శ్వశురే సంరాజ్ఞీవల్లభాభవ, శ్వశ్రాంచసంరాజ్ఞీభవ-ననాందరి, పత్యుస్స్వసాననాందాపద్ధావః, తస్యాంచసంరాజ్ఞీభవ, తథాదేవృషు, దేవరేషు, పత్యుర్భ్రాతరోదేవాః దేవరాస్తేష్వపి సంరాజ్ఞీభవ, అధిశబ్దః సప్తమ్యర్థానువాదీ ॥ ౬ ॥ తదేవపునరుచ్యతే స్నుషాణామితి । అస్మద్గృహేయాస్నుషాః తాసాంశ్వశురాణాం శ్వశురస్యతద్భ్రాతౄణాంచ ప్రజాయాశ్చ

ణాంచ సజాతానాంవిరాడ్భవ ॥ ౭ ॥ నీలలోహితేభవతః కృత్యాస
క్తిర్వ్యజ్యతే । ఏధంతేస్యాజ్ఞాతయః పతిర్బంధేషు బధ్యతే ॥ ౮ ॥
యేవధ్వశ్చంద్రం వహతుం యక్ష్మాయంతిజనాగ్ అను । పునస్తాన్య
జ్ఞియాదేవానయంతు యతఆగతాః ॥ ౯ ॥ మావిదన్పరిపంథినోయ
ఆసీదంతిదంపతీ । సుగేభిర్దుర్గమతీతామపద్రాంత్వరాతయః ॥

తవఆగామిన్యాః ధనస్యచమదీయస్య పతినాంచపత్న్యమమ మత్స్థా
నీయానాంచదేవృణాంచ దేవరాణాంచ అన్యేషాంచసజాతానాం
గృహేమయా సహజాతానాం విరాడీశ్వరాభవ ॥ ౭ ॥ సూ ॥ సూ
త్రేనవర్తనేనాపర్ణవస్త్రేణా తన్యుత్తరయానీలం దక్షిణస్యాంలోహిత
ముత్తరస్యాం । నీలలోహితేఇతి - మయాన్యస్తే ఏతేసూ
త్రేనీలలోహితే వర్ణౌభవతః ఏకంనీలమపరంలోహితం, తతఃకిం,
కృత్యా, షష్ఠ్యేకవచనస్యాకారః, కృత్యాయాః పరైఃప్రయుక్తాయాః,
సక్తిస్సంగః ప్రతిహతిర్వ్యజ్యతే ప్రాదుర్భవతి - సూత్రాభ్యాం ప్రతి
హతాభూత్వా నాస్మానభిభవితుం శక్నోతీత్యర్థః - తతశ్చ ఏధంతే
ఏధంతాం అస్యాజ్ఞాతయః, పతిశ్చబంధేషు బంధనస్థానేషు స్నేహ
విషయేషు బధ్యతేబధ్యతాం - ఆత్మనేపదాయం పరోక్షనిర్దేశః, అ
యంజనోబ్రవీదితివత్ ॥ ౮ ॥ సూ ॥ తేఉత్తరాభిరభియాతి-యేవధ్వ
ఇతి-వధ్వఇతి షష్ఠ్యేకవచనేరూపంఛాందసం, అస్యావధ్వావహతుం
పితృకులలబ్ధం ధనం, కీదృశం, చంద్రం ఆహ్లాదకరం, యేయక్ష్మాః యక్ష్మ
స్థానీయాశ్చోరాదయోయంతి ప్రాప్నువంత్యపహర్తుం జనాన్ అను,
జనానాంసమీపే, తాన్యజ్ఞియాదేవాః పునర్నయంతుయత ఆగతాః ॥
౯ ॥ తమేవదేశం ప్రతి, మావిదన్నితి । పరిపంథినః పంథానంపరివృ
త్య వహతుర్హర్తుంకామాయేతిష్ఠంతి తేపరిపంథినోమావిదన్ మాలప్సత
మాజ్ఞాసిషుర్వా,యేపరిపంథినో దంపతీఆసీదంతిఅభిధావంతి । సుగేభిః
సుగమైః పథిభిఃదుర్గందేశం అతీతాంఅతిక్రామతాం, తౌదంపతీ

౧౦ ॥ సుగంపంథానమారుక్ష మరిష్టగ్ంస్వస్తివాహనం । యస్మిన్వీరో నరిష్యత్యన్యేషాం విందతేవసు ॥ ౧౧ ॥ తామందసానామనుషో దురోణ ఆధత్తగ్ం రయిందశ వీరంవచస్యవే । కృతంతీర్థగ్ం సుప్రపాణగ్ం శుభస్పతీస్థాణుం పథేష్ఠామపదుర్మతిగ్ంహతం ॥ ౧ ॥ అయంనోమహ్యాః పారగ్ంస్వస్తినేషద్వనస్పతిః । సీరానస్సుతరాభవద

ఎవ, పరోక్షనిర్దేశః పూర్వవత్ । అపబాధింత్వపగచ్ఛంతు అరాతయ శ్శత్రవఃతఏవపరిపంథినః ॥౧౦॥ సుగమితి । సుఖేనగమ్యతేయస్మిన్పథి తం సుగంపంథానం ఆరుక్షంఆరూఢవానస్మి, నవిద్యతేరిష్టంరేషణం యత్రతమరిష్టం, స్వస్తివాహనం, అవినాశినివాహనా నియతశ్రి, యస్మింశ్చపథివీరో స్మదీయోరక్షితా నరిష్యతిరిష్టోనభవతి, నకేవలంనరిష్య తికింతుఅన్యేషాం పరిపంథినామేవవసుధనంవిందతే తంపంథానమారుక్షమితి ॥ ౧౧ ॥ ఇతిశ్రీ హరదత్తవిరచితే - ఏకాగ్నికాండమంత్రభాష్యే షష్ఠఃఖండః.

సూ ॥ తీర్థస్థాణు చతుష్పథవ్యతిక్రమే చోత్తరాంజపేత్ ।
తామందసానేతి - ఆశ్విన్యేషా, తౌతౌఅశ్వినౌ మందసానాస్తూయమానౌ, మనుషః, మనురితిమనుష్యస్యనామ, తస్యమనుష్యస్యదురోణేగృహేఏవం భూతౌయువాం వచస్యవేనచనపతేస్తుతి లక్షణంవచఇచ్ఛతే యువాంస్తువతేమహ్యం దశవీరందశభిః పుత్రైస్సహితంరయింధన మాధత్తందత్తం, కించతీర్థంనామాగభవం సుఖాసప్రపేయతేయతోతత్సు ప్రపాణం తాదృశంతీర్థం కృతంకురుతం, హేశుభస్పతీ, శుభ ఇత్యుదకనామ, వృష్టిలక్షణస్యోదకస్య పాలయితారౌ, కించపథితిష్ఠతీతిపథేష్ఠాం స్థాణుమపహతం అపనిధ్యతం, దుర్మతిందుష్టాశయం తస్కరాదికంచ అపహతం ॥ ౧ ॥ సూ ॥ నావముత్తరయన్నుమంత్రయతే ॥ అయంనఇతి ॥ అయంవనస్పతిః వనస్పతివికారా నౌరిమాం నాస్తారా మహ్యాః మహత్యాఃనద్యాః పారంపరతీరం

ర్ఘాయుత్వాయవర్చసే ॥ ౨ ॥ అస్యపారేనిర్ఋతస్య జీవాజ్యోతిరశీమహి । మహ్యాఇంద్రస్వస్తయే ॥ ౩ ॥ యద్వోదేవాదభిశ్రిషః పురాజత్రుభ్యఆతృదః । సంధాతాసంధింమఘవా పురోవసుర్నిష్క-

---

స్వస్తిఅవినాశంయథాభవతి తథానేషత్ నయతు, సీరా, సీరేతి నదీనామైతత్, సంబుద్ధౌచాకారః, హేసీరేత్వంనోస్మాకం సుతరాసుషేవతరితుం శక్యాభవ - నదీంప్రత్యేతద్వచనం - అథవాసుతరాసుష్ఠుతారయిత్రీతినావ ఏవాభిధానం, దీర్ఘాయుత్వాయ, ఛందస్యుకారాంతోప్యాయుశ్శబ్దోస్తి- ఛందసివాఇతివచనాత్, వర్చసేచభవ॥ ౨॥ సూ ॥ నదీనావ్యాంస్తరతీవభూః పశ్యేత్, తీర్త్వోత్తరాంజపేత్ - అస్యపారఇతి - అస్యనద్యాదేః పారేతీరే నిర్ఋతస్యనిస్తరితవ్యస్య జీవాజీవంతః ప్రాప్తాస్తేవయం జ్యోతిరభయం స్థానమశీమహి ప్రాప్నుయామ । ఏవంభూతానామస్మాకమింద్రశ్చమహ్యా మహత్యై స్వస్తయేభవతు ॥ ౩ ॥ సూ ॥ స్త్రీశానాదివ్యతిక్రమే భాండేరథేవారిష్టే ఽగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతేఽన్వారబ్ధాయాముత్తరా ఆహుతీర్హుత్వాజయాది ప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతంకరోతి॥ యద్వోదేవాఇతి॥యత్,సుపాంసులుగితి సోర్లుక్, వః, ఋత్విజఋత్విజః అభిశ్రిషః, అభిశ్లేషణద్రవ్యంఅభిశ్రిట్, తస్మాద్వోపి పురాపూర్వమేవ, జత్రుభ్యః జతుశబ్దస్య ఇదంవికృతంరూపం, తత్రజహ్వాచాడుకారాంతమధీయతే, తత్రరేఫమాత్రముపజనః, ఇహతుఉకారస్యాప్యృకారః, తృతీయాంతంచైతత్ వ్యత్యయేన, బహువచననిర్దేశాచ్చ అద్యర్థావగతిః, జత్వాదిభిః, ఆతృదః, స్వపిత్రాదోఽకసున్, జత్వాదిభిరాతర్దనాత్ పురా, యావతాకాలేన జత్వాదీన్యత్రుం లెద్వృఢీకర్వంతితతః ప్రాగేవాతిశీఘ్రమిత్యర్థః, సంధాతా, తృన్నంతమేతత్, తథాచపూర్వపదప్రకృతి స్వరత్వం, కర్మణిచ ద్వితీయా, సంధింసంధాతవ్యం సంధాతవ్యస్య వస్తునః సంధాతేత్యర్థః, మఘవేంద్రః

తారా విహృతం పునః ॥ ౪ ॥ ఇడామగ్నే పురుదగ్ంసగ్ం సనింగోశ్శశ్వ
త్తమగ్ం హవమానాయ సాధ । స్యాన్నస్సూనుస్తనయో విజావాగ్నే
సా తే సుమతిర్భూత్వస్మే ॥ ౫ ॥ ఇమం మే వరుణ ॥ ౬ ॥ తత్త్వాయా
మి ॥ ౭ ॥ త్వంనో అగ్నే ॥ ౮ ॥ సత్వంనో అగ్నే ॥ ౯ ॥ త్వమగ్నే
అయాసి ॥ ౧౦ ॥ యే గంధర్వా అప్సరసశ్చ దేవీరేషు వృక్షేషు వాన
స్పత్యేష్వాసతే । శివాస్తే అస్యై వధ్వై భవంతు మాహిగ్ంసిషుర్వహ

పురోవసుః పురుశబ్దస్య ఛాందసః ఓకారః, పురువసుః బహుధనః, ని
ష్కృతా, ఇత్థమపి తృప్నంతం, యద్వా నిష్కృతం తత్సగ్ంస్కృతమితి
బహ్వృచబ్రాహ్మణం, సంస్కృతా విహృత మత్యంత వినష్టం పునః,
యః పురువసుః మధువాంతరేణాప్యభి శ్లేషణద్రవ్యం ప్రాగేన జత్వాది
భిరాతర్దనాత్ సంధాతవ్యం వస్తు సందధాతి విహృతం చ పునస్సంస్క
రోతి- సాం కాంక్షత్వాత్తస్మా ఇతి గమ్యతే - తస్మై స్వాహేతి ॥ ౪ ॥ ఇ
డామగ్న ఇతి ॥ ఇడామన్నం హే అగ్నే పురుదగ్ం సం బహుదర్శ
నీయం అత్యంతశ్లాఘ్యం గోస్సనిం గవాం దానం చ శశ్వత్తమం దీర్ఘ
కాలస్థాయినం హవమానాయ త్వామాహ్వయతే మహ్యం సాధ సాధయ
దేహి, కించ స్యాన్నస్సూనుస్తనయశ్చ, పౌత్రాతనయశబ్దః, కీదృశః,
విజావా విజననస్వభావః, జనసనఖనక్రమగమో విట్ విడ్వనోరను
నాసికస్యాత్ ఇత్యాత్వం, కిం బహునా, హే అగ్నే సా తే ప్రసిద్ధాసు
మతిః భక్తేష్వనుగ్రహాత్మికా బుద్ధిః అస్మే అస్మాసు భూతా భవతు ॥ ౫ ॥
ఇమం మే వరుణేత్యాది పంచ గతాః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ సూ ॥
క్షీరిణామన్యేషాం వా లక్షణ్యానాం వృక్షాణాం నదీనాం ధన్వనాం చ
వ్యతిక్రమ ఉత్తరే యథాలింగం జపేత్ । యే గంధర్వా ఇతి ॥ యే
గంధర్వాః విశ్వావసుప్రభృతయః అప్సరసశ్చ దేవీః దేవ్యః ఏషు వృక్షే
షు వానస్పత్యేషు న్యగ్రోధోదుంబరాశ్వత్థప్లాక్షేషు ఆసతే తిష్ఠంతి-
ఏతే వై గంధర్వాప్సరసాం గృహాః, తే అస్యై వధ్వై శివా భవంతు మా

Scanned by CamScanner

తుమూహ్యమానాం ॥ ౧౧ ॥ యా ఓషధయో యానద్యో యాని ధ
న్వాని యే వనా । తే త్వా వధు ప్రజావతీం ప్ర త్వే ముంచం త్వంహసః ॥
౧౨ ॥ సంకాశయామి వహతుం బ్రహ్మణా గృహైరఘోరేణ చక్షుషా
మైత్రేణ । పర్యాణద్ధం విశ్వరూపం యదస్యాగ్ స్యోనం పతిభ్యస్స
వితా కృణోతు తత్ ॥ ౧౩ ॥ ఆ వామగన్త్సుమతిర్వాజినీవసూ న్యశ్వి

హింసిషుః వహతుం (స్త్రీ)ధనం ఊహ్యమానానాం ఆనీయమానానాం ఇమాంచ ॥
౧౧॥ యా ఓషధయ ఇతి ॥ యా ఓషధయో స్మాభిరతిక్రాంతాః యాశ్చ నద్యః యాని ధ
న్వాని నిరుదకాః ప్రదేశాః, యే వనా, యాని వనాని, తే ఉక్తాః తత్తదధిష్ఠా
న దేవతాః హే వధు త్వా త్వాం ప్రజావతీం, కుర్వంత్వితి శేషః, అంహస
శ్చ త్వా త్వాం ప్రముంచంతు ॥౧౨॥ సూ॥ గృహానుత్తరయా సంకాశయతి ।
తత్ర వహతుః పూర్వం ప్రాపయితవ్యః, మంత్రలింగాత్, సంకాశయా
మీతి । సంకాశయామి ప్రదర్శయామి, వహతుం అస్యాః పితృకులా
దానీతం ధనం, బ్రహ్మణా మంత్రేణ గృహైర్మదీయైస్సహ సంకాశయా
మి అఘోరేణాక్రూరేణ మైత్రేణ సౌమ్యేన చక్షుషా, ఏషా తావదే
వం భూతేన చక్షుషా పశ్యతు తామహం దర్శయామి, యచ్చాస్యాం ప
ర్యాణద్ధం బంధుభిస్సర్వతో నద్ధం విశ్వరూపం నానారూపం ఆభరణా
దికం తత్సవితా పతిభ్యో వత్స్యమహ్యం మద్భ్రాత్రాదిభ్యశ్చ స్యోనం
సుఖం కృణోతు కరోతు ॥ ౧౩ ॥ సూ ॥ వాహావుత్తరాభ్యాం విముం
చతి దక్షిణమగ్రే । ఆ వామగన్నితి ॥ హే అశ్వినౌ వాం యువయోః స్వ
భూతా సుమతిరనుగ్రహాత్మికా బుద్ధిరస్మాన్ప్రత్యాగత్య ఆగమత్ప్రా
ప్తా- హే వాజినీవసూ, అన్నవతీ స్తుతిర్వాజినీ సైవ వసు యయోస్తయోః
సంబోధనం, హే వాజినీవసూ హవిర్భిస్స్తుతిభిశ్చ ధనవంతౌ కామాః
ప్రథమార్థే ద్వితీయా బహ్వృచాశ్చ తథైవ పఠంతి, అస్మాకం హృ
త్సు యే కామాః సుఖేన గృహం ప్రాప్నుయామేతి తే చ న్యయంసత
నియతాః నిశ్చితా జాతాః, యస్మాత్ యువాం గోపా గోపా వాహయోః

Scanned by CamScanner

[illegible] । అభ్రాతంగోపా మిథునా శుభ
స్పతీప్రియా అర్యమ్ణో దుర్యాగ్ం అశీమహి ॥ ౧౪ ॥ అయన్నో దే
వస్సవితా బృహస్పతిరింద్రాగ్నీ మిత్రావరుణా స్వస్తయే । త్వష్టా వి
ష్ణుః ప్రజయా సగ్ంరరాణః కామ ఆయాతం కామాయ త్వా విముంచ
తు ॥ ౧౫ ॥ శర్మ వర్మేదమాహరాస్యై నార్యా ఉపస్తిరే । సినీ
వాలి ప్రజాయతామియం భగస్య సుమతావసత్ ॥ ౧ ॥ గృహాన్భద్రా
న్సుమనసః ప్రపద్యేఽవీరఘ్నీ వీరవతస్సువీరాన్ । ఇరాం వహతో ఘృ

తమిరక్షితారౌ అభ్రాతృం, మిథునా సహచారిణౌ హే శుభస్పతీ అన్న
స్యోదకస్య వా పాలయితారౌ యువయోశ్చ ప్రసాదాత్ అర్యమ్ణ ఆది
త్యస్యాగ్నేర్వా ప్రియా భూత్వా దుర్యాన్గృహాన్ అశీమహి ప్రవిశేమ
హి ॥౧౪॥ అయమితి ॥ వాహం ప్రతివచనమేతత్ । హే వాహ, నోఽస్మా
కం - కామ ఏతి హే యాతం త్వా త్వాం కామాయ యథేష్టచారాయ వి
ముంచతు ॥ కః, అయం దేవస్సవితా బృహస్పత్యాదయశ్చ స్వస్తయే
అవినాశాయ - ప్రజయా సంరరాణః ప్రజాం సమ్యగ్దదత్ ప్రజయా
వా సమ్యగ్రమమాణః ప్రజాభిః క్రీడన్నిత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ఇతి శ్రీ
హరదత్తవిరచితే - ఏకాగ్నికాండమంత్రభాష్యే సప్తమః ఖండః.

సూ ॥ లోహితం చర్మానడుహం ప్రాచీనగ్రీవముత్తరలోమ
మధ్యేఽగారస్యోత్తరయా స్తృణాతి । శర్మవర్మేతి ॥ శర్మ సుఖం, వర్మ
తనుత్రాణం, ఏవంభూతమిదం చర్మాహర - కిమర్థం, అస్యై అస్యా
నార్యాః ఉపస్తిరే ఉపస్తరణార్థం, కృత్యార్థే కేన్ ప్రత్యయః,
పృష్ఠం దురమా వా స్యాసినీవాలీ - హే సినీవాలి - ఇయం వధూః ప్రజా
యతాం ప్రజావతీ భూయాత్ భగస్య దేవస్య సుమతావనుగ్రహాత్మి
కాయాం బుద్ధావసత్ స్యాత్ భవతు, సోఽపి త్వత్ప్రసాదాదిమామ
నుగృహ్ణాత్విత్యర్థః ॥ ౧ ॥ గృహాన్ప్రపాదయన్నుత్తరాం వాచయతి ద
క్షిణేన పదా । న చ దేహలీమధితిష్ఠతి । గృహాన్భద్రానితి ॥ గృహాన్

తముక్షమాణా స్తేష్వహంగ్ సుమనాస్సంవిశామి ॥ 2 ॥ ఆగన్గోష్ఠం మహిషీ గోభిరశ్వైరాయుష్మత్పత్నీ ప్రజయాస్వర్విత్ । బహ్వీః ప్రజాంజనయంతీ సురత్నేమమగ్నిగ్ శతహిమాస్సపర్యాత్ ॥ 3 ॥ అయమగ్నిర్గృహపతిస్సుసగ్ సత్పుష్టివర్ధనః । యథాభగస్య

అహంప్రియ్యే, కీదృశాన్, భద్రాన్నమోఙ్మాన్ సుమనసః గృహేష్వవస్థితాశ్చ శ్వశ్వాదయః కులవధూందృష్ట్వా సుమనసోభవంతీతి గృహాస్సుమనస ఇత్యాహ । అవీరఘ్నీ, వీరాః పుత్రాః అతద్ఘ్ననస్వభావా అహం, వీరవతో దేవరాదిపుత్రైః తద్వతో సువీరాన్ శోభనరక్షకపురుషయుక్తాన్ - ఇరామన్నం వహతః, ఘృతముక్షమాణాః బ్రాహ్మణేషు భుంజానేషు యత్ర ఘృతముక్ష్యతే తత ఇతస్సిచ్యతే తే గృహాఉచ్యంతే ఘృతముక్షమాణా ఇతి, ద్వితీయార్థే ప్రథమా । ప్రపద్యతే ష్వేవంభూతేషుగృహేష్వహం సుమనాభూత్వా సంవిశామి ॥ 2 ॥ సూ॥ ఉత్తరపూర్వదేశే గారస్యాగ్నే రుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతే న్వారబ్ధా యాముత్తరా ఆహుతీర్హుత్వా జయాదిప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్వా - ఆగన్నితి ॥ ఆగన్నాగతవతీ గోష్ఠం గృహం మహిషీ మమ వల్లభా భార్యా గోభిరశ్వైశ్చ పితృకుల లబ్ధైః స్సహ - ఆయుష్మావతి ర్యస్యాస్సా ఆయుష్మత్పత్నీ, అనేనాత్తన ఆయురాశాస్తే, ప్రజయా అపత్యేన స్వర్విత్ స్వర్గస్య లబ్ధ్రీ - నాపుత్రస్యలోకాస్తీతి ప్రజ్ఞాయేత్యుక్తం - తత్ర విశేషవిధిః - బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీ సురత్నా శోభనధనాభూత్వా ఇమమగ్నిమాపాసనాగ్నిం శతహిమాః శతసంవత్సరాన్ సపర్యాత్ పరిచరతు, అత్రాయం యోగ్యా భవత్విత్యర్థః ॥ 3 ॥ అయమితి ॥ అయమగ్నిరౌపాసనాగ్నిః గృహపతిర్మదీయస్య గృహస్యపాలయితా సుసంసత్ శోభనసదనః పుష్టివర్ధనః మమపుష్టేర్వర్ధయితా - శ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాదితి వచనాత్ । ఏవంభూతోగ్ని

Scanned by CamScanner

భ్యాం దదద్రయింపుష్టిమథో ప్రజాం ॥ ౪ ॥ ప్రజాయా ఆభ్యాం ప్రజా
పత ఇంద్రాగ్నీ శర్మ యచ్ఛతం । యథైనయోర్న ప్రమియాతా ఉభ
యోర్జీవతోః ప్రజాః ॥ ౫ ॥ తేనభూతేనహవిషాఽయమాప్యాయతాం
పునః । జాయాంయామస్మా ఆవాక్షుస్తాగ్ రసేనాభివర్ధతాం ॥ ౬ ॥
అభివర్ధతాంపయసాఽభి రాష్ట్రేణవర్ధతాం। రయ్యా సహస్రపోషసే
మాస్తామనపేక్షితా ॥ ౭ ॥ ఇహైవ స్తం మావియోష్టం విశ్వమాయు

రాభ్యామావాభ్యాం దంపతిభ్యాం రయింధనంపుష్టిమథో ప్రజాంచద
దత్ దద్యాత్, ఘర్మోష్ఠాలేటివా - యథాభగస్యభగాయ దేవా
యదత్తవాన్, భగగ్రహణ ముపలక్షణం, యథాదేవేభ్య ఇత్యర్థః -
దేవానామపిహికర్మజాస్సిద్ధయః ॥ ౪ ॥ ప్రేతి ॥ ప్రజాయై, ఆభ్యా
మనయోర్దంపత్యోః యాప్రజా తస్యై, హేప్రజాపతే శర్మ య
చ్ఛేతి విపరిణామేనసంబంధః, హేఇంద్రాగ్నీయువాంచ శర్మ య
చ్ఛతం - యథైనయోరుభయో ర్జీవతోస్సతోః ప్రజానప్రమీయా
తైసప్రమీయేత తథాశర్మ యచ్ఛతం ॥ ౫ ॥ తేనేతి ॥ యదిదంమయా
హూయతే తేనభూతేన ప్రాప్తేనహవిషా అయంజన ఆప్యాయతాం
పునః, వీప్సాలోపోద్రష్టవ్యః, పునఃపునః, కించాస్మై మహ్యంయాం
జాయామావాక్షుః ఆనహర్దత్తవంతః తాంరసేనాజ్యాదినా అభి
వర్ధతామభివర్ధయత్వయంజనః ॥ ౬ ॥ అభీతి ॥ తథాఇయం అభి
వర్ధతాం పయసా, రాష్ట్రేణగృహక్షేత్రాదినా చాభివర్ధతాం, త
థాసహస్రపోషసాబహూనాం పోషయిత్ర్యారయ్యాధనేన ఇమౌదం
పతీ అనపేక్షితౌ స్తాంభవతాం, యథానయోరన్యత్రాపేక్షా నభవతి
తథాధనసమృద్ధిరస్తు ॥ ౭ ॥ ఇహైవేతి ॥ అత్తనఏవాంగరాత్త్వాం ప్రతి
వచనం, హేఆవయోరంతరాత్మానౌ ఇహైవగృహే స్తంభవతం, మా
వియోష్టం కదాచిదపివియుక్తౌ మాభూతం- విశ్వమాయుః, సహషో
డశంవర్షశతమజీవదితి శ్రుత్యుక్తంవ్యశ్నుతం ప్రాప్నుతం - ఇ

ర్వ్యశ్శ్నుతం । మహ్యఇంద్రస్స్వస్తయె ॥ ౮ ॥ ధ్రువైధిపోష్యామయి
మహ్యం త్వాऽదాద్బృహస్పతిః । మయాపత్యాప్రజావతి సంజీవశ
రదశ్శతమ్ ॥ ౯ ॥ త్వష్టాజాయామజనయత్త్వష్టాస్యైత్వాంపతిమ్ । త్వ
ష్టాసహస్రమాయూంషి దీర్ఘమాయుః కృణోతు వామ్ ॥ ౧౦ ॥ ఇమం
మేవరుణ ॥ ౧౧ ॥ తత్త్వాయామి ॥ ౧౨ ॥ త్వన్నో అగ్నే ॥ ౧౩ ॥
సత్వంనో అగ్నే ॥ ౧౪ ॥ త్వమగ్నే అయాసి ॥ ౧౫ ॥ ఇహగావఃప్ర
జాయధ్వమిహాశ్వా ఇహపూరుషాః । ఇహోసహస్రదక్షిణో రాయ
స్పోషోనిషీదతు ॥ ౧ ॥ సోమేనాదిత్యాబలినస్సోమేన పృథివీదృఢా ।

ద్రిశ్చయువయోర్మహ్యై మహత్త్యైస్వస్తయేభవతు ॥ ౮ ॥ ధ్రువై
ధీతి ॥ హేవధూమమ పోష్యాత్వం మయిధ్రువానిశ్చలా వధిభవ- మ
హ్యంత్వాత్వాం అదాద్బృహస్పతిః, సాత్వంమయాపత్యా సహప్ర
జావతీభూత్వా సంజీవశరదశ్శతం బహూన్వత్సరాన్ ॥ ౯ ॥ త్వష్టేతి ॥
యావచ్ఛై రేతసస్సిక్తస్య త్వష్టారూపాణివికరోతి, ఇతి, త్వష్టారూ
పాణిపింశతు, ఇతిచరూపనిర్మాణె కర్తృత్వేన శ్రూయతే త్వ
ష్టా సత్వష్టా- ఇమాంజాయాం అజనయత్ తథాఅస్యైఅస్యాః త్వాం
పతించత్వష్టైవాజనజయత్, హేమదీయాంతరాత్మన్ సఏవ త్వష్టా
వాంయువయో రంతరాత్మనా స్సహస్రమాయూంషి బహూనిధనాని
దీర్ఘమాయుశ్చ కృణోతుకరోతు ॥ ౧౦ ॥ ఇమంమెవరుణేత్యాదయః
పంచగతాః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ఇతిశ్రీ హరదత్త
విరచితె ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే అష్టమఃఖండః.

సూ ॥ ఉత్తరయాచర్మణ్యుపవిశత ఉత్తరోవరః ॥ ఇహగావ
ఇతి ॥ ఇహగృహేగావః ప్రజాయధ్వం ప్రజాతాభవత - ఇహా
శ్వా ఇహపూరుషాః, ప్రజాయధ్వమిత్యేవ, సర్వత్రావంత్రిత నిఘా
తశ్ఛాందసత్వాన్నభవతి ఇహో ఇహైవ సహస్రదక్షిణో బహుధా
నయోగ్యః రాయస్పోషః ధనస్యపోషోనిషీదతు ॥ ౧ ॥ సూ ॥ అథాస్యై
పుంస్వాజీవపుత్రాయాః పుత్రముపస్థ ఉత్తరయోపవేశ్య । సోమేనేతి ।

Scanned by CamScanner

అథో నక్షత్రాణామేషాముపస్థే సోమ ఆహితః ॥ ౨ ॥ ప్రస్వస్థః ప్రేయం ప్రజయా భువనే శోచేష్ట ॥ 3 ॥ ఇహ ప్రియం ప్రజయా తే సమృధ్యతా మస్మిన్గృహే గార్హపత్యాయ జాగృహి । ఏనా పత్యా తన్వం సంసృజస్వాథా జివ్రీ విదథమావదాసి ॥ ౪ ॥ సుమంగలీరియం వధూరిమాం

ఆదిత్యాః దేవా స్సోమేన బలినః సోమేనౌషధీనాం వృద్ధిః ఓషధి వృద్ధ్యా యాగ ఇతి - పృథివీ చ సోమేన దృఢా ఓషధివనస్పత్యాదిభిః, అథో యథా ఏషాం నక్షత్రాణా ముపస్థే సోమః ఆహితః అహితః ఏవమయం బాలః తవోపస్థే అంకే ఉపవిశతు ॥ ౨ ॥ సూ॥ తస్యై ఫలాన్యుత్తరేణ యజుషా ప్రదాయ । ప్రస్వస్థ ఇతి । ప్రసూయంత ఇతి ప్రస్వాః, ఫలానియూయం ప్రస్వాః స్థః ప్రసవశీలాః స్థ, ఛాందసో విసర్జనీయః, భవథ - ఇయమపి వధూః భువనే ప్రజయా అపత్యేన ప్రశోచేష్ట ప్రసోష్టి, యథా యూయం ప్రసవశీలాః స్థ తథేయమపి యుష్మత్ప్రసాదేన ప్రసవశీలా భవత్విత్యర్థః ॥ 3 ॥ ఉత్తరే జపితా వాచం యచ్ఛత్యా నక్షత్రేభ్యః । ఇహ ప్రియమితి । ఇహ గృహే ప్రజయా ప్రియం తే సమృధ్యతాం ప్రీతి స్తే వర్ధతాం - అనేన ప్రజాసంపత్తిరుక్తా । ధర్మసంపత్తిమాహ - అస్మిన్గృహే గార్హపత్యాయ గృహపతిభావాయ జాగృహి - అతిథీనామగ్నీనాంచ పరిచర్యాయై అవహితా భవ - కామసంపత్తిమాహ - ఏనా అనేన పత్యా మయా తన్వం తనుం తవ శరీరం సంసృజస్వ సంభోగకాలే - ఏవం చిరకాల మనుభూయ అథానంతరం జివ్రీః జీర్ణాభిధానమిదమితి నిరుక్తకార ఆహ ॥ అత్వారంభణ జ వ్రీయణ త్యతః ॥ జీర్ణా సతీ విదథం యజ్ఞం తద్విషయం వక్తవ్యం పుత్రపౌత్రాదీనామావదాసి ఆభిముఖ్యేన వద ఇత్థమిదం కర్తవ్యమితి ॥ ౪ ॥ సుమంగలీరితి ॥ సుమంగలీః, ఛాందసస్సులోపాభావః - సుమంగలీరియం వధూ రితి స్వభావకథనం, ఏవంభూతామిమాం సమేత సమాగచ్ఛత, సమే

గ్న.మేతపశ్యత । సౌభాగ్యమస్యైదత్త్వాయాథాస్తంవిపరేతన ॥ ౫ ॥
ధ్రువక్షితిర్ధ్రువయోనిర్ధ్రువమసిధ్రువతస్థితం । త్వం నక్షత్రాణాం
మేథ్యసి స్తమాపాహిపృతన్యతః ॥ ౬ ॥ సప్తఋషయః ప్రథమాంకృ
త్తికానామరుంధతీం యద్ధ్రువతాంగహనిన్యుః । షట్కృత్తికాముఖ్య

త్వయచపశ్యత - ఈక్షత, ఈక్షకానప్రతివచనం, తథాచాశ్వలాయనః,
సుమంగలీరియం వధూరితీక్షకానీక్షేతేతి ॥ దృష్ట్వాచాస్యై సౌభాగ్యం
దత్త్వాయదత్త్వా అథానంతరం అస్తంస్వస్వగృహంస్థానంవిపరేతనయ
థేష్టంగచ్ఛత ॥ ౫ ॥ ఉదితేషునక్షత్రేషు ప్రాచీముదీచీంవాదిశముప
నిష్క్రమ్యోత్తరాభ్యాం యథాలింగం ధ్రువమరుంధతీంచ దర్శయ
తి ॥ ధ్రువేతి ॥ ధ్రువక్షితిః ధ్రువనివాసః ధ్రువయోనిః ధ్రువోత్పత్తిః
అన్యేషాం నక్షత్రాణాం ధ్రువత్వహేతుస్థితం స్వయంచధ్రువం నక్ష
త్రం త్వమసి, యతఏతత్, త్వంనక్షత్రాణాం భ్రమతాంమేధ్యసి, మే
ధీఖలేవాలీ ఖలమధ్యనిఖాతస్థాణుః అసి, సయథాబలీవర్దానామప
వగమనేహేతుః తథాత్వం నక్షత్రాణాం, యతఏవంభూతః సత్వం
మామాం పృతన్యతఃపాహి- యోద్ధుకామేభ్యోరక్ష ॥ ౬ ॥ సప్తేతి ॥
సప్తర్షయఃకశ్యపాదయః, తేషాంకృత్తికానామ భార్యాస్సప్త, తా
సామరుంధతీనామ సప్తమీపతివ్రతా ప్రధానభూతానిశ్చలాచ, ఇతరా
వ్యభిచారశంకయాత్యక్తా ఇత్యైతిహాసికాః స్మరంతి । తదిదముచ్య
తే, సప్తర్షయః, కశ్యపాదయః కృత్తికానాం ప్రథమామగ్రగణ్యా
మరుంధతీంయత్ యదాధ్రువతాం నిశ్చలతాం, హేతిప్రసిద్ధిం దర్శ
యతి - నిన్యుర్నయంతిస్మ, యదితివచనాత్తదిత్యధ్యాహార్యం । తదే
తరాష్షట్కృత్తికాః అరుంధత్యాం ముఖ్యయోగం ప్రధానభావంవ
హంతి అవహన్నధ్యుపగతవత్యః-తస్యాఅరుంధత్యా దర్శనేన ఇయం
వధూఃఅస్మాకం, అస్తదేవయోశ్చత్వ్యైకస్మిన్బహువచనం మమఅష్ట
మీభూత్వాఏధతువర్ధతాం - అహంసప్తర్షీణామష్టమస్థానీయా

యోగం వహంతీయ మస్మాక మేనత్వ స్తమి ॥ ౭ ॥ సదసస్పతి మద్భుతం
ప్రియమింద్రస్య కామ్యం । సనిం మేధామయాసిషం ॥ ౮ ॥ ఉద్దీప్య
స్వ జాతవేదోఽపఘ్నన్నిరృతిం మమ । పశూగ్ంశ్చ మహ్యమావహ
జీవనంచ దిశోదిశ ॥ ౯ ॥ మానోహిగ్ంసీజ్జాతవేదో గామశ్వం పురు

భూయాసం ఇమమః కృత్తికానాపస్తమస్తానీయా భూయాదిత్యర్థః
॥ ౭ ॥ సూ ॥ ఉపాకరణసమాపనేచ ఋషిభ్యః ప్రజ్ఞాయతే, సదస
స్పతిర్ద్వితీయః ॥ సదసస్పతిమితి- సదాయజనగృహం తస్య పతిస్స
దసస్పతిః, కోసౌ, అగ్నిఃసహి సర్వయజ్ఞానామధిపతిః, దేవతాంతరం
వా, తంసదసస్పతింఅద్భుతం, మహాన్నాశ్చైతత్, మహాంతమ్ అద్భు
తకర్మాణంవా, ప్రియమింద్రస్య, సోమపానార్థిన ఇంద్రస్యాగ్నిః
ప్రియోభవతి, తదాయత్తత్వాద్యజ్ఞానాం, కామ్యంప్రార్థనీయం స్తో
తృణామేవం భూతంసదసస్పతిం సనిందానం మేధాం ప్రజ్ఞాంచ అయా
సిషం । యాచ్ఞాకర్మాయం, వర్తమానే లుఙ్ ॥ యాచామి ॥ ౮ ॥ సూ ॥
స్త్రీయానుపేతే నక్షారలవణా వరాన్నసంసృష్టస్యచ హోమం పరిచ
క్షతే, మధ్యోపదేశం కామ్యాని బలయశ్చ, సర్వత్రస్వయం ప్రజ్వలి
తేగ్నౌ వుత్తరాభ్యాం సమిధం వాదధ్యాత్, అనన్నాత్రిరాత్రమాహా
దితివా । ఉద్దీప్యస్వేతి । హేజాతవేదః మమనిరృతింహింసక వ
ర్గమపఘ్నన్ తస్యాపహతిం కుర్వన్నుద్దీప్యస్వ, కించపశూంశ్చమ
హ్యమావహ అనయ - జీవనంచావహ, దిశశ్చదశఆవహ సర్వాస్వ
ర్థః - దిశేతిహా తేదిశఅతిసర్జనే, దిశస్సర్వాజీవనం దిశజీవనత్వేన
దేహీతి, జీవనరూపేణమేదిశో దేహీత్యర్థః ॥ ౯ ॥ మానోహి
గ్ంసీదితి ॥ హేజాతవేదః నోస్మాకం సంబంధినం మాహింసీత్ - పురు
షవ్యత్యయః, మాహింసీః - కిం, గామశ్వంపురుషంజగత్ యచ్చాన్య
జ్జంగమం - కించ హేఅగ్నే అబిభ్యదన్యేషాం హవిర్వహనం కుర్వన్
అస్మాన్ప్రత్యాగహి అగచ్ఛ, ఆగత్యచమాం శ్రియా పరిపాలయపరి

Scanned by CamScanner

షంజగత్। అభిభ్రిదగ్న ఆగహిం శ్రియా మామా పరిపాతయ ॥౧౦॥ ఉదీష్వాః
తొ విశ్వావసో నమసేడామహే త్వా। అన్యామిచ్ఛ ప్రఫర్వ్యగ్ం సం
జాయాం పత్యాసృజ ॥ ౧ ॥ ఉదీష్వాతః పతివతి హ్యేషా విశ్వావ
సుంనమసా గీర్భిరీట్టే। అన్యామిచ్ఛ పితృషదంవ్యక్తాగ్ం స తే భాగో జను
షా తస్యవిద్ధి ॥ ౨ ॥ అగ్నే ప్రాయశ్చిత్తే త్వం దేవానాం ప్రాయశ్చిత్తి
రసి బ్రాహ్మణస్త్వా నాథకామః ప్రపద్యే యాస్యాం పతిఘ్నీ తనూః ప్ర

గమయ సర్వతశ్శ్రియా సమృద్ధం కురు ॥ ౧౦ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచి
తే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే నవమఃఖండః. * * *

సూ ॥ ఏతదహర్విజానీయాద్యదహా భార్యా మావహతే, త్రి
రాత్రముభయోరధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణ వర్జనంచ తయో
శ్శయ్యయోరంతరేణ దండో గంధలిప్తో వాససా సూత్రేణ వా పరివీత
స్తిష్ఠతి, తంచతుర్థ్యాం పరరాత్ర ఉత్తరాభ్యాముత్థాప్య ప్రక్షాళ్య ని
ధాయ। ఉదీష్వాతఇతి। ఉదీష్వ ఉత్తిష్ఠ అతః శయనాత్ హే వి
శ్వావసో, విశ్వావసు నామ గంధర్వః, తద్బుద్ధ్యా దండః స్థాపితః తే
నైవం సంబోధ్యతే - నమసా నమస్కారేణ త్వా త్వామీడామహే,
యాచామహే, అన్యామిచ్ఛ ప్రఫర్వ్యం ప్రథమవయసం స్త్రియం,
ఇమాంతు మమ జాయాం పత్యా మయా సంసృజ ॥ ౧ ॥ ఉదీష్వాత
ఇతి ॥ గతార్థః - పతివతి హ్యేషా, ఛాందసో హ్రస్వః, ఏషా హి ప
తివతీ - మయా పత్యా తద్వతీ - విశ్వావసుం త్వాం నమసా గీర్భిస్తుతి
భిశ్చ ఈట్టే యాచే - అతస్త్వమన్యామిచ్ఛ, పితృషదం పితృగృహే స్థితాం,
వ్యక్తాం అర్థదత్తాం అసమాప్తవివాహాం - సహి తే స్వభూతో భాగః,
జనుషా జన్మనా, తదర్థం త్వం జాత ఇత్యర్థః - తస్య విద్ధి తం లభస్వ ॥
౨ ॥ సూ ॥ అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్య భాగాంతే ఽన్వారబ్ధాయా
ముత్తరా ఆహుతీ హుత్వా జయాది ప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతం కృ
త్వా॥ అగ్నే ప్రాయశ్చిత్త ఇతి॥ ప్రాయో వినాశః చిత్తిస్సంధానం, హే

Scanned by CamScanner

జాఘ్నీ పశుఘ్నీ లక్ష్మీఘ్నీ జారఘ్నీ మస్యై తాం కృణోమి స్వాహా ॥3॥
వాయో ప్రాయశ్చిత్తే ॥ 4 ॥ ఆదిత్య ప్రాయశ్చిత్తే ॥ 5 ॥ ప్రజాపతే
ప్రాయశ్చిత్తే త్వం దేవానాం ప్రాయశ్చిత్తిరసి బ్రాహ్మణస్త్వా నాథకా
మః ప్రపద్యే యాస్యాం పతిఘ్నీ తనూః ప్రజాఘ్నీ పశుఘ్నీ లక్ష్మీఘ్నీ
జారఘ్నీ మస్యై తాం కృణోమి స్వాహా ॥ 6 ॥ ప్రసవశ్చోపయామశ్చ
కాటశ్చార్ణవశ్చ ధర్ణసిశ్చ ద్రవిణం చ భగశ్చాంతరిక్షం చ సింధుశ్చ

ప్రాయశ్చిత్తేవి నష్టస్య కర్మణః సంధాతః హే అగ్నే దేవానాం మధ్యే
త్వం ప్రాయశ్చిత్తిరసి తతశ్చ నాథకామో హం బ్రాహ్మణః త్వాం ప్రప
ద్యే, యా అస్యాం వధ్వాం పతిఘ్నీ తనూః పాణిరేఖాదిః, యా చ ప్ర
జాఘ్నీ యా చ పశుఘ్నీ యా చ లక్ష్మీఘ్నీ, ఛాందసో హ్రస్వః, అస్యై
అస్యాః తాం తనూం జారఘ్నీం కృణోమి కరోమి - ఇదం మే చికీర్షి
తం తేన త్వాం ప్రపద్యే - ఏతేనోత్తరాస్త్రయో వ్యాఖ్యాతాః, మధ్య
మయోశ్చ త్వం దేవానామిత్యాదేరనుషంగః ॥ 3 ॥ 4 ॥ 5 ॥ 6 ॥
ప్రసవశ్చేతి । ప్రసవోనుజ్ఞా - ఉపయామః పృథివీ - ఇయం వా ఉప
యామ ఇతి శ్రుతేః । కాటో లింగరూపో రుద్రః, నమః కాట్యాయే
తి దర్శనాత్, అర్ణవః ఉదన్వాన్ ప్రాదాదిః - ధర్ణసిః గ్రహః,
ద్రవిణం బలం ధనం వా, భగః ఆదిత్యానామన్యతమః సౌభాగ్యం వా,
ఉదయం మామకో భగః ఇతి దర్శనాత్, అంతరిక్షం ప్రసిద్ధం, సింధు
ర్నదీ, సముద్రః ప్రసిద్ధః, సరస్వాన్ దేవతావిశేషః అన్వారంభణీయా
యాం దృష్టః, పీపివాగ్ సగ్ సరస్వతః, దివ్యగ్ సుపర్ణమితి చ, విశ్వ
వ్యచా ఇంద్ర ఇత్యాహుః । విశ్వవ్యచ సమవతం మతీనాం ఇతి దర్శ
నాత్ - ఏతేషాం స్వరూపేణ అధిష్ఠాతృద్వారేణ చ యథా సంభవం
దేవతాత్వం, తేనబ్ధస్యాన్వయ సిద్ధ్యర్థం యేనబ్ధో ధ్యాహార్యః,
యే తేఽనుక్రాంతా దేవాః ఏషాం జంభే, దంతనామైతత్, జాతావేద
నదనం, దంతేషు భక్షణాయ దధ్మః ప్రక్షిపామః, కం, యం చ వయం ద్వి

Scanned by CamScanner

సముద్రశ్చ సరస్వాఁశ్చ విశ్వవ్యచాశ్చ తేయం ద్విష్మో యశ్చనో ద్వే
ష్టిత మేషాం జంభేదధ్మస్స్వాహా ॥ ౭ ॥ మధుశ్చ మాధవశ్చ శుక్రశ్చ
శుచిశ్చ నభశ్చ నభస్యశ్చేషశ్చోర్జశ్చ సహశ్చ సహస్యశ్చ తపశ్చత
పస్యశ్చ తేయం ద్విష్మో యశ్చనో ద్వేష్టిత మేషాం జంభేదధ్మస్స్వాహా ॥
౮ ॥ చిత్తంచ చిత్తిశ్చాకూతంచాకూతిశ్చాధీతం చాధీతిశ్చ విజ్ఞాతంచ
విజ్ఞానంచ నామచక్రతుశ్చ దర్శశ్చ పూర్ణమాసశ్చ తేయం ద్విష్మో
యశ్చనో ద్వేష్టిత మేషాం జంభేదధ్మస్స్వాహా ॥ ౯ ॥ భూస్స్వాహా
భువస్స్వాహా సువస్స్వాహోం స్వాహా ॥ ౧౦ ॥ * ॥ అపశ్యంత్వామ
నసా చేకితానంతపసోజాతం తపసోవిభూతమ్ । ఇహప్రజామిహర

ష్టః, యశ్చనో ద్వేష్టి, తమ్ ॥ ౭ ॥ మధుశ్చేతి॥ వసంతాదీనాం షణ్ణా
మృతూనాం ద్వౌద్వౌమాసౌ మధ్వాదయః, తేఇత్యాదిపూర్వవత్ ॥
౮ ॥ చిత్తంచేతి । చిత్తమంతఃకరణం, చిత్తిస్తద్వ్యాపారః, ఆకూత
మభిప్రేతం, ఆకూతిరభిప్రాయః, అధీతమధ్యాపనం, అధీతిరధ్యయ
నం - విజ్ఞాతవిజ్ఞానే ప్రసిద్ధే - నామచక్రతుశ్చేతి నామరూపేవివక్షి
తే, క్రియతఇతిక్రతుః, దర్శపూర్ణమాసౌ ప్రసిద్ధౌ, ఏతేషాం దే
వతాత్వం పూర్వవత్, తేఇత్యాదిచపూర్వవత్ ॥ ౯ ॥ సూ ॥ అపరే
ణాగ్నింప్రాచీముపవేశ్య తస్యాశ్శిరస్యాజ్య శేషాద్వ్యాహృతిభిర్నా
జ్యాహరచతుర్థాభిరాసీయ । భూస్స్వాహేతి । భూరాదయస్త్రయో
లోకాః, ఓమితిబ్రహ్మ ॥ ౧౦ ॥ ఇతిశ్రీహరదత్తవిరచితే ఏకాగ్ని
కాండ మంత్రభాష్యే దశమఃఖండః.

సూ ॥ ఉత్తరాభ్యాంయథాలింగం మిథస్సమీక్షేతే । అపశ్యం
త్వేతి । అపశ్యంత్వాత్వాం పశ్యామి మనసాహృదయేనస స్నేహమి
త్యర్థః - చేకితానంజానంతం మదభిప్రాయం, తపసోగర్భాధానా
దేరుపనయనపర్యంతాత్ జాతంద్విజత్వేనజాతం, తపసోభిషేచనా
దేరధ్యయనాంగభూతాద్విభూతం విభూతిమత్త్వేనసంపన్నం, విభూ

Scanned by CamScanner

ఋగ్ రరాణః ప్రజాయస్వ ప్రజయాపుత్రకామ ॥ ౧ ॥ అపశ్యంత్వా
మనసాదీధ్యానాగ్ స్వాయాంతనూగ్ ఋత్వియే నాధమానామ్ । ఉ
పమాముచ్చా యువతిర్బభూయాః ప్రజాయస్వప్రజయాపుత్రకామే
॥ ౨ ॥ సమంజంతు విశ్వేదేవాస్సమాపోహృదయానినౌ । సంమాత

రిశ్వా ॥ ఋచస్సామాసియజూగ్ంషి - సాహిశ్రీరమృతాసతాం - ఇతి ।
ఇహాప్రజాం, ఇహామమచగృహేరయింధనం రరాణోదదత్, ప్రజ
యాప్రజాయస్వ హేపుత్రకామ, యత్ప్రజాయాజన్మ తజ్జనయితుశ్శే
వజన్మ - స్త్రీయతేహి - ప్రజామనుప్రజాయసే తదుతేమర్త్యామృ
తమితి ॥ ౧ ॥ అపశ్యం త్వేతి ॥ అపశ్యంత్వాత్వామహం మనసాపశ్యా
మి - దీధ్యానాం దీప్యమానాం ధ్యాయంతీంవా, స్వాయాంతనూం స్వ
స్యాంతనావం - తత్రఈదూతౌచ సప్తమ్యర్థ ఇతి ప్రగృహ్యసంజ్ఞా
యాం సత్యామపిఛాందస ఊకారస్యానునాసికః । బహ్వృచాస్తు
శుద్ధమేవాధీయతే - ఇహచాపి కేచిదూకారాత్పరం అనుస్వారమధీ
యతే - ఊకారాంతస్తుశుద్ధః, ఋత్వియే ఋతుకాలేభవోగర్భ ఋ
త్వియః, ద్వితీయైకవచనస్య శేఆదేశః, నాధమానాం ప్రార్థయమా
నాం స్వేశరీరేషత్తోగర్భం ప్రార్థయమానామిత్యర్థః - ఉపే
త్యయ మనుశబ్దస్యార్థేద్రష్టవ్యః । మాంఉచ్చాఉచ్చం సంభోగకా
లేఉపరిసంతం, యువతిర్యౌవనావస్థాం ప్రాప్తాత్వముపబభూయాః
అనుభూయాః, అనుభూయచప్రజయా ప్రజాయస్వ హేపుత్రకామే ॥
౨ ॥ సూ ॥ ఉత్తరయాజ్యశేషేణ హృదయదేశౌ సమజ్య । సమంజం
త్వితి । నౌ ఆవయోర్హృదయాని, వ్యాపారబహుత్వాద్బహువచనం
విశ్వేదేవాస్సమంజంతుస్నేహానికుర్వంతు - ఆపశ్చసమంజంతు -
మాతరిశ్వావాయుః, సోపిసమనక్తు, ధాతాసమనక్తు, సమిత్యస్యవి
దేష్ట్రీత్యాఖ్యాతేన సంబంధః, ఉకారోనర్థకః, దేష్ట్రీ, అంతర్భా
వితణ్యర్థః, సందేశస్యకారయిత్రీ, సందేశఃపరస్పర సంభాషణం,

రిశ్వా సంధాతా సముదేష్ట్రీ దిదేష్టునః ॥ ౩ ॥ ప్రజాపతే తన్వం మే జు
షస్వ త్వష్టర్దేవేభి స్సహసామ ఇంద్ర । విశ్వైర్దేవై రాతిభిస్సగ్ం
రరాణః పుగ్ంసాం బహూనాం మాతరస్స్యామ ॥ ౪ ॥ ఆనః ప్రజాం జన
యతు ప్రజాపతి రాజరసాయ సమనక్త్వర్యమా । అదుర్మంగలీః పతి

శాపునస్సందేష్ట్రీ, సరస్వతీ-సంభాషణస్య తదాయత్తత్వాత్, గర్భా
ధానే చ తస్యాః వ్యాపారదర్శనాత్, గర్భం ధేహి సరస్వతీతి సా సంది
దేష్టు, అయమప్యంతర్భావితణ్యర్థః, సందేశం కారయతు, నౌ ఆవ
యోః, సంభోగకాలానురూపం సంభాషణం సరస్వతీ కారయత్విత్య
ర్థః ॥ ౩ ॥ సూ ॥ ఉత్తరాస్తిస్రో జపిత్వా । ప్రజాపత ఇతి । హే ప్ర
జాపతే త్వం మే తన్వం శరీరం జుషస్వ సేవస్వ ప్రవిశ - యేనాహం రేత
స్సేకే సమర్థస్స్యాం । ఆసించతు ప్రజాపతిరితి దర్శనాత్ । హే త్వష్టః
త్వమపి మే తన్వం జుషస్వ, దేవేభిర్దేవైః, దేవా విష్ణ్వాదయః- విష్ణు
ర్యోనిం కల్పయత్విత్యాది మంత్రేషు నిర్దిష్టాః, తైస్సహ - కీదృశ
స్త్వం, సహసామః, సహోరసానచ్, సహసానః, తస్యైవ ఛాందసో
నకారస్య మకారః, రూపనిర్మాణే సమర్థ ఇత్యర్థః - త్వష్టా రూ
పాణి పింశత్వితి దర్శనాత్ । హే ఇంద్ర త్వమపి మే తన్వం జుషస్వ,
విశ్వైర్దేవైస్తవ రాతిభిర్మిత్రభూతైస్సహ సంరరాణ స్సమ్యగస్మ
భ్యం అభిమతం దదత్, పుంసాం బహూనాం మాతరః, పితామాత్రేతి
పితురేకశేషప్రాప్తే మాతురేకశేషశ్ఛాందసః, ద్వయోశ్చ బహువ
చనం, మాతరౌ మాతాపితరౌ స్యామ స్యావ, యుష్మత్ప్రసాదాదా
వాం బహుపుత్రౌ స్యావేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఆన ఇతి ॥ నఇతి ద్వయోర్బ
హువచనం, ప్రజాపతిరావయోః ప్రజామాజనయతు, ఆజరసాయ
ఆజరసమావాం సమనక్తు సస్నేహౌ కరోతు అర్యమా ఆదిత్యః - త్వం
చ, అదుర్మంగలీః, దుష్టాని మంగలాని లక్షణాని యస్యాస్సా దు

లోకమావిశేదం న ఏధి ద్విపదే శం చతుష్పదే ॥ ౫ ॥ తాంపూషఞ్ఛివతమా మేరయస్వ యస్యాం బీజం మనుష్యా వపన్తి । యా న ఊరూ ఉశతీ వి శ్రియాం త్రైయస్యాముశంతః ప్రహరామ శేఫమ్ ॥ ౬ ॥ ✽ ॥ ఆరోహోరు ముపబర్హస్వ బాహుం పరిష్వజస్వ జాయాగ్ం సుమనస్యమానః । తస్యాం పుష్యతం మిథునౌ సయోనీ బహ్వీం ప్రజాం జనయంతౌ సరే

సుమంగలీః సానభవతీత్యదుమంగలీః, ఛాందసస్సులోపాభావః, సుమంగలీభూత్వా పతిలోకం పత్యుర్మంగలలోకం గృహానావిశ అవ స - శంనిశత్యాదిగతం ॥ ౫ ॥ తామితి ॥ హే పూషన్ యస్యాం మను ష్యాః బీజం వపంతి శుక్లముత్సృజంతి తాం మే శివతమాం అనుకూలత మాం కృత్వా ఏరయస్వ ప్రేరయస్వ, భార్యాం మే ప్రేరయస్వేత్య ర్థః - భార్యాయాం హి బీజం వపంతి, అన్యత్ర నిషేధాత్, సా విశి ష్యతే - యా నః, అస్మదో ద్వయోశ్చేత్యేకస్మిన్బహువచనం - మ హ్యం ఊరూ ఉశతీ కామయమానా విశ్రయాతై విశ్రయాత్, శ్రియ తేర్లకారస్య సకారశ్ఛాందసః, పంచమో లకారః, విశ్రయేత్ విశ్లిష్టౌ కుర్యాత్, తదా యోనిర్విస్పృతా భవతి, యస్యాం చైవం భూతాయాం ఉ శంతః కామయమానా భూత్వా శేఫం శిశ్నం ప్రహరేమ ప్రక్షిపేమ ॥ పూర్వవద్బహువచనం ॥ ౬ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే - ఏకాగ్ని కాండ మంత్రభాష్యే ఏకాదశః ఖండః. ✽ ✽

సూ ॥ శేషగ్ం సమావేశనే జపేత్, అన్యేనైవాభిమంత్ర యేత ॥ ఆరోహోరుమితి ॥ జపతస్తేనైవాత్మనైవ అభిమంత్ర్యా త్మనః ప్రైషః, హే మదీయశరీరాత్మన్ అస్యా ఊరుమారోహ, అరు హ్య చ ఆత్మనో బాహుం దాహు ఉపబర్హస్వ, ఉపబర్హణమా లింగనం, ఇహ తు తదర్థం ప్రసారణం, ఆలింగనాయ బాహూ ప్రసా రయ, ప్రసార్య చ పరిష్వజస్వ జాయాం తస్యాం సుమనస్యమానః ప్రీ యమాణో భూత్వా, తథా హి ప్రజోత్పాదనం సమృద్ధం భవతి, పుష్య

తసా ॥ ౧ ॥ ఆదర్ఘయారణ్యాయతాꣳ మంథత్పురుషం పురుషేణ్శ శక్రః । తదేతౌమిథునౌ సయోనీ ప్రజయామృతే నేహాగచ్ఛతం ॥౨॥ అహంగర్భమదధామోషధీష్వహం విశ్వేషుభువనేష్వంతః । అహం

తమిత్యాదిజాయయా సహాభిధానం, హేజాయేమదీయ శరీరాత్మక, యువాంపుష్యతం పుష్టౌభవతం, మిథునౌమిథునీభూతౌ, సయోనీ సంగతోపస్థేంద్రియౌ, బహ్వీంప్రజాంజనయంతౌ, సరేతసాస రేతస్కౌ, చిరకాలమవిచ్ఛిన్నేంద్రియౌ, ఏవమైవానయోఃపుష్టిఃయదుతప్రజాసమృద్ధిః - అభిమంత్రణపక్షేతస్యా మిత్యంతఃపత్న్యభిమంత్రణం శిష్టం ద్వయోః ॥ ౧ ॥ ఆదర్ఘయేతి ॥ అత్రాప్రజాపక్షేశరీరాంతరాత్మనో భిధానం, యతేతియథార్థే, యథాకశ్చిత్ ఆదర్ఘయాఆద్యాశక్త్యా అరణ్యాఅగ్నిమమంథత్ ఏవంశక్రఇంద్రః, ఉపలక్షణమేతత్, పూర్వోక్తౌవివాహస్య కర్తారఇంద్రాదిః, పురుషేణ పురుషలక్షణేన శేఫేనపురుషంపుమాంసంగర్భంఅమంథత్ మంథనసదృశేన వ్యాపారేణ నిష్పాదితవాన్, తత్ తద్వత్ ఏతౌమిథునౌ మిథునీభూతౌ యువాంసయోనీ సంగతోపస్థేంద్రియౌసంతౌ ప్రజయాఽమృతేన ప్రజారూపేణామృతేన * ప్రజామనుప్రజాయసే తదుతేమర్త్యామృతమితిశ్రుతేః । ఇహాగృహస్థాశ్రమే స్థితౌగచ్ఛతం, కేవలోప్యయంగమిస్సంపూర్వస్యార్థే ద్రష్టవ్యః, సంగచ్ఛతం సంగతౌభవతం ॥ ౨ ॥ అహంగర్భమితి ॥ అహమోషధీషు గర్భమదధాందధామి శ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానద్వారేణ ॥*॥ అగ్నౌప్రాస్తాహుతి స్సమ్యగాదిత్య ముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతేవృష్టిర్వృష్టేరన్నంతతః ప్రజాఇతి - అహమేవవిశ్వేషు భువనేష్వంతరవస్థితః, పరమాత్మద్వారేణ స్వరూపేణవా, ఏవంభూతోహం పిత్రణామధాయప్రజా అజనయంజనయామి - అహమేవజనభ్యః జన్యాఅస్యావధ్వాః అవరీషు అవరాసు పశ్చాత్కాలభావినీషు స్నుషాసుపుత్రాన్ జనయామి పు

ప్రజాఅజనయం పిత్రూణాం మహాం జనిభ్యో అపరీమపుత్రాః ॥ 3 ॥ పు
త్రిణామాకుమారిణా విశ్వమాయుర్వ్యశ్నుతమ్ । ఉభా హిరణ్య పేశసా
వీతిహోత్రా కృతద్వసూ ॥ ४ ॥ దశస్యంతామృతాయ కం శోమూ

త్రోత్రాపాదనద్వారేణ పౌత్రాంశ్చ మేనం త్విత్యర్థః - తదేతజ్జనప
క్షే యథాశ్రుతమేవ, అభిమంత్రణపక్షే తు ప్రియ క్తిద్వారేణ, ప్రి
య క్తిశ్చాభిమంత్రణమేవ ॥ 3 ॥ పుత్రిణేతి ॥ పుత్రిణేతి ద్వివచన
స్యాకారః, పుత్రిణా ఇమాఇమాయువాం, కుమారిణా కుమారీభిః దు
హితృభిః తద్వంతౌ, విశ్వమాయుః, "సహస్రోడశం వర్షశతమజీ
నది" త్యేవంరూపం వ్యశ్నుతం ప్రాప్నుతం, ఉభా ఉభౌ హిరణ్యపేశ
సా, పేశ ఇతి రూపనామ, పరిశుద్ధవర్ణౌ, వీతిహోత్రా, వీతిరితి,
హవిర్నామ, హవిష్మావహోత్రా, కృతద్వసూ, దకారశ్ఛాందస ఉ
పజనః, కృతవసూ కృతధనౌ ॥ ४ ॥ దశస్యంత్వేతి । దశస్యతిః దా
నకర్మా । వకార ఉపజనః, బహ్వృచాస్తు వకారం న పఠంతి- దశస్యం
తా అర్థిభ్యోఽపేక్షితాని దదతా అమృతాయ అమరణాయ దేవత్వ
ప్రాప్తయే, కం, అనర్థకోయం నిపాతః పాదపూరణశ్ఛాందసః, శం, సం,
సకారస్య శకారశ్ఛాందసః, బహ్వృచాస్తు శకారమేవ పఠంతి- ఊధః
ఊధస్థానీయముభయోరుపస్థేంద్రియం రోమశం, అనేన ఉపభోగయో
గ్యతా లక్ష్యతే, రోమోత్పత్తేః ప్రాగనుపభోగ్యా హి స్త్రియః - తథా
చ- భావయవ్యస్య రాజ్ఞో భార్యాం భావయవ్యానీం ఇంద్రః పత్యుస్స
ఖా పరిహసన్నువాచ- ఉపభోగయోగ్యా త్వం న భవసి రోమాణి తే నో
త్పన్నానీతి - సా తమబ్రవీత్ "ఉపోప మే పరామృశ మా మే దభ్రాణి
మన్యథాః । సర్వాహమస్మి రోమశా గంధారీణామివావికా"
ఇతి- తద్రోమశమూధః శోభాధి లోడర్థే లట్, సంహతం నంశ్లి
ష్టం కురుతమిత్యర్థః కించ దేవేషు దువః పరిచర్యాం కృణుతః పూర్వవ
ల్లోడర్థే లట్, పురుషవ్యత్యయశ్చ । కృణుతం, కురుతం, దేవాన్పరి

Scanned by CamScanner

ధోరో మనస్ సాక్షా దేవమ కృణుతా మనః ॥ ౫ ॥ విష్ణుర్యోనిం క
ల్పయతు త్వష్టా రూపాణి పింశతు । ఆసించతు ప్రజాపతిర్ధాతా గ
ర్భం దధాతు తే ॥ ౧ ॥ గర్భం ధేహి సినీవాలి గర్భం ధేహి సరస్వతి । గ
ర్భం తే అశ్వినౌ దేవావాధత్తాం పుష్కరస్రజా ॥ ౨ ॥ హిరణ్య
యీ అరణీ యం నిర్మంథతో అశ్వినా । తం తే గర్భం హవామహే

దశమే మాసి సూతవే ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండమంత్రభా
ష్యే ద్వాదశః ఖండః.

సా ॥ యద్యపి ఋతుకాలగమనాన్నిర్దిష్టానాం బ్రాహ్మణ ప్రతిషి
ద్ధాని కర్మాణి అనగ్నిహోత్రియాం ఋతుకాలగమనసమిత్యేతాని, రజసః
ప్రాదుర్భావాత్ ప్రభృతి సమావేశన ఉత్తరాభిరభిమంత్రయే
తే, చతుర్థీప్రభృత్యాషోడశీ ముత్తరాముత్తరాం యుగ్మాం ప్రజా
నిశ్రేయస మృతుగమన ఇత్యుపదిశంతి ॥ విష్ణుర్యోనిమితి ॥ విష్ణుః
తవ యోనిం కల్పయతు గర్భాధానక్షమం కరోతు - ప్రజాపతిశ్చ యో
నావిష్ట రేతః ఆసించతు - తచ్చనిషిక్తం రేతో ధాతా అదిత్యా
నామన్యతమః ప్రజాపతిరేవవా - గర్భం దధాతు గర్భరూపేణ ప
రిణమయతు- తస్య చ రూపాణి హస్తపాదాదీని త్వష్టా పింశతు, దీప్తి
కరోతు యథా, "నక్షత్రేభిః పితరో ద్యామపింశన్" ఇతి దర్శనా
త్ । దీప్తాని కరోతు ॥ ౧ ॥ గర్భం ధేహీతి ॥ సినీవాల్యా సరస్వత్యా చా
ధిష్ఠితా వధూ దేవతాభ్యామభిమంత్ర్యతే - ధేహి ధారయ - అశ్వినౌ చ దే
వౌ తే తవ గర్భమాధత్తాం పుష్కరస్రజా పుష్కరమాలినౌ ॥ ౨ ॥
హిరణ్యయీ అరణీతి ॥ తృతీయైకవచనస్య పూర్వసవర్ణః ॥ హిరణ్య
య్యా అరణ్యా హిరణ్యవికారేణ ప్రజననేనేదం యమాద్యం గర్భం నిర్మం
థతః ప్రముష్ణ నభితవంతౌ అశ్వినా అశ్వినౌ, తం తాదృశం తే గర్భం
హవామహే ఆహ్వయామః దశమేమాసి సూతవే ప్రసోతుం, అశ్వినౌ
యావంతౌ తస్యాప్రాణి రూపవాన్ తాదృశస్తే గర్భో భవత్విత్యర్థః ॥

దశమె మాసిసూతవే ॥ ౩ ॥ యథేయంపృథివీమహీ తిష్ఠంతీగర్భమా
దధే । ఏవం త్వం గర్భమాధత్స్వ దశమెమాసిసూతవే ॥ ౪ ॥ య
థా పృథివ్యగ్నిగర్భా ద్యౌర్యథేంద్రేణగర్భిణీ । వాయుర్యథాదిశాం
గర్భ ఏవం గర్భందధామి తే ॥ ౫ ॥ విష్ణోశ్శ్రేష్ఠేన రూపేణాస్యాం
నార్యాంగవీన్యాం । పుమాన్ సంగర్భమాధేహి దశమేమాసిసూత
వే ॥ ౬ ॥ నేజమేష పరాపత సపుత్రఃపునరాపత । అస్యైమే పుత్ర

---

౩ ॥ యథేయమితి ॥ పృథివీయథామహీమహతీతిష్ఠంతీ యథేయమి
దానీం తిష్ఠతి తద్వదవతిష్ఠంతి ఉత్తానాసతీత్యర్థః, ఉత్తానేత్యేవబ
హ్వృచానాం పాఠః । గర్భమాదధే ద్యులోకతోనిషిక్తం వృష్టిలక్ష
ణం రేతో గృహీత్వాసస్యలక్షణం గర్భంపృథ్వీ యథాధారయతి ఏ
వంత్వం గర్భమాధత్స్వధారయ, దశమేమాసీతిగతం ॥ ౪ ॥ యథా
పృథివీతి ॥ పార్థివేష్వరణ్యాదిషు అగ్నేరవస్థానాత్ పృథివ్యగ్నిగ
ర్భా [illegible], ద్యులోకేఇంద్రః ప్రాధాన్యాత్ సతతస్యాః గర్భత్వే
నానిరూప్యతే, వాయుశ్చదిగ్భ్యః ప్రభవతి తేనాసౌ తాసాంగర్భః,
యథాఏతాసాం ఏతేగర్భాః ఏవం గర్భందధామి తే ॥ ౫ ॥ విష్ణోరితి ॥
హేవిష్ణో శ్రేష్ఠేన రూపేణ యుక్తంపుమాంసం గర్భమస్యాంనా
ర్యాం అధేహి, కీదృశ్యాంనార్యాం, గవీన్యాం, కమెరేతమాత్రిపం,
కమనీయాయాం కామ్యాదేయాం కామయితుం యోగ్యాయాం ఋతు
స్నాతాయా మిత్యర్థః - అన్యేతు గవీనీతి స్త్రీణాం వీర్యాతిశయ
సంభిధానం మన్యంతే ॥ ౬ ॥ [illegible]
[illegible] । అన్యాంనార్యాం యాగవీనీతస్యా మిత్యర్థః, దశ
మేమాసీతిగతం ॥ ౬ ॥ నేజమేషేతి ॥ స్కందగ్రహవ్యాప్తతమః నే
జమేషః ఇతి ఇతిహాస పురాణయోః ప్రసిద్ధం- తథాచవైద్యకే "కు
మారగ్రహసేనానాం నైగమేషంచ పూజయే" దితిపఠ్యతే । హేనేజ
మేష పరాపత పరాగచ్ఛ నిర్గచ్ఛ గర్భస్య దూషకః, యద్యప్య

కామాయై గర్భమాధేహి యః పుమాన్ ॥ ౭ ॥ వ్యస్యయోనిం ప్రతి రేతో గృహాణ పుమాన్పుత్రో ధీయతాం గర్భే అంతః । తం మాతా దశ మాసో బిభర్తు స జాయతాం వీరతమస్స్వానామ్ ॥ ౮ ॥ ఆ తే గర్భో యోనిమేతు పుమాన్బాణ ఇవేషుధిమ్ । ఆ వీరో జాయతాం పుత్రస్తే దశమాస్యః ॥ ౧౩ ॥ ❋ ॥ కరోమి తే ప్రాజాపత్య మాగర్భో యోని

మాగంతవ్యం సపుత్రః పునరాపత పుత్రం గృహీత్వా పునరాగచ్ఛ, ఆగత్య చ అస్యై మే మమ స్వభూతాయా మస్యాం పుత్రకామాయాం గర్భమాధేహి, కీదృశం, యః పుమాన్ ॥ ౭ ॥ వ్యస్యేతి ॥ మయా నిషిచ్యమానం రేతః త్వం యోనిం వ్యస్య విక్షిప్య వివృత్య ప్రతిగృహాణ తథా నతి తే అంతర్గర్భే ధీయతాం స చ పుమాన్ పుత్రో ధీయతాం, తం చ మాతా త్వం దశమాసః, మాస శబ్దస్యాయం పద్దన్నాది సూత్రేణ మాసాదేశః, దశమాసాన్ బిభర్తు, పురుషవ్యత్యయః । బిభృహి - స్వచస్వానాం జ్ఞాతీనాం మధ్యే వీరతమో భూత్వా జాయతాం ॥ ౮ ॥ ఆత ఇతి ॥ తే తవ యోనిం పుమాన్గర్భః ఐతు ఆగచ్ఛతు, క ఇవ, బాణ ఇవేషుధిం, ఇషవో యత్ర ధీయంతే తం యథా బాణః ప్రవిశతి తద్వత్, యశ్చాసౌ దశమాస్యో భవతి దశమాసభృతో భవతి - తతస్తే పుత్రః వీరః వీర్యయుక్తో భూత్వా ఆజాయతాం ॥ ౯ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే - ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే - త్రయోదశః ఖండః.

కరోమీతి ॥ తే ప్రాజాపత్యం ప్రజాపతికమద్రేతస స్సేచనం "ఆసించతు ప్రజాపతి" రితి దర్శనాత్ । తత్తే కరోమి, తతశ్చ గర్భ స్తే తవ యోని మైతు - న చ అనూనః అన్యూనాంగః పూర్ణః పూర్ణ కాలః దశమాస్య॥ జాయతాం - అశ్లోణః అపంగుః అబధిరో వా, అపిశాచధీతః, ధీయతే ధ్యానేయ త్వేదా వధీతః, యః పిశాచైః ధీతః

... నాసపిశాచధితః ॥ ౧ ॥
పుమాంస్తే పుత్రో నారి తం పుమాననుజాయతామ్ । తాని భద్రాణి
బీజాన్యృషభా జనయంతు నౌ ॥ ౨ ॥ యాని భద్రాణి బీజాన్యృషభా
జనయంతి నః । తైస్త్వం పుత్రాన్విందస్వ సా ప్రసూర్ధేనుకా భవ ॥ ౩ ॥
కామః సమృధ్యతాం మహ్యమపరాజితమేవ మే । యం కామం కామ
యే దేవ తం మే వాయో సమర్ధయ ॥ ౪ ॥ అనుహవం పరిహవం పరి

ఖ్యాతో నాస పిశాచధితః సనభవతీతి తదర్థోక్తః ॥౧॥ పుమానితి ॥ హే
నారి పుమాంస్తే పుత్రః, జాయతామితి వక్ష్యమాణమపేక్ష్యతే - ప్రథమ
స్తావద్గర్భః పుమాన్భవతు - తం చ పుమానేవానుజాయతాం ద్వితీయా
దయోపి గర్భాః పుమాంస ఏవ భవంత్విత్యర్థః - తాని తాదృశాని భ
ద్రాణి కల్యాణాన్యమోఘాని బీజాని వీర్యాణి ఋషభాః ఋషభవ
త్సేచన సమర్థాః, కే పునస్తే, ప్రజాపత్యాదయః ఓషధయో వా మాషా
దయః సృష్ట్యై జనయంతు నౌ అనయోర్యథా పుత్రా ఏవోపపద్యేరన్ జా
యంతే తాదృశాని వీర్యాణ్యనయోరుత్పాదయంతు ॥ ౨ ॥ యానీతి ॥
పూర్వోక్తా ఋషభాః యాని భద్రాణి బీజాని, నః, అస్మదాదీనామో
శ్చేతి బహువచనం, నో జనయంతి - తైర్బీజైస్త్వం పుత్రానేవ విం
దస్వ, సా త్వం ప్రసూః ప్రసవశీలా ధేనుకా ధేను సదృశీ భవ - య
థా ధేనుర్వత్స్యేన ప్రీయతే ఏవం త్వం పుత్రేణ నిత్యం ప్రీయమాణా భవ ॥౩॥
కామప్రమితి ॥ ప్రాపూరణే, కామాన్పూరయతీతి కామప్రం మహ్యం
మమేదం కర్మ ఋధ్యతాం ఋద్ధమస్తు, అపరాజితమేవ అమోఘమే
వచ మే భవతు - హే దేవ వాయో యం కామం కామయే పుమాంసం జన
యేయమితి తం మే కామం సమర్ధయ సమృద్ధం కురు - వాయుః ప్రేరి
తం రేతస్సిచ్యత ఇతి స ఏవం ప్రార్థ్యతే ॥ ౪ ॥ సూ ॥ అథ ప్రాధ్వ
న్యపరిక్ష్య వపనివాపనే వాప ఉపస్పృశ్యోత్తరే యథాలింగం జపేత్ ॥
అనుహవమితి ॥ వృత్తే ఆహ్వానమనుహవః సత్వర ఆహ్వానం పరిహ్వా

నాదం పరిక్షవమ్ । దుస్స్వప్న్యం దురుదితం తద్ద్విషద్భ్యో దిశామ్యహ
మ్ ॥ ౪ ॥ అనుహూతం పరిహూతగ్ం శకునేర్యదశాకునమ్ । మృగ
స్య సృతమక్ష్ణయా తద్ద్విషద్భ్యో దిశామ్యహమ్ ॥ ౫ ॥ ఆరాత్తే అగ్నిర
స్త్వారాత్పరశురస్తు తే । నివాతే త్వాభివర్షతు స్వస్తి తేఽస్తు వనస్పతే స్వ
స్తి మేఽస్తు వనస్పతే ॥ ౬ ॥ నమశ్శకృత్సదే రుద్రాయ నమో రుద్రాయ శ
కృత్సదే । గోష్ఠమసి నమస్తే అస్తు మా మా హిగ్ంసీః ॥ ౭ ॥ సిగసినసివ
జ్రి నమస్తే అస్తు మా మా హిగ్ంసీః ॥ ౮ ॥ ఉద్గాతేవ శకునే సామ గాయసి

వః, నిన్దితో వాదః పరివాదః ఛిన్ధిభిన్ధీత్యాదిః, పరిక్షవం పరితః క్ష
వథుః పరిక్షవః, మంత్రేతు ఛాందసో వకారస్య పకారః, దుస్స్వప్న్యః
ప్రసిద్ధః, దురుదితం వైధర్మ్యాది శబ్దోచ్చారణం, యచ్చాన్యదేవం దు
ర్నిమిత్తం తద్ద్విషద్భ్యో దిశామ్యహమ్, అతిసృజామి ॥ ౪ ॥ అనుహూ
తమితి ॥ యదనుహూతం యచ్చ పరిహూతం యచ్చ శకునేస్సంబంధి
అశాకునం అనిమిత్తభూతం యచ్చ మృగస్య సృగాలాదేః అక్ష్ణయా
సృతం తిర్యగ్గమన మపసవ్యాది, తచ్చ ద్విషద్భ్యో దిశామ్యహం- శకు
నం నిమిత్తం శాకునం, తత్ప్రతిపక్షభూత మశాకునం దుర్నిమిత్తం ॥
౫ ॥ సూ ॥ ఏవముత్తరైర్యథాలింగం చిత్రియాం వనస్పతిం శకృత్పిణ్డం
సిగాన్వాతం శకునిమితి ॥ ఆరాత్త ఇతి ॥ హే వనస్పతే తే తవ ఆరాద్దూర
తో అగ్నిరస్తు, ఏవం పరశురపి తే దూరతోఽస్తు- వాతాభావో నివాతః తా
దృశే నివాతే సతి దేవస్త్వా త్వామభివర్షతు, వాతే సతి భంగప్రసంగః,
ఏవం వనస్పతే తే తవ స్వస్త్యస్తు- ఏవం వనస్పతే మే స్వస్త్యస్తు త్వదభిసంత్రా
ణాత్ ॥ ౬ ॥ నమశ్శకృత్సద ఇతి ॥ శకృతి సీదతీతి రుద్రాయ, ఆదరా
ర్థం పునర్వచనం, నమో రుద్రాయ శకృత్సదే - హే శకృత్ త్వం గో
ష్ఠమసి గవిస్థితమసి నమస్తే అస్తు మా మా హింసీః - గావోఽపి న కించిదపి
హింసంతి త్వంచ గోష్ఠమసి ॥ ౭ ॥ సిగసీతి ॥ సిక్ వస్త్రప్రాన్తస్తద్వదసి సిగ
వత్త్వమసి, నసివజ్రిః, నాసివజ్రిః నవజ్రి స్త్వమసి, ఛాందసం వకారలోపం ।
నమస్త ఇత్యాదిగతం ॥ ౮ ॥ ఉదితి హే శకునే త్వముద్గాతేవ సామగాయసి,

Scanned by CamScanner

బ్రహ్మపుత్ర ఇవ సవనేషు శంససి । స్వస్తిమాన్ శకునే అస్మత్ప్రతి నస్సుమనా భవ ॥ ౧౦ ॥ * ॥ ప్రాతరగ్నిం ప్రాతరింద్రగ్ం హవామహే ప్రాతర్మిత్రావరుణా ప్రాతరశ్వినా । ప్రాతర్భగం పూషణం బ్రహ్మణస్పతిం ప్రాతస్సోమముత రుద్రగ్ం హువేమ ॥ ౧ ॥ ప్రాతర్జితం భగముగ్రగ్ం హువేమ వయం పుత్రమదితేర్యో విధర్తా । ఆధ్రశ్చిద్యం

యథోద్గాతా సామ గాయతి తద్వత్ త్వం గాయసి, కించ శంససి శస్త్రం వదసి బ్రహ్మపుత్ర ఇవ సవనేషు, బ్రహ్మపుత్రః బ్రహ్మవర్గ్యో వా బ్రాహ్మణాచ్ఛంసీ, స యథా శస్త్రాదిస్థానేషు త్రిష్వపి సవనేషు శంసతి తద్వత్, యజ్ఞవాచీ సవనశబ్దః, కించ హే శకునే నః అస్మభ్యం స్వస్తిమాన్, నోఽస్మాకం భవేతి త్వం సుమనా భవ - ఇతి శ్రీహరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండమంత్రభాష్యే చతుర్థఖండః.

సూ ॥ ఉభయోర్హృదయ సంసర్గేఽప్సు (త్రి) రాత్రావరం బ్రహ్మచర్యం చరిత్వా స్థాలీపాకం శ్రపయిత్వాఽగ్ని ముపసమాధాయాఽఽజ్యభాగాంతే త్వా ర్ధ్వాయాం స్థాలీపాకాదుత్తరా ఆహుతీర్హుత్వా జయాదిప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్వా తేన సర్పిష్మతా యథార్థం దక్షిణావతో బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా సిద్ధిం వాచయీత ।

ప్రాతరగ్నిమితి ॥ అగ్న్యాదయః ప్రసిద్ధాః తాన్ ప్రాతః హవామహే ఆహ్వయామః రక్షార్థం, ఉత రుద్రం హువేమ అపి రుద్రం ప్రాతరాహ్వయామః ॥ ౧ ॥ ప్రాతర్జితమితి ॥ ప్రాతః ప్రాతః జాతే జయతీతి ప్రాతర్జిత్ తం భగమాదిత్యానామన్యతమం ఉగ్రముద్భిక్ష వనీయం వయం హువేమ ఆహ్వయామః - పుత్రమదితేరాదిత్యం - యో విధర్తా సర్వస్య ధారయితా వృష్ట్యాదినా, ఆధ్రశ్చిత్ దరిద్రోఽపి, తురశ్చిత్ త్వరమాణోఽపి, చిచ్ఛబ్దోఽప్యర్థే, ధనీతి ధనిక బధిరేఽనిరూపం, అధోఽపి త్వరన్నపి రాజాపి మన్యమానో జానా నశ్చిత్ యం భగం ఇత్థమాహ, కథం, భగం భక్షి భగం భజామీతి, ఇ

మన్యమానస్తురశ్చిద్రాజాచిద్యం భగంభక్షీత్యాహ ॥ ౨ ॥ భగప్రణేత
ర్భగసత్యరాధో భగేమాంధియముదవదదన్నః । భగప్రణోజనయ
గోభిరశ్వైర్భగప్రనృభిర్నృవంతస్స్యామ ॥ 3॥ ఉతేదానీం భగవం
తస్స్యామోతప్రపిత్వ ఉతమధ్యే అహ్నామ్ । ఉతోదితామఘవం
త్సూర్యస్యవయం దేవానాగ్ం సుమతౌస్యామ ॥ ౪ ॥ భగఏవభగవాగ్ం
అస్తుదేవాస్తేనవయం భగవంతస్స్యామ । తంత్వాభగసర్వఇజ్జోహవీ

సానస్పర్వ ఏవ యస్యభక్తలా మాంశాస్త ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ భగప్రణేత
రితి ॥ హేభగసర్వస్య ప్రణేతః, ఆదరార్థం పునః పునరామంత్ర్య
తే, భగసత్యరాధః, రాధఇతిధననామ, భగఇమాంధియం ధ్యేయం
సమబుద్ధిః సపత్నీం బాధేమేతి తాం, సపత్నీబాధనంవా ఉదవ-ఉత్
క్షమానాభూతాద్వారక్షతాత్ పర్యాయేణరక్ష, దదత్నః అస్మభ్యమభి
మతంవదత్, హేభగ త్వం నోస్మాకం గోభిరశ్వైశ్చ ప్రజనయసమృ
ద్ధాన్కురు, హేభగ త్వత్ప్రసాదాత్ వయం నృభిః దాసాదిభిః
నృవంతః ప్రకర్షేణస్యామ ॥ 3 ॥ ఉతేతి ॥ ఇదానీ మస్మిన్కాలే
కాలేవయం భగేన దేవనతద్వం తస్స్యామ-ఉతప్రపిత్వే అపిసాయా
హ్నే ఉతమధ్యేఅహ్నాం మధ్యాహ్నేపి ఉతఅపిఉదితా, ఉదయఉది
తంతస్మిన్ ఉదితా, ప్రాతరిత్యర్థః, "యదినసంతాపప్రమియాత" ఇ
త్యాదివత్ సప్తమ్యేకవచన స్యాకారః, హేమఘవన్, మఘఇతి ధన
నామ, ధనవన్-కస్యోదయే, సూర్యస్య, పూర్వాహ్ణాదిషు త్రిష్వపి
కాలేషు వయం భగవంత స్స్యామేత్యర్థః - కించ, వయందేవా
నాం సుమతౌ శోభనాయాం మతౌ అనుగ్రహాత్మికాయాం బుద్ధౌస్యా
మ - భగస్యైవ ప్రసాదాత్ అన్యేదేవా అప్యస్మాననుగృహ్ణీయురిత్య
ర్థః ॥ ౪ ॥ భగఏవేతి ॥ హేదేవాః దేవోభగః సఏవయంభగఏవ
సః భగవానస్తు - భగేనదేవేన తద్వానస్తు, ఏనంనామ తద్వత్త్వం
ప్రశంసనీయ మిత్యర్థః - తేనభగేన వయంభగవంతస్స్యామ - హే

Scanned by CamScanner

మి సనో భగపురఏతా భవేహ ॥ ౪ ॥ సమధ్వరాయోషసో నమంతద
ధిక్రావేవ శుచయే పదాయ । అర్వాచీనం వసువిదం భగం నో రథమి
వాశ్వా వాజిన ఆవహంతు ॥ ౫ ॥ అశ్వావతీర్గోమతీర్న ఉషాసో
వీరవతీస్సదముచ్ఛంతు భద్రాః । ఘృతం దుహానా విశ్వతః ప్రపీనా యూ
యం పాత స్వస్తిభిస్సదా నః ॥ ౬ ॥ * ॥ ౧౫ ॥ ఇమాం ఖనామ్యో

భగయావాన్ భూతోసి తం త్వా త్వాం సర్వ ఇత్ సర్వ ఏవ జనో జో
హవీమి । పురుషవ్యత్యయః, జోహవీతి, బహ్వృచాః స్తథైవాధీయతే-
హే భగ స త్వం నోస్మాకం పురఏతా నేతా భవ - ఇహ కర్మణి ॥ ౪ ॥
సమధ్వరాయేతి ॥ తస్యైవ భగస్య వశేనైవ ఉషసః హ్యధ్వరాయా
స్మై సన్నిధాపన రూపాయ యజ్ఞాయ సమనమంత, లాడర్థే లఙ్,
సన్నమంతాం భజంతామిత్యర్థః, దధిక్రావేవ, దధిక్రావాగ్నిః ఆ
దిత్య ఇత్యన్యే, స యథా శుచయే పదాయ శుద్ధాయ స్థానాయ కల్ప
తే తద్వత్, కించ వసువిదం వసునో లంభయితారం భగం నోస్మాన్ ప్రతి
అర్వాచీనమభిముఖం ఆవహంతు — కే, వాజినో వేగవంతః అశ్వా
రథమివ, యథా రథమశ్వా వహంతి తద్వత్ ॥ ౫ ॥ అశ్వావతీరితి
ఉషాసః ఉషసః అశ్వవత్యః గోమత్యః వీరవత్యశ్చ భూత్వా ఉచ్ఛం
తు వ్యుచ్ఛంతు వ్యుష్టా భవంతు, సదం సదా నిత్యమిత్యర్థః, ఘృతం,
ఉపలక్షణమేతత్ - క్షీరం సర్పిః మధూదకమిత్యాది దుహానాః, విశ్వత
స్సర్వతః ప్రపీనాః ప్రవృద్ధాః భద్రాః కల్యాణాః యేఅస్మిన్నుక్తే
నిర్దిష్టా అగ్న్యాదయః తే యూయం నోస్మాన్ స్వస్తిభిః సదా పా
త రక్షత ॥ ౬ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభా
ష్యే పంచదశః ఖండః ॥ ౧౫ ॥ * * * *

సూ ॥ స్వస్తిష్యేణేతి త్రిస్సప్తైశ్శమ్యైః పాత్రాం పరికిరతి యది
వారుణ్యసి వరుణాత్త్వా నిష్క్రీణామి యది సౌమ్యసి సోమాయ త్వా
నిష్క్రీణామీతి, ద్వాభ్యాముత్తరయోః స్థాపయేత్ ॥ ఇమాం ఖనామీతి ॥ ఇ

షధిం వీరుధం బలవత్తమాం । యయా సపత్నీం బాధతే యయా సంవిం
దతే పతిం ॥ ౧ ॥ ఉత్తానపర్ణే సుభగే సహమానే సహస్వతి । సప
త్నీం మే పరాధమ పతిం మే కేవలం కృధి ॥ ౨ ॥ ఉత్తరాహముత్తర ఉ
త్తరే దుత్తరాభ్యః । అథ సపత్నీ యా మమాధరా సాధరాభ్యః ॥౩॥
నహ్యస్యై నామ గృభ్ణామి నో అస్మిన్ రమతే జనే । పరామేవ పరావత
గ్ సపత్నీం నాశయామసి ॥ ౪ ॥ అహమస్మి సహమానాథ త్వమసి

మాం పాఠాభ్యామోషధిం ఖనామ్యుత్పాటయామి వీరుధం వివిధం రో
హంతీం ప్రతానవతీమిత్యర్థః, బలవత్తమాం అతిశయేన వీర్యవతీమి
త్యర్థః, యయౌషధ్యా సపత్నీం బాధతే సర్వ్వేవ స్త్రీజనః య
యా చ సమ్యగ్విందతే అసాధారణం లభతే పతిమ్ ॥౧॥ సూ ॥ ఉత్తరాభిః
స్త్రిస్రృభిరభిమంత్ర్య । ఉత్తానపర్ణే ఇతి ॥ ఉత్తానాని పర్ణాని యస్యా
స్సా ఉత్తానపర్ణా హే ఉత్తానపర్ణే సుభగే సౌభాగ్యస్య నిమిత్తభూ
తే సహమానే, సహంసహసే, అభిభవేశ్యందసి । సపత్నీం బాధమానే,
సహస్వతి అతిబలవతి, సపత్నీం మే పరాధమ మమసపత్నీం పరాగ
మయ, పతిం మే కేవలం కృధి మయ్యేవా సాధారణం కురు ॥ ౨ ॥ ఉత్త
రే ॥ ఇత్యుత్తరే ఉత్కృష్టే హే ఉత్తరా ఉత్కృష్టాహం స్యాతమేవ, పు
నరప్యుత్తరాభ్యో ప్యుత్తరాభ్యో యాసాం, ఇచ్ఛబ్ద ఏవార్థే, తథైవ
బహ్వృచాః పఠంతి, అథయామమ సపత్నీ సా అధరాభ్యోప్యధ
భవతు ॥ ౩ ॥ నహీతి ॥ అస్యై అస్యాః నామాప్యహం నగృభ్ణామి న
గృహ్ణామి, కింకారణం, అస్మిన్ జనే, ఆత్మన ఏవాయం నిర్దేశః, సం
నోరమతే యతః, కింబహునా - పరామేవ పరావతం పరావదితి
దూరనామ । అత్యంతం దూరం సపత్నీం నాశయామసి నాశయామః
గమయామః, ఇదంతో మసి ॥ ౪ ॥ సూ ॥ ఉత్తరయా ప్రతిచ్ఛన్నాం హ
స్త యోరాబధ్నశయ్యాకాలే బాహుభ్యాం భర్తారం పరిగృహ్ణీయాత్

Scanned by CamScanner

సాసహిః । ఉభే సహస్వతీ భూత్వా సపత్నీం మే సహావహై ॥ ౫ ॥
ఉప తేఽధాం సహమానామభి త్వాఽధాం సహీయసా । మామను ప్ర
తే మనో వత్సం గౌరివ ధావతు పథా వారివ ధావతు ॥ ౬ ॥ ౫ ॥ ౧౬ ॥
ఉదసౌ సూర్యో అగాదుదయం మామకో భగః । అహం తద్విద్వలా పతి
మభ్యసాక్షి విషాసహిః ॥ ౧ ॥ అహం కేతురహం మూర్ధాఽహముగ్రా

ముపధానలింగయా, సహ్యస్యా భవతి, సపత్నీబాధనం చ । అహమస్మీ
తి । సహమానా సపత్నీరభిభవంతి అహమస్మి అథ సా త్వమసి
సాసహిః - సహమానాసి తే ఉభే ఆవాం సహస్వతీ బలవత్యౌ భూ
త్వా సపత్నీం మే సహావహై - అభిభవావ ॥ ౫ ॥ ఉప తేఽధామితి ॥
భర్తారం ప్రతిదముచ్యతే, ఇమాం సహమానాం తే తవ ఉపాధాం,
అధోఽధాం, తామేవ త్వా అభ్యధాం తవోపర్యధాం, సహీయసా అతి
శయేన నాభిభవిత్రీ మనసా యుక్తా, ఏవం చ తథా పరిగ్రహః కర్తవ్యః
యత్రైకో హస్తోఽభిముఖః అధో నిహితో భవతి అపరశ్చోపరి, ఏవం కృతే
పతిర్మామను మాం ప్రతి తే మనః ప్రధావతు వత్సం గౌరివ - యథాఽచి
రప్రసూతా గౌః వత్సం ప్రతి ధావతి - తథా పథా వారివ, యథా చ నిమ్న
పథా వాః ధావతి తద్వత్ ॥ ౬ ॥ ఇతి శ్రీహరదత్తవిరచితే ఏకాగ్ని
కాండమంత్రభాష్యే షోడశః ఖండః ॥ ౧౬ ॥ సూ ॥ ఏతేనైవ కాలే,
నోత్తరేణానువాకేన సదాఽదిత్యముపతిష్ఠతే - ఉదసౌ సూర్య ఇతి । అ
సౌ సూర్యః ఉదగాత్, తమను మామకః మమ స్వభూతో భగః సౌభా
గ్యముపస్థేంద్రియం వా, ఉద్భట్టస్య పునశ్చ్యోతేరగాదిత్యపేక్ష్యతే - య
థాయం సూర్యః ప్రవర్ధమానః ఉదేతి ఏవం మమ భగోఽప్యుదేత్విత్య
ర్థః - తత్ తస్మాత్కారణాదహం విద్వలా వేదనం విత్ తద్వతీ అనయా
విద్యయా తద్వతీ - పతిమభ్యసాక్షి, సహేః ఏతద్రూపం, అభిభూత
వత్యస్మి వశీకృతవత్యస్మి, విషాసహిః విశేషేణాభిభవిత్రీ ॥ ౧ ॥ అహ
మితి ॥ అహం కేతుః అహమేవోభయోరపి వంశయోః కేతుస్థానీయా

వివాచనీ । మమేదను క్రతుంపతి స్సేహానాయా ఉపాచరేత్ ॥ ౨ ॥ మ
మ పుత్రాశ్శత్రుహణోథో మే దుహితా విరాట్ । ఉతాహమస్మి సం
జయా పత్యౌ మే శ్లోక ఉత్తమః ॥౩॥ యేనేంద్రో హవిషా కృత్వ్యభవ
ద్ద్యుమ్న్యుత్తమః । అహంతదక్రి దేవా అసపత్నా కిలాభువం ॥ ౪ ॥ అసపత్నా
సపత్నఘ్నీ జయంత్యభిభూవరీ । అవిత్సి సర్వాసాగ్ రాధోవర్చో

అహమేవ మూర్ధా మూర్ధస్థానీయా అహముగ్రా అసహ్యా భవనీయా వివాచనీ, వివాచనం నిర్ణయః తస్య కారయిత్రీ, కించ, మమేత్ మమైవ క్రతుం కర్మ ప్రజ్ఞానం వా పతిరను ఉపాచరేత్, ఛాందసోఽకారః, ఉపాచరేత్, తత్రైవ బహ్వృచాః పఠంతి, అనుతిష్ఠతు - కీదృశ్యాః, సేహానాయాః, లిటః కానచి రూపమేతత్, అభిభూతవత్యాః అభిభవంత్యా వా, యథా మయా జ్ఞాతం యథా వా మయా కృతం తథైవ పతిరపి కరోత్విత్యర్థః ॥ ౨ ॥ మమేతి ॥ మమ పుత్రాశ్శత్రుహణః శత్రూణాం హంతారః భవంతు, అథో మే దుహితా చ విరాట్ విరాజమానా భవతు, ఉత అపి చ అహమస్మి, లోడర్థే లట్, అసాని, సంజయా సమ్యక్ జేత్రీ సపత్నీనాం, తథా పత్యుః, సప్తమ్యర్థే షష్ఠీ-పత్యౌ, తత్రైవ బహ్వృచాః పఠంతి । శ్లోకో యశః శ్లాఘా ఉత్తమోఽస్తు పతిరపి మామేవ శ్లాఘతామిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ యేనేంద్ర ఇతి ॥ ఇంద్రో యేన హవిషా కృతీ కృతకృత్యః అభవత్, ద్యుమ్నీ ఉత్తమోఽభవత్, అహమపి తద్ధవిః అక్రి, కరోతేర్లుఙి 'మంత్రే ఘస, ఇత్యాది సూత్రేణ చ్లేర్లుకి రూపం, అకృషి, హే దేవాః తతశ్చాసపత్నా కిలాభవం, కిల ప్రసిద్ధౌ ॥ ౪ ॥ అసపత్నేతి ॥ అసపత్నా అప్రతిపక్షా సపత్నఘ్ని, ఛాందసం హ్రస్వత్వం, సపత్నీనాం హంత్రీ, జయంతీ జయశీలా, అభిభూవరీ, భవతేః క్వనిప్, వనోరచ, అభిభవనశీలా ఆవిత్సి ఆచ్ఛిద్య లబ్ధవత్యస్మి సర్వాసాం సపత్నీనాం రాధో ధనం వర్చః కాంతిం చ అస్థేయసామివ, స్థేయాంసః స్థిరతరాః తతోఽన్యే అస్థేయాంసః తేషాంధ

ష్ఠయినామివాగ్ ॥ సమజ్ఞైషమిమా అహగ్ం సపత్నీరభిభూవరీః । యథాహమస్యవీరస్య విరాజామి జనస్యచ ॥ ౬ ॥ ౧౭ ॥ అక్షీభ్యాం తే నాసికాభ్యాం కర్ణాభ్యాం ఛుబుకాదధి । యక్ష్మగ్ం శీర్షణ్యం మస్తిష్కాజ్జిహ్వాయా వివృహామి తే ॥ ౧ ॥ గ్రీవాభ్యస్త ఉష్ణిహాభ్యః కీకసాభ్యో అనూక్యాత్ । యక్ష్మం దోషణ్యమగ్ంసాభ్యాం బాహుభ్యాం వివృహామి తే ॥ ౨ ॥ ఆంత్రేభ్యస్తే గుదాభ్యో వనిష్ఠోర్హృదయాదధి । యక్ష్మం మతస్నా

నం యథాన్యే హరంతి తద్వత్ ॥ ౩ ॥ సమజ్ఞైషమిమా ఇతి ॥ ఇమాస్సపత్నీరహం సమజ్ఞైషం సమజయం, అభిభూవరీః, ఛాందసస్సులోపాభావః - 'సుమంగలీరియం' ఇతివత్ । అభిభూవర్యహం, అభిభూవరీస్సపత్నీర్వా, యథా సంజయేయం, తథా సత్యహమస్యవీరస్య పత్యుర్జనస్యచ విరాజామి ఈశ్వరా భవామి ॥ ౬ ॥ ఇతిశ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే సప్తదశఃఖండః ॥ ౧౭ ॥

సూ ॥ యక్ష్మగృహీతామన్యాం వా బ్రహ్మచర్యయుక్తః పుష్కరసంవర్తమూలైర్దర్భైర్యథాలింగమంగాని సంమృశ్య ప్రతిదిశం నిరస్యేత్ - అక్షీభ్యామితి । అధిశబ్దోఽనర్థకః, శీర్షణ్యం యక్ష్మం వివృహామి - సంమృశ్య నిరస్యామి, ఏవం సామాన్యేనోపదిష్టస్య విభజ్య వచనం అక్షీభ్యామిత్యాది, అక్ష్యాదయః ప్రసిద్ధాః, మస్తిష్కం కపాలాంతర్గతం మాంసం ॥ ౧ ॥ గ్రీవాభ్య ఇతి ॥ గ్రీవా కంఠః, పర్వభేదేన భేదమారోప్య బహువచనం, ఉష్ణిహాభ్యః, ఉష్ణిహాస్తత్రత్యా నాడ్యః, యాని తద్గతాన్యస్థీని తాః కీకసాః, అనూక్యాత్ పృష్ఠవంశాత్, దోష్ణోర్భవం దోషణ్యం అంసౌ బాహూ చ ప్రసిద్ధౌ ॥ ౨ ॥ ఆంత్రేభ్య ఇతి ॥ అశితం పక్వావస్థాయాం యే ముంచంతి తాని ఆంత్రాణి తేభ్యః, గుదాభ్యః గుదనాడీభ్యః, వనిష్ఠోః ఆంత్రప్వస్థూలప్రదేశాత్, హృదయాత్ హృదయపుండరీకాత్, మతస్నాభ్యాం ఆమ్రఫలాకృతిభ్యాం వృక్యాభ్యాం, యక్నః యకృతః, ప్లాశిభ్యః ప్లీ

భ్యాం యక్ష్మగ్ం ప్లాశిభ్యో వివృహామి తే ॥౩॥ ఊరుభ్యాం తే ఽష్ఠీవద్భ్యాం
జంఘాభ్యాం ప్రపదాభ్యాం । యక్ష్మగ్ం శ్రోణిభ్యాం భాసదాద్భగ్ం
ససో వివృహామి తే ॥ ౪ ॥ మేహనాద్వలంకరణాల్లోమభ్యస్తే నఖేభ్యః ।
యక్ష్మగ్ం సర్వస్మాదాత్మనస్తమిమం వివృహామి తే ॥ ౫ ॥ అంగాదంగా
ల్లోమ్నో లోమ్నో జాతం పర్వణి పర్వణి । యక్ష్మగ్ం సర్వస్మాదాత్మనస్త
మిమం వివృహామి తే ॥ ౬ ॥ పరా దేహి శాబల్యం బ్రహ్మభ్యో విభజా వ
సు । కృత్యైషా పద్వతీ భూత్వా జాయా విశతే పతిం ॥౭॥ అశ్లీలాత

భ్యః ॥ ౩ ॥ ఊరుభ్యామితి ॥ ఊరూ ప్రసిద్ధౌ, అష్ఠీవద్భ్యాం ఊ
రుజాన్వోస్సంధిప్రదేశాభ్యాం, జంఘే ప్రసిద్ధే, ప్రపదాభ్యాం పా
దాగ్రాభ్యాం, శ్రోణిభ్యామూరుమూలాభ్యాం, భాసదాత్, భసది
తి గుహ్యప్రదేశే అవయవ విశేషస్య నామ - భసదేవ భాసదం తస్మా
త్, భ్రంససః నాభేః, గుదవలయాదిత్యన్యే ॥ ౪ ॥ మేహనాదితి ॥
మేహనం ప్రజననం, వలంకరణాత్, నకారస్య లకారశ్ఛాందసః - న
కారమేవ బహ్వృచాః పఠంతి - వనుసంవననం తత్క్రియతే యేన
తద్వనంకరణం, సర్వోఽపి హి లోకస్తేన వశీకృతః ఏవంభూతాన్మేహనా
త్, అన్యేతు ఉ అలంకరణాదితి పఠమాహుః, అలంకరణాన్నఖిలా
ప్రదేశాత్, లోమనఖంచ ప్రసిద్ధం - సర్వస్మాదాత్మనః ఉక్తాదన్యస్మా
చ్చ ప్రదేశాత్ తమిమం యక్ష్మం వివృహామి ॥౫॥ అంగాదంగాదితి ॥
సర్వస్మాదంగాత్ లోమ్నో లోమ్నః సర్వేభ్యో లోమభ్యశ్చ, పర్వ
ణి పర్వణి ప్రతిపర్వసంధి, జాతం యక్ష్మం, సర్వస్మాదితిగతం ॥ ౬ ॥
సూ॥ వధూవాస ఉత్తరాభి రేతద్విదే దద్యాత్ (యత్పరిత్వా గిర్వణో
గిర ఇతి పరిధాపితం వధూవాసస్తదేతద్విదే వివాహకర్మవిదే దద్యా
దుత్తరాభిః) పరాదేహీతి॥ పరాదేహి పరిత్యజ, శాబల్యం శబలవర్ణం
వాసః - బ్రహ్మభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యః వసు విభజ విభజ్య దేహి, కింపు
నః కారణం వాసనస్త్యాగ ఇతి చేదుచ్యతే - ఏషా జాయా - పద్వతీ
పాదవతీ కృత్యా భూత్వా పతిమావిశతే ॥ ౭ ॥ అశ్లీలేతి ॥ అముయా

సూ భర్తిపతిరుశతీ పాపయాముయా । పతిర్యద్వధ్వైవాససాస్వమంగ
మభిధిత్సతి ॥ ౭ ॥ తృష్టమేతత్కటుకమే తదపాష్ఠవద్విషవన్నైతదత్తవే । సూర్యాం యః ప్రత్యక్షం విద్యాత్స ఏతత్ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ॥
౮ ॥ ఆశసనం విశసనమథో అధివికర్తనమ్ । సూర్యాయాః పశ్య

పాపయాచకృత్యయా ఆవిష్టవత్యా పత్యా స్తనూః అశ్లీలం నిశ్రీకా భవతి - రుశతీచ, రుశతి హింసార్థః, కృత్యయేన పకర్మాణి కర్తృణాం కృత్యయః, హింస్యమానాచ భవతి, కస్మిన్ పునఃకృతేసత్యేవ మేవంభవతి - ఉచ్యతే - పతిః యత్ యది వధ్వైవధ్వాః వాససాన్వమాత్మీయ మంగం శరీరం అభిధిత్సతి పరిధిత్సతి - పరిధాతుమిచ్ఛతి, వధూవాససః పరిధానమేవం నానుదుష్టం తస్మాత్తన్న పరిధేయం మంత్రవిదాపి సతా ॥ ౭ ॥ పునరపి వాసఏవ నింద్యతే ॥ తృష్టమితి ॥ తృష్టం విదాహకారి, కటుకం రుజాకారి, అపాష్ఠవత్ అపష్ఠు, విషవత్ విషయుక్తంచ - ఏవంనామ నిందితమేతద్వాసః అత్తవేనభవతి ఉపభోక్తుం యోగ్యం నభవతి - కస్యతర్హీదం యోగ్యమిత్యతఆహ- సూర్యాం, సూర్యానామ వివాహదేవతా, తయాదృష్టోఽపి మంత్రగణఃసూర్యా పరిసుగ్ధం తత్యాది రేతదంతః తాంయః ప్రత్యక్షం స్పష్టం పదశః స్వరశః అక్షరశః అర్థతో వినియోగతశ్చ విద్యాత్ జానీయాత్ స ఏతత్ప్రతి గృహ్ణీయాత్ - ప్రతిగ్రహీతుమర్హతి ॥ ౮ ॥ పునరపివాససోనిందా ॥ ఆశసనమితి ॥ ఆశసనం క్షతకరణం శూలాది, విశసనం చర్మణాం పృథక్కరణం స్వధిత్యాది, అథో అపిచ, అధిరనర్థకః- వికర్తనం త్వచోఽన్యత్ర మోచనం, ఏవం భూతమేతద్వాసః నప్రతిగృహ్ణీయాదితి సంబంధః, అథతస్య కథమనర్థో నభవతి, ఉచ్యతే, సూర్యాయాః పశ్యరూపాణి, సూర్యాయాహి తాదృశాని రూపాణితానిచ బ్రహ్మా బ్రాహ్మణః శంసతి తస్యకథమనర్థశంకేతి ॥ ౯

ఇతి సహూత్రైకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ప్రథమప్రపాఠకే రూపాణితాని బహ్మాంతశగ్నతి ॥ ౧౦ ॥ ❋ ❋ ❋

హరిః ఓం శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

ప్రథమప్రశ్న స్సమాప్తః.

తశబ్దస్సమ్యగర్థే, అనేకార్థత్వాన్నిపాతానాం, ఏవమేత ద్వధూవాససః పరిధానం చతుర్థ్యంతే కర్తవ్యం, తథాచ వివాహాంతే ఆశ్వలాయనః, “సూర్యావిదే వధూవస్త్రం దద్యాత్” ఇతి। అన్యేతు ముఖ్యగృహీతాయాః వాసః ఏతద్బ్రాహ్మణ్య విదే దేయ ముపదిశ్యత ఇత్యాహుః, సూర్యాశబ్దేనాపి తఏవ మంత్రాఉచ్యంతే ॥ ౧౦ ॥ ❋

ఇతి శ్రీ హరదత్తాచార్య విరచితే - ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే

అష్టాదశఃఖండః

ప్రథమప్రపాఠకస్సమాప్తః

హరిః ఓం శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

Scanned by CamScanner

శ్రీ గురుభ్యోనమః.

హరిః ఓం.

సమూత్రైకాగ్నికాండ మంత్రభాష్య

ద్వితీయప్రపాఠక ప్రారంభః.

ఉష్ణేనవాయఉదకేనేహ్యదితిః కేశాన్వపతు ॥ ౧ ॥ ఆపఉన్దన్తుజీవసే దీర్ఘాయుత్వాయవర్చసే । జ్యోక్చసూర్యందృశే ॥ ౨ ॥ యేనావపత్సవితాక్షురేణ సోమస్య రాజ్ఞో వరుణస్య విద్వాన్ । తే

సూ ॥ ఉపనయనంవ్యాఖ్యాస్యామః, గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత గర్భైకాదశేషు రాజన్యం గర్భద్వాదశేషు వైశ్యం, వసంతో గ్రీష్మశ్శరదిత్యృతవో వర్ణానుపూర్వ్యేణ, బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా శిషోవాచయిత్వా కుమారం భోజయిత్వానువాకస్య ప్రథమేనయజుషా ఉపస్నం సృజ్యోష్ణాశ్శీతాస్వానీయ ॥ ఉష్ణేనేతి ॥ హేవాయో ఉష్ణేనఉదకేన ఉష్ణముదకం గృహీత్వా ఏహిఆగచ్ఛ, కిమర్థం, అదితిః కేశాన్వపతు, అదిత్యాగమనే అనుగ్రహకర్తృత్వం, ఏవంవాయో రుదకానయనే ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ఉత్తరయాశిరఉనత్తి ॥ ఆపఉందంత్వితి॥ మాణవకస్యాస్య శిరఆపఉందంతు క్లేదయంతు జీవసే జీవితుం జీవనాయ, కియంతంకాలం, దీర్ఘాయుత్వాయ, సహస్రో దశంవర్షశతం దీర్ఘమాయుః, వర్చసే దీప్తయేజ్యోక్ చిరకాలం సూర్యందృశేదృష్టుం, యథాయం దీర్ఘకాలం జీవేత్ తావంతంకాలం చక్షుష్మాన్భవేత్ వర్చస్వీచతథోందంతు ॥ ౨ ॥ సూ॥ త్రిః(త్రీ)న్ దర్భానంతర్ధాయోత్తరాభిస్తిసృభిః ప్రతిమంత్రం ప్రతిదిశంప్రవపతి। యేనావపదితి॥ యేనక్షురేణ సవితాసోమస్యరాజ్ఞః వరుణస

నబ్రహ్మాణో వపతేదమస్యా యుష్మాఞ్జరదష్టిర్యథాసదయమసౌ ॥ ౩ ॥
యేనపూషా బృహస్పతేరగ్నేరింద్రస్య చాయుషేవపత్ । తేనాస్యా
యుషేవపసౌశ్లోక్యాయ స్వస్తయే ॥ ౪ ॥ యేనభూయశ్చ రాత్ర్యాం
జ్యోక్చపశ్యాతిసూర్యం । తేనాస్యాయుషే వపసౌశ్లోక్యాయస్వస్తయే
॥ ౫ ॥ యేనపూషా బృహస్పతేరగ్నేరింద్రస్య చాయుషేవపత్ । తేవ

శిర ఆవపత్ విద్వాన్ నాపితకర్మణి కుశలః తేనక్షురేణ, జాతి
ద్వారేణైక్యం, తాదృశేనవా క్షురేణ, హేబ్రహ్మాణః బ్రాహ్మణాః పు
ణ్యాహవాచనస్య కర్తారః ఇదమస్య మాణవకస్య శిరోవపతవపనే
మాం ప్రయుఙ్ధ్వమిత్యర్థః-యుష్మదనుజ్ఞయాహం ప్రవపామీతియా
వత్ యథావపనేసతి అయంమాణవకోసౌయజ్ఞశర్మా ఆయుష్మాన్ జర
దష్టిర్దీర్ఘకాలజీవనశ్చ అసత్ స్యాత్తథావపత । అసావిత్యత్రమాణవకస్య
నామ నిర్దేశః ప్రథమయా ॥ ౩ ॥ యేనపూషేతి ॥ యేనక్షురేణేతి
గతం, తేనక్షురేణాస్యశిరః ఆయుషేవప - శరీరాత్మానంప్రత్యంతరా
త్మనః ప్రేషః, హేమదీయశరీరాత్మన్ వపసౌశ్లోక్యాయ, సుశ్లోకస్సు
కీర్తిః తస్యభావః సౌశ్లోక్యం, యథాయంసుకీర్తిస్స్యాత్తథేత్యర్థః
స్వస్తయే అవినాశాయచ ॥ ౪ ॥ యేనభూయఇతి ॥ యేనక్షురేణ
ఛాయం మాణవకః భూయశ్చరాతిదీర్ఘకాలం సంచరతి, పంచమో
లకారః, భూయిష్ఠంచరేత్ సర్వోప్యతీత్యచరేత్, జ్యోక్చిరకాలంచ
సూర్యం పశ్యాతి పశ్యేత్ పంచమోలకారః (ఛాందసః ఉభయత్రదీ
ర్ఘః) తేనేత్యాదిగతం ॥ ౫ ॥ యేనపూషేతి॥ పూర్వార్థంగతం, తే
నక్షురేణ తేతవ శిరోవపామి, అసావిత్యత్రనామనిర్దేశః సంబు
ద్ధ్యా, యజ్ఞశర్మన్, ఇతి యథావపనేసతి అయుష్మాన్వర్చస్వీచయుక్తః
జ్యోక్ దీర్ఘకాలం సుమనాస్స్వమనాః, అత్రాపి పంచమోలకారః
స్యాః తథావపామి ॥ ౬ ॥ సూ ॥ వపంతముత్తరయాను మంత్రయతె

Scanned by CamScanner

తేనవపామ్యసావాయుషావర్చసా యథాజ్యోక్సుమనా అసాః ॥ ౬ ॥
యత్క్షురేణమర్చయతా సుపేశసావప్త్రా వపసికేశాన్ । శుంధి శిరో మాస్యాయుః ప్రమోషీః ॥ ౭ ॥ ఉప్త్వాయ కేశాన్వరుణస్య రాజ్ఞో బృహస్పతిస్సవితా సోమో అగ్నిః । తేభ్యోనిధానం బహుధాన్వవిందన్నంతరా ద్యావా పృథివీ అపస్సువః ॥ ౮ ॥ * ॥ ఆయుర్దా దేవజరసం గృణానో ఘృతప్రతీకో ఘృతపృష్ఠో అగ్నే । ఘృతంపిబన్న

దక్షిణతో మాతా బ్రహ్మచారీ వా ॥ యత్క్షురేణేతి ॥ యత్ యదా, క్షురేణ మర్చయతా తీక్ష్ణభూతేన సుపేశసా సురూపేణోజ్జ్వలేన వప్త్రా । కరణస్య కర్తృత్వవివక్షా - ఏవంభూతేన క్షురేణ యదాస్య కేశాన్వపసి, యదితి వచనాత్తదేత్యధ్యాహార్యం, తదాస్య శిరశ్శుంధి శుద్ధం కురు, యథా కేశా నిశ్శేషా భవంతి తథేత్యర్థః, ఆయుస్త్వస్య మా ప్రమోషీః - వపనస్యాస్య తామంగళత్వాద్దేవం ప్రార్థ్యతే, తథా చ బ్రాహ్మణం "రిక్తో వా ఏషో உనపహితో యన్ముండః" ఇతి ॥ ౭ ॥ సూ ॥ ఆనడుహే శకృత్పిండే యవాన్నిధాయ తస్మిన్ కేశానుపయమ్యోత్తరయోదుంబరమూలే దర్భస్తంబే వా నిదధాతి । ఉప్త్వాయ కేశానితి - ఉప్త్వాయ ఉప్త్వా, క్త్వో యప్, కేశాన్, కస్య, వరుణస్య రాజ్ఞః, కే, బృహస్పత్యాదయః, తే కిముకుర్వన్, తేభ్యస్తేషాం కేశానాం నిధానం, అధికరణే ల్యుట్, తే యత్ర నిధీయంతే తత్స్థానం బహుధా బహుభిః ప్రకారైరన్వవిందన్ అనుక్రమేణ లబ్ధవంతః, క్వ, అంతరా ద్యావాపృథివీ, ద్యావాపృథివ్యోర్మధ్యే, అపః అంతరిక్షే సువః స్వర్లోకే, కాలభేదేన స్థానభేదః - ఏవమహమప్యుదుంబర మూలే దర్భస్తంబే వా నిదధామీతి యోజ్యం ॥ ౮ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్త విరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే - ద్వితీయప్రశ్నే ప్రథమః ఖండః ॥

సూ ॥ స్నాతమగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతే పాలాశీం సమిధముత్తరయాధాప్య । ఆయుర్దా దేవేతి ॥ హే దేవ అగ్నే

[illegible] నసూత్ర్యాగ్నేః [illegible] మంత్రోపా [illegible]

ఘృతం చారుగవ్యం పితేవపుత్రాం జరసేనయేమం ॥ ౧ ॥ అతిష్ఠేమ
మశ్మాన మశ్మేవత్వగ్ స్థిరోభవ । అభితిష్ఠ పృతన్యత స్సహస్వపృతనా
యతః ॥ ౨ ॥ రేవతీస్త్వావ్యక్ష్ణన్ కృత్తికాశ్చాకృంతగ్ స్త్వా । ధియో

ఆయుర్దా ఇతి ఆయుర్దాః ఆయుషోదాతా - త్వంజరసం స్తుతిం
గృణానః ఉచ్చారణ కుర్వాణ మనుష్యత్రి, ఇహాతుగృహాణే దర్శితవ్యః
స్తుతిం గృహాణ్నిత్యర్థః, ఘృతప్రతీకః, ఘృతపూరణదీప్త్యః, ప్రతీకమి
త్యవయవ నామ, దీప్తావయవః, ఘృతమాజ్యం పృష్ఠమస్యాసః ఘృత
పృష్ఠః ఘృతంపిబన్, కిద్భూతం, అమృతం చారుగవ్యం, అస్మిన్కర్మ
ణి ఆజ్యభాగాదిరూపేణ, ఏవంభూత స్త్వమిదానీం అనయాసమిదా
హుత్యా ఇమంమాణవకం జరసేనయజరాం ప్రాపయ, యథాయం
దీర్ఘాయుర్భవతి తథాకురు, పితేవపుత్రం, యథాపితాపుత్రం సర్వ
ప్రకారేణ దీర్ఘమాయుః ప్రాపయతి తద్వత్ । ఏవం తావదాచా
ర్యోమంత్రస్య వక్తేతిపక్షే యోజనా, మాణవక వక్తృత్వపక్షే ఇమం మాం
నయేతి ॥౧॥సూ॥ ఉత్తరేణాగ్నిం దక్షిణేన పదాశ్మాన మాస్థాపయత్యా
తిష్ఠేతి ॥ ఆతిష్ఠేతి ॥ గతం ॥సూ॥ వాసస్సద్యః కృత్తోతముత్తరాభ్యా
మభిమంత్ర్య । రేవతీరితి । హేవాసః త్వాత్వాం, రేవతీః, వాఛందసీ
తిజసిపూర్వ సవర్ణః, రేవత్యోనామ దేవతాః వ్యక్ష్ణన్ వివిధమధ్వం
సయన్ - కార్పాసావస్థాయాం బీజనిర్హరణార్థం, కార్యకారణ
యోరభేదోపచారాత్ వాస ఏవతాః వ్యక్ష్ణన్, కృత్తికాశ్చత్వాత్వాం
అకృంతన్, కర్తనంతంతుకరణం, అత్రాపి భేదోపచారః, ధియో
నామదేవతాః త్వాఅవయన్ తంతుసంతానం కృత్వావాసః కృతవ
త్యః, గ్నాశ్చదేవతాః త్వాత్వాం అవాసృంజన్ అంతరయోరచ్ఛిం
దన్ - కించడక్తాః అస్యాశ్చ సహస్రంబేన్యః అంతాదశా సూత్రా
ణ్యభితః ఉభయోఃపార్శ్వయోరయచ్ఛన్, దానదానే తస్యయచ్ఛా
దేశః, దత్తవత్యః, దేవీఃదేవ్యః సహస్రమిత్య నేనపూర్వేణ సంబం

వయన్నవగ్నా అవృంజన్త్స్నహస్రిమంతాగ్ అభితో అయచ్ఛన్ ॥౩॥
దేవీ దేవాయ పరిధీ సవిత్రే మహత్తదాసా మభవన్మహిత్వనం ॥౪॥
యా అకృంతన్నవయన్యా అతన్వత యాశ్చ దేవీ రంతానభితో దదంత ।
తాస్త్వా దేవీర్జరసే సంవ్యయంత్వా యుష్మానిదం పరిధత్స్వ వాసః ॥
౫ ॥ పరిధత్త ధత్త వాససైనగ్ం శతాయుషం కృణుత దీర్ఘమాయుః ।
బృహస్పతిః ప్రాయచ్ఛ ద్వాస ఏతథ్సోమాయ రాజ్ఞే పరిధాతవా ఉ ॥
౬ ॥ జరాంగచ్ఛాసి పరిధత్స్వ వాసో భవాకృష్టీనామ భిశస్తిపావా ।

భా ॥౪॥ దేవాయ సవిత్రే దేవస్య సవితుః పరిధీ పరిధిః పరిధానం, సప్త
మ్యేక వచనస్య పూర్వసవర్ణః, పరిధౌ పరిధానకాలే ఆసాం దేవీ
నాం తన్మహిత్వనం మహత్త్వం మహదభవత్ । ఏవంనామకా దేవ్యో
మహత్యోఽయ ద్దైవస్య సవితు ర్వాసః కృతవత్యః ఏవంభూతంచత్వమ
సీత్యభి మంత్రణార్థః ॥ ౪ ॥ సూ ॥ ఉత్తరాభి స్తిసృభిః పరిధాప్య ॥
యా అకృంతన్నితి ॥ యా దేవ్యస్త్వా త్వామకృంతన్, యాశ్చావయన్
యాశ్చాతన్వత విస్తారితవత్యః, యాశ్చ అంతాన్ దశాసూత్రాణ్యభితః
ఉభయోః పార్శ్వయోః అదదంత దత్తవత్యః, దదదానే, తాస్త్వాశ
వత్యాదయో దేవీః దేవ్యః, జరసే, యథాత్వం జరాం ప్రాప్నుయాః
తథా సంవ్యయంతు పరిధాపయంతు, త్వం చాయుష్మాన్ భవన్ ఇదం
వాసః పరిధత్స్వ పరిధేహి ॥ ౫ ॥ పరిధత్తేతి ॥ హే దేవ్యో రేవత్యా
దయః ఏనంకుమారం వాససా పరిధత్త అచ్ఛాదయత, ధత్త, అత్రాపి
పరిరపేక్ష్యతే, ఆదరార్థం పునర్వచనం, పరిదధత్యశ్చ శతాయుషమే
నంకృణుత, దీర్ఘమాయురిత్యస్యోత్తరేణ సంబంధః, కారణేచ
కార్యోపచారః, దీర్ఘస్యాయుషో నిమిత్తభూత మేతద్వాసో బృహ
స్పతిః ప్రాయచ్ఛత్, కస్మై, సోమాయ రాజ్ఞే, కిమర్థం, పరిధాత
వై పరిధానార్థం, ఉ ఇత్యనర్థకః ॥ ౬ ॥ జరాంగచ్ఛాసీతి ॥ ఇదంవా
సః పరిధత్స్వ పరిధాయచ జరాంగచ్ఛాసి గచ్ఛేః, ఆకృష్టీనాం బంధు
మనుష్యాణాం చాభిశస్తిపావా అభిశస్తేః పావా పాతా రక్షితా భవ ॥

శతంచ జీవశరదస్సువర్చా రాయశ్చపోష ముపసంవ్యయస్వ ॥ ౨ ॥
పరీదం వాసో అధి ధాస్వ స్తయే భూ రాపీనా మభిశ స్తిపా వా । శతంచ జీ
వశరదః పురూచీర్వసూనిచార్యో విభజాసిజీవన్ ॥ ౩ ॥ ఇయందురు
క్తాత్పరిబాధ మానా వర్ణం పవిత్రం పునతీన ఆగాత్ । ప్రాణాపానా
భ్యాం బలమాభరంతీ ప్రియా దేవానాగ్ సుభగా మేఖలేయం ॥ ౪ ॥
ఋతస్యగోప్త్రీతపసః పరస్వీఘ్నతీరక్ష స్సహమానా అరాతీః । సాన

జరాంగచ్ఛాసీత్యుక్త మేవవిశేష్యతే, శతంచజీవశరద స్సంవత్సరాన్,
సువర్చాభూత్వా, రాయశ్చపోషం రాయోధనస్యచ పోషం, ఉప
త్యయమ భేరర్థే, అభిసంవ్యయస్వ, వాసోయథా రాయస్పోషం భవ
తితథేత్యర్థః ॥ ౨ ॥ పరిహిత ముత్తరయాను మంత్రయతే - పరీదంవా
సఇతి ॥ త్వం ఇదంవాసః పర్యధిథాః పరిహితవానసి, ధాఞోలుఙి
రూపమేతత్, ధకారస్యధకారశ్ఛాందసః, కిమర్థం, స్వస్తయే, పరి
ధాయచ ఆపీనామాప్తానాం జ్ఞాత్యాదీనాం అభిశస్తిపావా అభిశస్తేః
పాతా అభూః అభవః, శతంచజీవశరదః, గతం, పురూచీః బహుగతీః
వసూనిచ ఆర్యస్స్వామీభూత్వా విభజాసి విభజేః, విభజ్యదద్యాః జీ
వన్ సంపన్నస్సన్, లోకేహి నజీవతీత్యుచ్యతే యస్సంపన్నో భవతి॥౩॥
సూ॥ పరాంజీం మేఖలాం త్రివృతాం త్రిః ప్రదక్షిణముత్తరాభ్యాం పరివీ
య। ఇయందురుక్తాదితి॥ ఇయం మేఖలా దురుక్తాత్, శనఆదాదేశః, దు
రుక్తాని, తథైవశాబరగృహ్యపాఠః । పరిబాధమానా సర్వతో నాశయం
తీ వర్ణశరణం గృహంవరూథం వరణీయంపునతీ శోధయంతీ నోస్మా
కంసంబంధి అస్మాన్వాఆగాత్ ఆగతవతీ, ప్రాణాపానాభ్యాం, చతు
ర్థ్యంతమేతత్, తాభ్యాం బలమాభరంతీ ఆహరంతీ, ప్రియాదేవా
నాం, ఏవంభూతేయం మేఖలా అతశ్చైయ మేవసుభగా ॥౪॥ ఋతే
స్యేతి ॥ ఋతస్యసత్యస్య యజ్ఞస్య వాగోప్త్రీతపసః పరస్వీ, పాలే
రైతద్రూపం, పరశబ్దః ప్రకర్షే, తపసః ప్రకర్షేణ పాలయిత్రీ,

స్సమంతమనుపరిహి భద్రయా భర్తారస్తే మేఖలే మారిషామ ॥ ౧౦॥
మిత్రస్య చక్షుర్ధరుణం బలీయస్తేజో యశస్వి స్థవిరగ్ంసమిద్ధం । అ
నాహనస్యం వసనం జరిష్ణు పరీదం వాజ్యజినం దధేహం ॥౧౧॥ * ॥
౨ ॥ అగంత్రా సమగన్మహి ప్రసుమృత్యుం యుయోతన । అరిష్టాః

ఘ్నతీ రక్షః రక్షసాం హననం కుర్వతీ, సహమానా అభిభవంతీ అ
రాతీః శత్రుజాతీః, ఛాందసః ప్రకృతిభావః । యా ఏవంభూతా సా త్వం
నోస్మాకం సమంతం పరితః అను అను పూర్వేణ పరిహి పరిగచ్ఛ, భ
ద్రయా త్వయా రక్షితా వయం హే మేఖలే మారిషామ మరిష్టా మాభూమ
భర్తారస్తే త్వాం బిభ్రాణాః, కర్తృకర్మణోః కృతి ॥ ౧౦ ॥ సూ॥
అజినముత్తరముత్తరయా । మిత్రస్యచక్షురితి । మిత్రస్యాదిత్యస్య చ
క్షుః ప్రకాశకం, అజినోత్తరీయో హి దీర్ఘాయుర్భవతి సర్వాది
త్యం పశ్యతి అతస్తస్య ప్రకాశకం, ధరుణం ధార్యమాణం బలీయస్తే
జః అత్యంతం బలిష్ఠం తేజః, యశస్వి, ధారయితా యశో నిమిత్తత్వా
ద్యశ ఏవ యశస్వి, స్థవిరం ప్రవృద్ధం సమిద్ధం సమ్యగిద్ధం దీప్తిమ
త్, అనాహనస్యం, ఆహనసా ధూర్తాః, "యే తే మదా ఆహనసః"
ఇత్యాది దర్శనాత్ । తేషాం కర్మ ఆహనస్యం, మఃశబ్దాది, "ఆ
హనస్యాద్వైరేతస్సిచ్యతే" ఇతి బహ్వృచ బ్రాహ్మణం । తద్విపరీత
మనాహనస్యం ధూర్తానామయోగ్యమిత్యర్థః, వసనము పరివాసః
జరిష్ణు, జీర్యతిస్తుత్యర్థః । కర్మణి చ కర్తృప్రత్యయః । స్తోతవ్యం
జరాయాః ప్రాపయితృవా, వాజ అన్నవత్ అన్నస్య దాతృవా, ఇద
మేవంభూత మజినం అహం పరిదధే ప్రావృణోమి ॥ ౧౧ ॥ ఇతి శ్రీ
హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే ద్వి
తీయః ఖండః ॥

సూ ॥ ఉత్తరేణాగ్నిం దర్భాన్త్సగ్ స్తీర్య తేష్వేన ముత్తర
యావస్థాప్య ॥ అగంత్రేతి ॥ అగంత్రా సమాగంత్రా అగవ్యాత్రా

Scanned by CamScanner

స్సంచరేమహి సస్వస్తిపరతావిహా సస్వస్త్యగ్న్యహేభ్యః ॥ ౧ ॥ సము
ద్రాదూర్మి ర్మధుమాఁ ఉదారదుపాంశునాసమ మృతత్వ
శ్యాం । ఇమేనుతేరశ్మయస్సూర్యస్యయేభి స్సపిత్వంపితరోనఆ

ఆచార్యేణ సమగన్మహి సంగతాస్స్మః సంగతాశ్చ వ్యతిష్యంమరణం
పశ్చాదయుదూతన, యాతిఃపృథగ్భవె, లోకాధ్యమపురుష బహువ
చనస్యతనబాదేశః, వ్యత్యయేన చోత్తమపురుషస్యస్థానెమధ్యమః,
పశ్చాదేణాసుష్ఠువ పృథక్కరవామ, అరిష్టాశ్చ సంచరేమహి- ఆచా
ర్యోపి సస్వస్తిపరతాత్ - పమాసీహ బ్రహ్మచర్యేస్వస్తిభవతు-అగ్న్యహ
భ్యః అగ్న్యహస్థానీమహాప్రైః ॥ ౧ ॥ సూ॥ ఉదకాంజలిమస్మా అంజలా
వానీయోత్తరయాబ్రూః ప్రోక్ష్య । సముద్రాదూర్మిరితి । యత్రోప్యే
క్షణబిందవః పయిపతంతి తత్సముద్రాదేవ మధుమానూర్మిర్ద్రాం
ఉదారత్ ఉన్ముఖమాగమత్, ఉపేత్యస్య అశ్యామిత్యాభ్యాతేన నం
బంధః, అనుదాత్తపాఠస్తున్యత్యయేన । బహ్వృచాస్త్వ దుఃదాత్త
మెవాధీయతే - అగ్‌శునా, అంతహీఁత పత్వర్ధఃమేతత్, అంత
మర్తాదీశ్రిమతా తేనోర్మిణా అమృతత్వం సమాహాశ్యాం సమ్యగు
పాశ్నుపీయ, ఇమేను తె, ను ఇత్యనర్థకః, యదుప్యూర్మి రిత్యేక
వచనాంతం ప్రకృతంతథాపి రశ్మయఇత్యనేన సామానాధికరణ్యాది
మెతె ఇతిబహువచనం, ఇమె తె సూర్యస్యరశ్మయః యాయనూర్మిర
మోదముదారత్, కార్యకారణయోర భేదోపచారః, "ఆజత్వాజ్జా
యాతెవృష్టిరితి" అనాంబిందవసూర్యస్య రశ్మయః యెభిర్యైర శ్మి
భిః సపిత్వం సమానపానంనః అస్మాకం పితరోఽంగిరసః ఆయన్ ఇత
వంతః, అంగిరసస్య వామదేవస్యైవ తద్వచనం, అంగిరసాదేవానాం
సహాయః, అతోర శ్మిభిరస్మ్యైశ్చ దెవైస్సహ పానముపపన్నం, ఏత
దుక్తంభవతి, యైరశ్మిభిస్సహాస్మత్పితరోఽంగిరసః సోమపానం కృతవం
తః తత్కారణకా బిందవో పయిపతితాః తైశ్చామృతత్వ ముపా

యోః ॥ ౨ ॥ అగ్నిష్టే హస్తమగ్రభీత్ ॥ ౩ ॥ సోమస్తే హస్తమగ్రభీత్ ॥ ౪ ॥ సవితా తే హస్తమగ్రభీత్ ॥ ౫ ॥ సరస్వతీ తే హస్తమగ్రభీత్ ॥ ౬ ॥ పూషా తే హస్తమగ్రభీత్ ॥ ౭ ॥ అర్యమా తే హస్తమగ్రభీత్ ॥ ౮ ॥ అంశుస్తే హస్తమగ్రభీత్ ॥ ౯ ॥ భగస్తే హస్తమగ్రభీత్ ॥ ౧౦ ॥ మిత్రస్తే హస్తమగ్రభీత్ ॥ ౧౧ ॥ మిత్రస్త్వమసి ధర్మణాగ్నిరాచార్యస్తవ ॥ ౧౨ ॥ అగ్నయే త్వా పరిదదామ్యసౌ ॥ ౧౩ ॥ సోమాయ త్వా పరిదదామ్యసౌ ॥ ౧౪ ॥ సవిత్రే త్వా పరిదదామ్యసౌ ॥ ౧౫ ॥ సరస్వత్యై త్వా పరిదదామ్యసౌ ॥ ౧౬ ॥ మృత్యవే త్వా పరిదదామ్యసౌ ॥ ౧౭ ॥ యమాయ త్వా పరిదదామ్యసౌ ॥ ౧౮ ॥ గదాయ త్వా పరిదదామ్యసౌ ॥ ౧౯ ॥ అంతకాయ త్వా పరిదదామ్యసౌ ॥ ౨౦ ॥ అద్భ్యస్త్వా పరిదదామ్యసౌ ॥ ౨౧ ॥ ఓషధీభ్యస్త్వా పరిదదామ్యసౌ ॥ ౨౨ ॥ పృథివ్యై త్వా సవైశ్వానరాయై పరిదదామ్యసౌ ॥ ౨౩ ॥ దేవ

శ్చ ఏవమేతి ॥ ౨ ॥ సూ ॥ ఉత్తరైర్దక్షిణేన హస్తేన గృహీత్వా । అగ్నిష్ట ఇతి । యదిదం మయా తవ హస్తగ్రహణం తదగ్న్యాదిభిరేవ గ్రహణమస్తీత్యుపచారః, లోడర్థే లుఙ్, అగ్రభీత్ అగ్రహీత్ గృహ్ణాతు - అగ్నిస్సోమస్సరస్వతీచ ప్రసిద్ధాః, సవిత్రాదయో౽పి ద్వాదశాదిత్యానామన్యతమే, త్వం ధర్మణా ధర్మేణ మిత్రో౽సి, యాదృశో మిత్రో దేవస్తాదృశో౽సి, కీదృశస్సః * మిత్రం దేవా అబ్రువన్ సోమం రాజానం హనామేతి సో౽బ్రవీన్నాహం సర్వస్య వా అహం మిత్రమస్మీతి - ఏవంవిధో౽గ్నిస్తవాచార్యస్త్వానీయః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ సూ ॥ ఉత్తరైర్దేవతాభ్యః పరిదాయ । అగ్నయే త్వేతి । రక్షార్థం దానం పరిదానం, సర్వత్రాసావితి శబ్దస్య స్థానే మాణవకస్య నామనిర్దేశస్సంబుద్ధ్యా ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ సూ ॥ ఉత్త

స్య త్వా సవితుః ప్రసవ ఉపనయేఽసౌ ॥ ౧౮ ॥ సుప్రజాః ప్రజయా భూయాస్సువీరో వీరైస్సువర్చా వర్చసా సుపోషః పోషైః ॥ ౧౯ ॥ బ్రహ్మచర్యమాగాముప మా నయస్వ దేవేన సవిత్రా ప్రసూతః ॥ ౨౦ ॥ కో నామాస్యసౌ నామాస్మి కస్య బ్రహ్మచార్యస్యసౌ ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్యసౌ ॥ ౨౧ ॥ ఏష తే దేవ సూర్య బ్రహ్మచారీ తం గోపాయ స మా మృతైష తే సూర్య పుత్రస్స దీర్ఘాయుస్స మా మృత । యాగ్ం స్వస్తిమగ్నిర్వాయుస్సూర్యశ్చంద్రమా ఆపోఽనుసంచరంతి తాగ్ం స్వస్తిమను

రేణ యజుషోపనీయ । దేవస్య త్వేతి - దేవస్య సవితుః ప్రసవే అనుజ్ఞాయాం సత్యాం త్వా మాణవకముపనయే ఆత్మనస్సమీపం ప్రాపయామి వశం నయామీత్యర్థః - నామనిర్దేశః పూర్వవత్, కేచిదంతోదాత్తస్యపాఠాత్ ఆచార్యస్య నామ్నః ప్రథమయా నిర్దేశం మన్యంతే ॥ ౧౮ ॥సూ॥ సుప్రజా ఇతి దక్షిణే కర్ణే జపతి ॥ సుప్రజా ఇతి ॥ హే బ్రహ్మచారిన్ త్వం ప్రజయా సుప్రజా భూయాః - సువీరో వీరైః, అత్ర వీరాః పుత్రాః, ప్రజాయా ఉక్తత్వాత్, వర్చసా సువర్చాః పోషైశ్చ సుపోషః, భూయా ఇతి సర్వత్రానుషంగః ॥ ౧౯ ॥ సూ॥ బ్రహ్మచర్యమాగామితి కుమారమాహ ॥ బ్రహ్మచర్యమితి ॥ బ్రహ్మ వేదః తదర్థం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం తదహమాగాం, ఆశంసాయాం భూతవచ్చేతి భవిష్యతి లుఙ్, ప్రాప్నవాని, తం మాముపనయస్వ దేవేన సవిత్రా ప్రసూతః అనుజ్ఞాతస్త్వం ॥ ౨౦ ॥ సూ॥ ప్రష్టం పరస్య ప్రతివచనం కుమారస్య । కో నామాసీతి । కో నామాసి కిం నామధేయోఽసీత్యాచార్యః, అసౌ నామాస్మీతి మాణవకః, నామనిర్దేశః ప్రథమయా, కస్య బ్రహ్మచార్యస్యసావిత్యాచార్యః, నామనిర్దేశస్సంబుద్ధ్యా । ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్యసావితి మాణవకః, నామనిర్దేశః ప్రథమయా । ప్రాణ ఆత్మా ॥ ౨౧ ॥సూ॥ శేషం పరో జపతి ॥ ఏష మాణవకః హే దేవ సూర్య తే తవ బ్రహ్మచారీ తం గోపాయ రక్ష, స చ మా మృత మరణం మా గమత్,

సంచరాసా ॥ ౨౮ ॥ అధ్వనామధ్వపతే శ్రేష్ఠస్యాధ్వనః పారమశీయ ॥ ౨౯ ॥ ఇతి తృతీయఃఖండః.

యోగేయోగేతవస్తరమిమమగ్న ఆయుషేవర్చసే కృధీతి ద్వే॥ * ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ శతమిన్నుశరదో అంతి దేవా యత్రానశ్చక్రాజర

సంసూర్య తేతవపిషపుత్రాశ్చ సుదీర్ఘాయుర్భవతు, సదమావృత దీర్ఘాయుషా మధ్యేమరణం మాగమత్, యాం స్వస్తిమగ్నిర్వాయుర్ద యోసుక్రమేణ సంచరంతి తాంస్వస్తిం త్వమప్యనుసంచరఅసా యజ్ఞశర్ధః ॥ ౨౮ ॥ సూ ॥ ప్రత్యగాశిషం చైనం వాచయతి ॥ అధ్వనామితి । అధ్వపతఇత్యుక్తే ఏకస్యైవాధ్వనః పతిరిత్యపిగమ్యతే, అతః అధ్వనామితి పునర్వచనం, సర్వేషామధ్వనామధ్వపతేసూర్య అహంత్వత్ప్రసాదాత్ శ్రేష్ఠస్యశ్రేయస్కరస్య అధ్వనః బ్రహ్మచర్య మార్గస్యపారం అంతమశీయ అశ్నవీయ, ధ్వందుఃఖంతద్యత్రనాస్తి సోధ్వాతస్య సుఖసాధనస్య మార్గస్య పతేఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఇతిశ్రీ హారదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే తృతీయఃఖండః ॥ 3 ॥ * * * *

సూ॥ ఉక్తమాజ్యభాగాంతం, అత్రైనముత్తరా ఆహుతీర్హావయిత్వాజయాది ప్రతిపద్యతే । అథహోమమంత్రాః । తేచసర్వేమంత్రాః మాణవకస్యైవ, ద్వితీయ చతుర్థా వాచార్యస్యైకే॥ యోగేయోగే, ఇతి॥ గతం-యోగస్మిన్వహకర్మణ్యుద్యోగః ॥౧॥ఇమమగ్నఇతి॥ హే అగ్నే త్వమిమంమాణవకంఆయుషేవర్చసే-కృధికురు - యథాయమాయుష్మాన్ వర్చస్వీచభవతి తథాకురు-హేవరుణత్వం పునరస్యప్రియం రేతఃకురు ప్రియంపుత్రం దేహి యథా(దా)థాగృహస్థో భవతి, హేసోమ రాజన్ త్వంచ, హేఅదితే త్వంచ అస్మై మాతేవ శర్మసుఖంయచ్ఛ

---

* యోగేయోగే । గతమ్ ॥ ౧ ॥ ఇమమగ్న ఆయుషే వర్చసే కృధిప్రియగ్ం రేతోవరుణసోమరాజన్ । మాతేవాస్మా అదితేశర్మ యచ్ఛవిశ్వేదేవాజరదష్టిర్యథాసత్ ॥ ౨ ॥

Scanned by CamScanner

సంతనూనాం । పుత్రాసో యత్ర పితరో భవంతి మానో మధ్యారీ
షతాయుర్గంతోః ॥ ౩ ॥ అగ్నిష్ట ఆయుః ప్రతరాం దధాత్వగ్నిష్టే
పుష్టిం ప్రతరాం కృణోతు । ఇంద్రో మరుద్భి ఋతుధా కృణోత్వాది
త్యైస్తే వసుభి రాదధాతు ॥ ౪ ॥ మేధాం మహ్య మంగిరసో మేధాం

దేహి - దాణ్ దానే, యచ్ఛాదేశః - హే విశ్వేదేవాః యూయం తం
శర్మ యచ్ఛత, యథా సత్యయుతం జరదష్టిరసత్ స్యాత్, అధ్యాత్మపక్షే
సుగమం, ప్రాణపక్షే అత్రైవ పరోక్షనిర్దేశః । ఇమం జనమస్మై
జనాయ అయం జనో జరదష్టిరసత్ ఇతి ॥ శతమిన్ను శరద ఇతి ॥ ఇచ్ఛ
బ్ద ఏవార్థే, నుశబ్దః ప్రసిద్ధౌ, శతమేవహి శరదః పరమాయుః, కిన్తు
తం శతం, అంతి అంతికం సన్నికృష్టం అల్పమిత్యర్థః, హే దేవాః య
త్ర శతేనాస్మాకం తనూనాం, అవయవాపేక్షం బహువచనం, శరీరస్య
తదవయవానాంచ, జరసంచ జరాః కృతవంతఃస్థ - యత్ర పరిమితం చి
రకాలం పుత్రా భూత్వా పితరో భవంతి పాలకా భవంతి, కుటుంబభరణ
వ్యాకులా భవంతి, ఏవం నామ విరసమాయుః యత్స్వ పరాపేక్షాల్పంజ
రయా చాభిభూతం కుటుంబభరణాదినాచ వ్యర్థాకారి, ఏవంభూత
మపి తావత్ నః అస్మాకమాయుః ప్రాణా మస్తు, మాధ్యా మధ్యే మా రీ
రిషత మా హింసిష్ట, రిష హింసాయాం । గంతోః, గమ్ అత్ర పరి
ప్తవ్యః, ఆగంతోః ఆగమనాత్, యావత్స్వయమేవ గచ్ఛతి తావన్నా
రీరిషత ॥ ౩ ॥ అగ్నిష్టఇతి ॥ అగ్నిస్తే తవాయుః ప్రతరాం ప్రకృష్టత
రం దధాతు దదాతు స్థాపయతు వా, స ఏవాగ్నిస్తే తవ పుష్టిం ప్రతరాం
ప్రకృష్టతరాం కృణోతు - ఇంద్రశ్చ మరుద్భిస్సహ తే తవ పుష్టిం ఋతు
ధా ఋతావృతౌ కృణోతు - స ఏవేంద్రః ఆదిత్యైర్వసుభిస్సహ తే
పుష్టిమాదధాతు, ఇదమధ్యాత్మపక్షే సుగమం, ప్రాణపక్షే క్షేత్రం
తదాత్మ శరీరాత్మ భేదేన యోజ్యం ॥ ౪ ॥ మేధామితి ॥ స్పష్టోర్థః ।

Scanned by CamScanner

... మేధా గంధర్వేషు చ యన్మనః । దైవీయా
మానుషీ మేధా సామామావిశతాదిహ ॥౬॥ ఇమం మే వరుణ ॥ ౭ ॥ తత్త్వా యామి ॥ ౮ ॥ త్వం నో అగ్నే ॥ ౯ ॥ స త్వం నో అగ్నే ॥౧౦॥ త్వమగ్నే అయాసి ॥౧౧॥ రాష్ట్రభృదస్యాచార్యాసందీ మా త్వద్యోషం ॥౧౨॥

దధుః దధ్యోః ॥౫॥ అప్సరాస్వితి॥ అప్సరస్సు, దైవీ దేవేషు భవా, మానుషీ మనుష్యేషు భవా యా సా మేధా, తచ్చ యన్మన ఇత్యపి ద్రష్టవ్యం, ఇహ కర్మణి మాం సా మేధా ఆవిశతాత్ ॥ ౬ ॥ ఇమం మ ఇత్యాది పంచ గతాః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ సూ ॥ పరిషేచనాంతం కృత్వాపరేణాగ్ని ముదగగ్రం కూర్చం నిధాయ తస్మిన్నుత్తరేణ యజుషోపనేతోపవిశతి ॥ రాష్ట్రభృదితి ॥ హే కూర్చ త్వం రాష్ట్రభృదసి రాష్ట్రస్య భర్తాసి పోషకోసి, ఆచార్యాసందీ ఆచార్యస్యాసనమసి చ ఏవం భూతాత్ త్వత్ త్వత్తః అహం మా యోషం, యౌతిః పృథగ్భావే, వియుక్తో మా భూవం ॥ ౧౨ ॥ సూ ॥ పురస్తాత్ప్రత్యఙ్ఙాసీనః కుమారో దక్షిణేన పాణినా దక్షిణం పాదమన్వారభ్యాహ సావిత్రీం భో అనుబ్రూహీతి । తస్మా అన్వాహ తత్సవితురితి । పచ్ఛోఽర్ధర్చశస్తతస్సర్వాం । వ్యాహృతీర్విహృతాః పాదాదిష్వంతేషు వా తథార్ధర్చయోరుత్తమాం కృత్స్నాయాం ॥ తత్సవితురితి ॥ తచ్ఛబ్దశ్రుతేర్యచ్ఛబ్దో ధ్యాహర్తవ్యః, యత్సవితుర్వరేణ్యం తద్దేవస్య సవితుర్వరేణ్యం వరణీయం భర్గః పాపానాం భర్జనం తేజో మహః రూపం వయం ధీమహి ధ్యాయామః, కీదృశస్య సవితుః, యో నో అస్మాకం సర్వేషాం ధియో ధర్మాది విషయా బుద్ధీః ప్రచోదయాత్ ప్రేరయేత్ - సవితా ప్రభ్వనుజ్ఞాతా హి సవితాఽసి కమర్కరోతి * సవితా వై ప్రసవానామీశ ఇతి బ్రాహ్మణం ॥ ౧౩ ॥ సూ ॥ సమారోహ ఉత్తరేణ మంత్రేణోత్తరమోష్ఠ

తత్సవితుర్వరేణ్య మిత్యేషా * ॥ ౧౩ ॥ అవృధమసౌ సౌమ్య ప్రాణ
స్వం మే గోపాయ ॥ ౧౪ ॥ బ్రహ్మణ ఆణీస్థః ॥ ౧౫ ॥ * సుశ్రవస్సుశ్రవ
సం మా కురు యథా త్వగ్ం సుశ్రవస్సుశ్రవా అస్యేవ మహగ్ం సుశ్రవస్సు
శ్రవా భూయాసం యథా త్వగ్ం సుశ్రవో దేవానాం నిధిగోపోఽస్యేవ

ముపస్పృశతే ॥ అవృధమితి ॥ వృద్ధిః శ్రీః, అహమవృధం శ్రీవృద్ధి
శ్రీమాన్ జాతః, సావిత్రీగ్రహణాత్ - ఋచస్సామాని యజూగ్ంషి సా
హి శ్రీరమృతా సతాం - సర్వేభ్యో వై వేదేభ్యస్సావిత్ర్యనూచ్యత ఇతి హి
బ్రాహ్మణం - అసావితి ప్రాణ ఉచ్యతే - శరీరసన్నిధానాత్, సౌమ్యే
త్యనుకూలాభిధానం, ప్రాణ ఆత్మా, హే శరీరసన్నిహిత ప్రాణ సౌమ్య
మదీయాంతరాత్మన్ యదిదానీం మే మయాంతః ప్రవిష్టం సావిత్ర్యా
ఖ్యం స్వం ధనం తద్గోపాయ రక్ష యథా న వినశ్యేత్తథా కురు ॥ ౧౪ ॥
సూ ॥ కర్ణావుత్తరేణ ॥ బ్రహ్మణ ఆణీస్థ ఇతి ॥ బ్రహ్మణః సావిత్రీలక్ష
ణస్య మంత్రస్య ఆణీ కీలే స్థః, లోడర్థే లట్, స్తంభవతం ॥ ౧౫ ॥
ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్ర
శ్నే చతుర్థః ఖండః.

సూ ॥ దండముత్తరేణాదత్తే ॥ సుశ్రవ ఇతి ॥ సుశ్రవాః పలా
శః - శ్రూయతే హి ॥ * ॥ దేవా వై బ్రహ్మన్నవదంత తత్పర్ణ ఉపాశృణో
త్సుశ్రవా వై నామేతి ॥ తస్యాయం మంత్రః, హే సుశ్రవః మామపి సు
శ్రవసం సుష్ఠు శ్రోతారం కురు, యథా త్వమిత్యాది పునర్వచన మాదరా
ర్థం, తచ్చ స్పష్టార్థం । యథా త్వం దేవానాం నిధిగోపోఽసి, నిధి
ర్యజ్ఞః తం పాలాశో గోపాయతి జుహ్వాదిరూపేణ, ఏవమహమపి త్వ
ద్ధారణాత్ బ్రాహ్మణానాం నిధేః బ్రహ్మణో వేదస్య గోపో గోప్తా భూ
యాసం, ఉపసర్జనస్యాపి నిధిశబ్దస్య బ్రాహ్మణైస్సహ సంబం

* తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి । ధియో యో నః
ప్రచోదయాత్.

హం బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మణో నిధి గోపాయమానం ॥౧॥ స్మృతం చ మేఽస్మృతంచ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం ॥ ౨ ॥ నిందా చ మేఽనిందా చ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం ॥ 3 ॥ శ్రద్ధా చ మేఽశ్రద్ధా చ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం ॥ ౪ ॥ విద్యా చ మేఽవిద్యా చ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం ॥ ౫ ॥ శ్రుతంచ మేఽశ్రుతంచ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం ॥ ౬ ॥ సత్యంచ మేఽనృతంచ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం ॥ ౭ ॥ తపశ్చ మేఽతపశ్చ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం ॥ ౮ ॥ వ్రతంచ మేఽవ్రతంచ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం ॥ ౯ ॥ యద్బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మణి వ్రతం యదగ్నేస్సేంద్రస్య సప్రజాపతికస్య సదేవస్య సదేవరాజస్య సమనుష్యస్య సమనుష్యరాజస్య సపితృకస్య సపితృరాజస్య సగంధర్వాప్సరస్కస్య । యన్మ

ఖః ॥౧॥ సూ॥ పాలాశో దండో బ్రాహ్మణస్య నైయగ్రోధస్కంధజోఽవాఙ్గ్రో రాజన్యస్య బాదర ఔదుంబరో వా వైశ్యస్య । వార్క్షో దండ ఇత్యవర్ణసంయోగేనైక ఉపదిశంతి । స్మృతంచమ ఇత్యేతద్వాచయిత్వా । స్మృతంచమ ఇతి । స్మృతం చింతితం ఏవమిదం కర్తవ్యమితి, తద్విపరీతమస్మృతం, అసామర్థ్యాదాపది పరివర్జితం, తదుభయమపి మేమ వ్రతం, నిందా కుత్సా నింద్యవిషయా, అనిందా వేదాదివిషయా, శ్రద్ధా కర్తవ్యవిషయా, అశ్రద్ధా నిషిద్ధవిషయా, విద్యా వేదితవ్యస్య జ్ఞానం, అవిద్యా అవేదితవ్య విషయా, శ్రుతం శ్రవణం వేదతదంగాదీనాం, అశ్రుతమశ్రవణం పాషండాగమానాదీనాం, సత్యం యథాదృష్టవచనం, ఏతత్స్వతః ప్రాప్తం, అనృతం ప్రాణాత్యయాది విషయం, తపో భిక్షాచరణాది, అశక్తౌ తదకరణం అతపః, వ్రతం అనధ్యయన వర్జనాది, అవ్రతం భయాదినా తదతిక్రమః, యచ్చాన్యద్బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మణి వేదవిషయం వ్రతం, యచ్చాగ్నేరింద్రాది సహితస్య, యచ్చ మే మమ ఆత్మనః ఆత్మని వ్రతం మయైవాత్ర ప్రోక్షితం ఆచార్యేణానార్థం ప్రేషితస్య తదుపయోగ్యర్థాంతరాహరణే

అత్తన అత్తనిప్రితం తేనాహాగ్ం సర్వప్రియో భూయాసం ॥౧౦॥ ఉదా యుషా స్వాయుషోదోషధీనాగ్ం రసేనోత్పర్జన్యస్య శుష్మేణోదస్థా మమృతాగ్ం అను ॥ ౧౧ ॥ తచ్చక్షుర్దేవహితం పురస్తాచ్ఛుక్రముచ్చరత్ ॥ ౧౨ ॥ పశ్యేమ శరదశ్శతం ॥ ౧౩ ॥ జీవేమ శరదశ్శతం ॥౧౪॥ నందామ శరదశ్శతం ॥ ౧౫ ॥ మోదామ శరదశ్శతం ॥ ౧౬ ॥ భవామ

ది, తేనానేన సర్వప్రియకారణ ప్రియేణ సర్వప్రియో భూయాసం - తత్రాగ్నేః ప్రియం పాతృత్వం "త్వమగ్నే వ్రతపా అసి" ఇతి దర్శనాత్ - ఇంద్రస్య ప్రాధాన్యం, ప్రజాపతేస్స్రష్టృత్వం, దేవానాం దాతృత్వాది, దేవరాజస్య దేవరంజనం, మనుష్యాణాం ప్రియవచనం, మనుష్యరాజస్య ప్రజారక్షణం, పితౄణాం పుత్రతృప్తిః, పితృరాజస్య యమస్య సర్వసమత్వం, గంధర్వాణాం దేవస్తుతిః, అప్సరసాం పరిచరణకౌశలం ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ సూ ॥ గురవే వరం దత్త్వోదాయుష ఇత్యుత్థాప్య ॥ ఉదాయుషేతి ॥ అమృతా దేవాః తాన్ అను అహముదస్థాం ఉత్తిష్ఠామి - తత్ర విశేషః, ఉదాయుషా ఆయుషా సహ ఉత్తిష్ఠామి - స్వాయుషా స్వకీయేన శతసంవత్సరకాల లక్షణేన సహ, ఉదోషధీనాం రసేన, రసో బలహేతుః తేన బలం లక్ష్యతే, తేన ఉత్తిష్ఠామి - ఉత్పర్జన్యస్య శుష్మేణ, శుష్మమితి బలనామ, పర్జన్యస్య యాదృశం బలం తాదృశేన బలేనోత్తిష్ఠామి, అస్థాం ఇత్యస్య సర్వత్రానుషంగః ॥౧౧॥ సూ॥ ఉత్తరేణాదిత్యముపతిష్ఠతే । తచ్చక్షు రిత్యాదిః తదితి ప్రసిద్ధిమాహ, చక్షుః చక్షుస్థానీయం లోకస్య, దేవహితం దేవేనేంద్రేణ నిహితం "ఇంద్రో దీర్ఘాయ చక్షస-ఆసూర్యగ్ం రోహయద్దివి" ఇతి దర్శనాత్ - పురస్తాత్పూర్వస్యాం దిశి, ఉచ్చరత్ ఉద్గచ్ఛత్ శుక్రం పరిశుద్ధం జ్యోతిః సూర్యాఖ్యం పశ్యేమ, ప్రార్థనే లిఙ్, ఏవముత్తరేష్వపి లిఙ్ లోటౌ । జీవేమ సహంపోషణం వర్ష

శరదశ్శతం ॥ ౧౭ ॥ శృణవామ శరదశ్శతం ॥ ౧౮ ॥ ప్రబ్రవామ శరద శ్శతం ॥ ౧౯ ॥ అజీతాస్స్యామ శరదశ్శతం ॥ ౨౦ ॥ జ్యోక్చ సూర్యం దృశే ॥ ౨౧ ॥ యస్మిన్భూతంచ భవ్యంచ సర్వే లోకాస్సమాహితాః । తేన గృహ్ణామి త్వామహం మహ్యం గృహ్ణామి త్వామహం ప్రజాపతి నా త్వామహం గృహ్ణామ్యసౌ ॥ ౨౨ ॥ పంచమః ఖండః.

పరిత్వాగ్నే పరిమృజామ్యాయుషా చ ధనేన చ ॥ సుప్రజాః ప్రజ యా భూయాసగ్ం సువీరో వీరైస్సువర్చా వర్చసా సుపోషః పోషై స్స్వ గృహో గృహైస్సుపతిః పత్యా సుమేధా మేధయా సుబ్రహ్మా బ్ర

శతం, నందామ సమృద్ధాస్స్యామ, మోదామ పుత్రపౌత్రాదిభిస్సం తుష్టాః, భవామ భూతిమంతస్స్యామ, శృణవామ ప్రియహితవచనా ని, ప్రబ్రవామ ప్రవచనే కర్తారస్స్యామ, అజీతాః అపరాజితాః స్యా మ, జ్యోక్ దీర్ఘకాలం సూర్యం దృశే ద్రష్టుంచ స్యామేత్యనుషం గః ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ సూ ॥ యం కామయేత నాయమచ్ఛిద్యేతేతి తముత్తరయా దక్షిణే హస్తే గృ హ్ణీయాత్, తద్యహ మేతమగ్నిం ధారయంతి, క్షారలవణవర్జనం చ ॥ యస్మిన్భూతమితి ॥ యస్మిన్ప్రజాపతౌ భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ సర్వే లోకా ఇదానీం వర్తమానాః సమాహితాః సమాశ్రితాః, తేన తదను జ్ఞయా త్వామహం గృహ్ణామి, మహ్యం గృహ్ణామి త్వామహం, యథా త్వం మత్తో న విచ్ఛిద్యేథాః తథా గృహ్ణామి, ప్రజాపతినేత్యాది పున ర్వచనమాదరార్థం అసావితి సంబుద్ధ్యా మాణవక నామనిర్దేశః ॥ ౨౨ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్ర శ్నే పంచమః ఖండః.

సూ ॥ పరిత్వేతి పరిమృజ్య ॥ హే అగ్నే త్వామహం పరిమృజా మి - సర్వతశ్శోధయామి - పరిశబ్దస్యాదిస్సన్నితో రాఖ్యాతమవ్యవ తతే, ఆదరార్థం పునర్వచనం, ఆయుషా చ ధనేన చ పాలితేన ॥

హ్మచారిభిః ॥ ౧ ॥ అగ్నయే సమిధమాహార్షం బృహతే జాతవేదసే ।
యథా త్వమగ్నే సమిధా సమిధ్యస ఏవం మామాయుషా వర్చసా స
న్యా మేధయా ప్రజయా పశుభి బ్రహ్మవర్చసేనాన్నాద్యేన సమేధ
య స్వాహా ॥ ౨ ॥ ఏధోస్యేధిషీమహి స్వాహా ॥ ౩ ॥ సమిదసి సమేధి
షీమహి స్వాహా ॥ ౪ ॥ తేజోసి తేజో మయి ధేహి స్వాహా ॥ ౫ ॥ అపో అ
ద్యాన్వచారిషగ్ం రసేన సమసృక్ష్మహి । పయస్వాగ్ం అగ్న ఆగమం

సుప్రజా ఇత్యాది॥ గతం - అతిభూయాంసమితి విశేషః, పతిః పాలయి
తా ఆచార్యః, మేధయా ధారణావత్యా ధియా సుమేధాః, సుబ్రహ్మణో
భసవేదః, బ్రహ్మచారిభిః సహాధ్యాయిభిః । పాదం సబ్రహ్మచారిభ్య ఇ
తి వచనాత్ ॥౧॥ సూ॥ తస్మిన్నుత్తరైర్మంత్రైః సమిధ ఆదధ్యాత్ । ఏవ
మన్యస్మిన్నపి సదారణ్యాదేధానాహృత్య ॥ అగ్నయ ఇతి ॥ తుభ్యం
సమిధమిమా మాహార్షం ఆహరామి - బృహతే ప్రభావతే మహతే
వా, జాతవేదసే జాతధనాయ జాతప్రజ్ఞాయ వా, ఆహృత్య చ మాం
యథా త్వమగ్నే సమిధా అనయా సమిధ్యసే సందీప్యసే ఏవ మాయు
రాదిభిః సమేధయ సంవర్ధయ, సనిః లాభః, అన్నస్యాదనమన్నా
ద్యం, అన్యత్ప్రసిద్ధం ॥ ౨ ॥ ఏధోసీతి ॥ సమిధం ప్రతివచనం, హే
సమిత్ త్వమేధోసి, ఇంధిదీప్తౌ, దీప్తిసాధనమస్యగ్నేః, వయమపి
త్వామాదధానాః ఏధిషీమహి ప్రవృద్ధాస్స్యామ ॥ ౩ ॥ సమిదసీతి ॥
నిగదవ్యాఖ్యాతమేతత్ ॥౪॥ తేజోసీతి ॥ దీప్తిహేతుత్వాత్ మయ్య
పి తేజో ధేహి స్థాపయ ॥ ౫ ॥ అపో అద్యేతి ॥ అప ఇతి కర్మనామ,
అపస్సమిదాధాన లక్షణం కర్మ అద్య అద్య అన్వచారిషం అనుక్ర
మేణ కరోమి - రసః ఇచ్ఛా కర్మవిషయా శ్రద్ధా - తేన రసేన సమ
సృక్ష్మహి - ఏకవచనస్థానే బహువచనం - లిజర్థే లుఙ్ - సంసృష్టో
భవేయం, సమిదాధానే కర్మణి శ్రద్ధాపి మే వర్ధతామిత్యర్థః అ
థవా రస ఇతి బ్రహ్మనామ "స వా ఏష పురుషోన్న రసమయః" ఇతి శ్రుతేః

Scanned by CamScanner

తం మా సగ్ంసృజ వర్చసా స్వాహా ॥ ౬ ॥ సం మాగ్నే వర్చసా సృజ ప్రజ
యా చ ధనేన చ స్వాహా ॥ ౭ ॥ విద్యున్మే అస్య దేవా ఇంద్రో విద్యాత్స
హ ఋషిభిస్స్వాహా ॥ ౮ ॥ అగ్నయే బృహతే నాకాయ స్వాహా ॥ ౯ ॥
ద్యావాపృథివీభ్యాగ్ం స్వాహా ॥ ౧౦ ॥ ఏషా తే అగ్నే సమిత్తయా వర్ధ
స్వ చా ప్యాయస్వ తయాహం వర్ధమానో భూయాసమాప్యాయ
మానశ్చ స్వాహా ॥ ౧౧ ॥ యో మాగ్నే భాగినగ్ం సంతమథాభాగం చికీ

---

* । త్వత్ప్రసాదాత్ బ్రహ్మసాయుజ్యం మే భూయాదిత్యర్థః - పయ
స్వాన్, పయ ఇతి హవిష ఉపలక్షణం, హవిష్మాన్ భూత్వా హే అ
గ్నే త్వమిహ మహ్యం రాగమం - లిఙర్థే లుఙ్, ఆగచ్ఛేయం -
తమేవం భూతం మాం వర్చసా దీప్త్యా సగ్ంసృజ ॥ ౬ ॥ సమితి ॥ హే
అగ్నే మాం వర్చసా ప్రజయా ధనేన చ సంసృజ ॥ ౭ ॥ విద్యుదితి ॥
అస్య మే, ద్వితీయార్థే షష్ఠీ, ఇమం మాం దేవా విద్యుత్, ఛాందసస్త
కారః, విద్యుః, బహుత్వాచ్చాస్త్యేవ మేవాధీయతే - ఏవం కర్మ కుర్వం
తం దేవా జానీయురిత్యర్థః, ఇంద్రశ్చ మామృషిభిస్సహ విద్యాత్ జా
నీయాత్ ॥ ౮ ॥ అగ్నయ ఇతి ॥ బృహతే ప్రభావతే మహతే వా, నా
కాయ, దివి నాకో నామాగ్నిరితి బ్రాహ్మణం, తస్మై ॥ ౯ ॥ ద్యావా
పృథివీభ్యామితి ॥ ద్యావాపృథివ్యౌ ప్రసిద్ధే ॥ ౧౦ ॥ ఏషా త ఇతి ॥
హే అగ్నే తే తుభ్యమేషా సమిద్దీయతే తయా త్వం వర్ధస్వ చ ఆ
ప్యాయస్వ చ, ఆప్యాయనమభిపూరణం, పూర్ణశ్చ భవ, అహమపి
తయా సమిధా వర్ధమాన ఆప్యాయమానశ్చ భూయాసం ॥ ౧౧ ॥ యో
మాగ్న ఇతి ॥ హే అగ్నే యో మాం భాగినం భాగప్రాప్తియోగ్యం సంతం
అథ, అనర్థకో యం నిపాతః, అభాగం చికీర్షతి కర్తుమిచ్ఛతి తమ
భాగం కురు మాం తు భాగినం కురు, ఆదరార్థం పునః పునరామంత్ర

---

* "స ఏష రసానాం రసతమః" ఇతి శ్రుతేః । ఇతి పుస్తకాం
తరే దృశ్యతే.

షత్య భాగమగ్నే తం జుషస్వాగ్నే భాగినంకురుస్వాహా ॥ ౧౨ ॥
సమిధమాధాయాగ్నే సర్వవ్రతో భూయాసగ్గ్ స్వాహా ॥ ౧౩ ॥ బ్రహ్మ
చార్యస్య పోశానకర్మకురుమాసుషుప్థాః । భిక్షాచర్యంచరాచా
ర్యాధీనో భవ ॥ ౧౪ ॥ యస్యతే ప్రథమవాస్యగ్ం హరామస్తంత్వావి
శ్వేఅవంతు దేవాః । తంత్వాభ్రాతరస్సువృధో వర్ధమానమనుజా
యంతాం బహవస్సుజాతం ॥ ౧౫ ॥ షష్ఠఃఖండః.

భా ॥ ౧౨ ॥ సమిధమితి ॥ హే అగ్నే అహమిమాంసమిధమాధాయ
సర్వవ్రతః పరిపూర్ణవ్రతో భూయాసం ॥ ౧౩ ॥ సూ ॥ ఉత్తరయా
సగ్ శాస్తి । బ్రహ్మచార్యసీతి ॥ బ్రహ్మచార్యసి బ్రహ్మచర్యాశ్రమం
ప్రాప్తోసి, అపోశానఅపఏవ మయానుజ్ఞాతః అశాన, కర్మ దండసమి
దాహరణాది, మాసుషుప్థాః దివామాస్వాప్సీః, "అథయః పూర్వో
త్థాయీ జఘన్యసంవేశతమాహుర్న స్వపితీతి" ఏవం విధోవాస్వా
పోభావః । భిక్షాచర్యంచర, నిమంత్రణాదినాన్యయమభుంజానో వ్య
స్తదర్థం భైక్షమాహర । ఆచార్యాధీనోభవ మయాఅననుజ్ఞాతః యా
జనాధ్యాపనాది కస్యచిత్ మాకార్షీః ॥ ౧౪ ॥ సూ ॥ వాసశ్చతుర్థ
ముత్తరయాదత్త్వోత్తరీయం పరిధాప్య । యస్యత ఇతి । యస్యతే ప్రథమవా
స్యం ప్రథమాచ్ఛాదితం వాసః వయం హరామః తంత్వా విశ్వేదేవా అ
వంతు- కిం భవతి మే పత్వాం వర్ధమానం సుజాతం శోభనజన్మానం బహ
వో భ్రాతరః సువృధః సుష్ఠువర్ధితా భూత్వా అనుజాయంతాం, త్వ
మప్యేవం విధో భూయాః తవానుజా అప్యేవం విధా భూయాసురిత్య
ర్థః ॥ ౧౫ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే
ద్వితీయప్రశ్నే షష్ఠఃఖండః.

సూ ॥ వేదమధీత్య స్నాస్యన్ ప్రాగుదయాద్వ్రజం ప్రపిశ్యాం
తలోర్ణమాన్తచర్మణా ద్వారమపిధాయాస్తే, నైనమేతదహరాది
త్యోఽభితపేత్, మధ్యందినేఽగ్నే రుపసమాధానాద్యాజ్య భాగాం

Scanned by CamScanner

ఇమగ్గ్ స్తోమమర్హతే జాతవేదసే రథమివ సంమహేమా మనీషయా । భద్రా హి నః ప్రమతిరస్య సగ్ంసద్యగ్నే సఖ్యే మా రిషామా వయం తవ ॥ ౧ ॥ త్ర్యాయుషం జమదగ్నేః కశ్యపస్య త్ర్యాయుషం । యద్దేవానాం త్ర్యాయుషం తన్నో అస్తు త్ర్యాయుషం ॥ ౨ ॥ శివో నామాసి స్వధితిస్తే పితా నమస్తే అస్తు మా మా హిగ్ంసీః ॥ ౩ ॥ * * *

తేనాలాక్షిం సమిధముత్తరయాఽఽధాయ ॥ ఇమగ్గ్ స్తోమమితి - ఇమం స్తోమమిమాం స్తుతిం అర్హతే స్తుత్యర్హాయ జాతవేదసే జాతధనాయ జాతప్రజ్ఞాయ వా, సం మహేమ, మహిః పూజాయాం వ్యత్యయః - ఇహ తు కరోత్యర్థే సంస్కారే వా ద్రష్టవ్యః, కథం సంస్కుర్మో వా కుర్మ, యామ, మనీషయా స్వయా బుద్ధ్యా రథమివ, యథా తక్షా రథం కరోతి గంతు కామో వా సంస్కరోతి తద్వత్, కిం కారణమగ్నేః స్తుతిః క్రియతే, ఉచ్యతే, భద్రా హి, హి శబ్దో యస్మాదిత్యర్థే, యస్మాద్భద్రా కల్యాణీ నోఽస్మాకముపరి అస్యాను గ్రాహ్యా ప్రమతిః ప్రకృష్టా అనుగ్రహబుద్ధిః కామతిః అస్యాగ్నేస్సంసది సభాయాం, యస్మాత్ అయం యజ్ఞాది సభాస్వస్మాక మనుగ్రాహక ఇత్యర్థః ॥-పరః పాదః ప్రత్యక్షకృతత్వాత్ భిన్నం వాక్యం - హే అగ్నే తవ సఖ్యే, దేవానాం మనుష్యాణాం చ స్తుత్యస్తోత్ర భావలక్షణం సఖ్యం, తత్ర వర్తమానా వయం మా రిషామ - మా కేనచిద్ధింసిషహి ॥ ౧ ॥ సూ॥ అపరేణాగ్నిం కటపరకాయాం వోప విశ్యోత్తరయా క్షురమభిమంత్ర్య ॥ త్ర్యాయుషమితి ॥ త్ర్యాయుషం, కౌమార యౌవన స్థావిరాణి త్రీణ్యాయూంషి తేషాం సమాహారస్త్ర్యాయుషం, జమదగ్న్యాదీనాం యాదృశం త్ర్యాయుషం మమాపి తాదృశం త్ర్యాయుషం అస్తు- క్షురకర్మణోఽనాయుష్కరత్వాత్ తత్సాధనభూతస్యైవమభిమంత్రణం ॥ ౨ ॥ సూ॥ ఉత్తరేణ యజుషా వస్త్రే ప్రవిధాయ ॥ శివో నామేతి ॥ నామ శబ్దో నిపాతోఽవధారణే, శివ ఏవ త్వమసి, స్వధితిర్వజ్రః, "వజ్రో వై స్వధితిః" ఇతి దర్శనాత్ -స తే పితా, సర్వశస్త్రాణాం తస్య ప్రధానత్వాత్, నమస్తే అస్తు మా మా హింసీః ॥ ౩ ॥

ఉష్ణేన వాయవుదకేనేత్యేషః ॥ ౮ ॥ —— ॥ ౧౧ ॥ ఇదమహమము
ష్యాముష్యాయణస్య పాప్మానముపగూహామ్యుత్తరోఽసౌ ద్విషద్భ్యః ॥
౧౨ ॥ ఆపో హిష్ఠా మయోభువ ఇతి తిసృభిః * ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥

సూ ॥ అపాం గ్రసన సర్జనాద్వ్యకేశనిధానాన్తస్నానం - ఉష్ణేనవా
యవుదకేనేతి ॥ గతార్థాః ॥౮॥౯॥౬॥౭॥౧౦॥౧౧॥ సూ ॥ జఘ
నార్ధేన ప్రిజస్యోపవిశ్య విస్రస్య మేఖలాం బ్రహ్మచారిణే ప్రయచ్ఛతి ।
తాం స ఉత్తరేణ యజుషోదుంబరమూలే దర్భస్తంబే వోపగూహతి ॥
ఇదమహమితి ॥ అముష్య యజ్ఞశర్మణః ఆముష్యాయణస్య వాత్స్యస్య
వాత్స్యాయనస్య పాప్మానమిదమహం ఉపగూహామి - ఉపగూహా
నమ ప్రకాశీకరణం, సూత్రోక్తముపగూహనమేతదేవ । యన్మే
ఖలాయా ఉపగూహనం తత్పాప్మన ఏవోపగూహనత్వేన నిరూప్యతే,
అసౌ యజ్ఞశర్మా ద్విషద్భ్యః ఉత్తరోఽధికోఽస్తు ॥ ౧౨ ॥ సూ ॥ ఏవం త్రిభిరా
భిరేవాద్భిరుత్తరాభిస్తిసృభిః స్నాత్వా ॥ ఆపో హిష్ఠేతి ॥ హే ఆపః యూ
యం మయోభువః స్థ, మయ ఇతి సుఖనామ, సుఖస్య భావయిత్ర్యః స్థ,
హి ప్రసిద్ధౌ, తాః యూయం నోఽస్మాకం ఊర్జే అన్నాయ దధాతన ధత్త
అన్నమస్మభ్యం ధత్తేత్యర్థః, మహే మహతే రణాయ రమణీయాయ చ
క్షసే దర్శనాయ దధాతన ॥ ౧౩ ॥ య ఇతి ॥ వో యుష్మాకం సంబంధీ
యః శివతమో రసః తస్య, తృతీయార్థే షష్ఠీ, తేన రసేన నోఽస్మాన్ భాజ
యత, నయథా అస్మాన్ భజతేత భాకురుత, ఇహ లోకే ఉశతీః కామయ
మానా ఇవ మాతరః, యథా మాతరో వత్సలా భూత్వా స్తన్యం పాయయం
తి తద్వత్ ॥ ౧౪ ॥ తస్మా ఇతి ॥ తస్మై రసాయ అరం శీఘ్రం పర్యాప్తం వా

---

* ఆపో హిష్ఠా మయోభువస్తా న ఊర్జే దధాతన । మహే రణా
య చక్షసే । యో వః శివతమో రసస్తస్య భాజయతేహ నః । ఉశతీరివ మా
తరః । తస్మా అరంగమామ వో యస్య క్షయాయ జిన్వథ । ఆపో జనయ
థా చ నః ॥

౧౫ ॥ హిరణ్యవర్ణాశ్శుచయః పావకా ఇతి తిస్రః * ॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥
అన్నాద్యాయవ్యూహధ్వం దీర్ఘాయురహమన్నాదో భూయాసం
సోమో రాజాయమాగమత్స మే ముఖం ప్రవేక్ష్యతి భగేన సహవర్చ

గమామగచ్ఛామవః యస్మాత్, తద్రసస్య పానార్థం యస్మాద్గ
చ్ఛామ, యస్యేతితృతీయార్థే షష్ఠీ, యేనరసేనక్షయాయ, నివాసవచ
నాయం, అదృష్టార్థత్వాత్, ద్వితీయార్థే చతుర్థీ, క్షయంనివా
సమస్మదీయం జనయథ ప్రీణయథ - యేనచ హే ఆపః జనయథ పుత్రపౌ
త్రాదిభిః ప్రజాతాన్ కురుతనోస్మాన్ ॥ ౧౫ ॥ 'హిరణ్యవర్ణాశ్శుచ
య ఇతి ॥ గతాః ॥ యదన్యగతం తదపిస్పష్టం, ఇంద్రః పర్జన్యఇతి
తస్యమేఘేష్వావిర్భావాదప్సుజాతత్వం ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥
సూ ॥ ఉత్తరయాదుంబరేణ దతో ధావతే ॥ అన్నాద్యాయేతి ॥ అ
న్నాద్యాయ అన్నాదనాయ వ్యూహధ్వం, వ్యూహాః పృథగ్భావః,
పృథగ్భవతహేదంతాః మతేనపృథగ్భూతా భవత - అహంచ యుష్మాభిః
శుద్ధో దీర్ఘాయురన్నాదశ్చభూయాసం - సోమోరాజాయమాగమ
త్ । దంతధావనకాష్ఠస్య వార్క్షత్వాత్ వృక్షాణాంచ సోమాధిష్ఠిత
త్వాదేవముచ్యతే - సచాగతః మే మమ ముఖం ప్రవేక్ష్యతి - భగేన
సౌభాగ్యేన వర్చసాదీప్త్యాచసహ- దంతశోధనేసతిముఖమతీవ శో

---

* హిరణ్యవర్ణాశ్శుచయః పావకాయాసుజాతః కశ్యపోయా
స్వింద్రః । అగ్నింయాగర్భందధిరే విరూపాస్తాన ఆపశ్శగ్గ్ స్యోనా
భవంతు । యాసాగ్ం రాజావరుణోయాతిమధ్యే సత్యానృతే అవపశ్యంజ
నానామ్ । మధుశ్చుతశ్శుచయోయాః పావకాస్తాన ఆపశ్శగ్గ్ స్యోనా
భవంతు । యాసాం దేవాదివికృణ్వంతి భక్షంయా అంతరిక్షే బహుధా
భవంతి । యాఃపృథివీంపయసోందంతి శుక్రాస్తాన ఆపశ్శగ్గ్ స్యోనా
భవంతు ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥

Scanned by CamScanner

సా ॥ ౧౯ ॥ సామస్య తనూరసి తనువం మే పాహి స్వాం మా తనూ రావిశ ॥
౨౦ ॥ నమో గ్రహాయ చాభిగ్రహాయ చ ॥ ౨౧ ॥ నమశ్శాకజంభా
భ్యాం ॥ ౨౨ ॥ నమస్తాభ్యో దేవతాభ్యో యా అభిగ్రాహిణీః ॥ ౨౩ ॥
అప్సరస్సు యో గంధో గంధర్వేషు చ యద్యశః । దైవో యో మానుషో
గంధస్స మా గంధస్సురభిర్జుషతాం ॥ ౨౪ ॥ ఇయమోషధీ త్రా
యమాణా సహమానా సరస్వతీ । సా మా హిరణ్యవర్చసం బ్రహ్మ

భత ఇత్యేవముచ్యతే ॥ ౧౯ ॥ సూ ॥ వాససాచ్ఛాదితస్య ఇతః
ఉత్తరేణ యజుషా ఉత్తమంతరం వాసః పరిధాయ ॥ సోమస్య తనూ
రసీతి ॥ హే వాసః త్వం సోమస్య తనూరసి । సౌమ్యం వై వాస ఇతి శ్రు
తేః । ఏవంభూతం త్వం మే తనువం తనూం పాహి, త్వయాచ్ఛాదితం శరీ
రం రక్షితం భవతి, న కేవలం సోమస్య తనూః కింతర్హి, మమాపి స్వాత
నూః, శరీరతుల్యత్వాదేవముచ్యతే - తథాచ మంత్రాంతరం ॥ "ఆత్మా
పితుస్తనూరాస ఓజో దా అభ్యంజనమ్" ఇతి ఏవంభూతం త్వం
మామావిశ ॥ ౨౦ ॥ సూ ॥ సర్వసురభిణా చందనేనోత్తరైర్దేవ
తాభ్యః ప్రదాయ । నమ ఇతి । నమ ఇత్యాదయస్త్రయో మంత్రాః, దేవ
తాశ్చ మంత్రవర్ణితాః గ్రహాశ్చ అభిగ్రహాశ్చ, శాకజంభౌ చ,
అభిగ్రాహిణ్యశ్చ, ఏతాశ్చ లంబోదరమయే పురుషముపసర్పంతి, తా
భ్యశ్చందనప్రదానం ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ సూ ॥ ఉత్తరయానులి
ప్య ॥ అప్సరస్స్వితి ॥ అప్సరస్సు నభోగయోగ్యో యో గంధః, గంధ
ర్వేషు చ యద్యశః కీర్తిః ప్రసిద్ధా, గంధర్వేషు యశః ప్రసిద్ధో గంధః
యదోగ్యగాత్రే గంధర్వా భవంతి గంధవంతో గంధర్వా ఇతి, యశ్చ దై
వో గంధః యశ్చ మానుషః సర్వోఽపి సురభిగంధః మాం జుషతాం
భజతాం, సురభిభూయిష్ఠతర్పణః ॥ ౨౪ ॥ సూ ॥ మణింసౌవర్ణం సో
పధానం సూత్రప్రోతముత్తరయోదపాత్రే త్రిః ప్రదక్షిణం పరిప్లావ్య ॥
ఇయమోషధీతి ॥ పాఠే వచస్య సువర్ణస్య వృత్తిత్వేన స్తుతిః, ఇయం

వర్చసినం మాకరోతు ॥ ౨౫ ॥ అపాశో స్యురో మే మా సగ్ం శాన్తో మోపతిష్ఠస్వ దీర్ఘాయుత్వాయ శతశారదాయ । శతగ్ం శరద్భ్య ఆయుషే వర్చసే జీవాత్వై పుణ్యాయ ॥ ౨౬ ॥ రేవతీస్త్వా వ్యక్ష్ణన్ కృత్తికాః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ఇతి ద్వితీయప్రశ్నే సప్తమః ఖండః.

పృథివీ ఓషధి ఓషధీః, విభక్తిలోపశ్ఛాందసః, త్రియమాణా ఓషధీనాం ధార భూతేత్యర్థః, సహమానా సర్వశాత్రవమ్ సమర్థా, సహస్వతీ బలవతీ, ఏవంభూతా పృథివీ సా మామ్ హిరణ్యవర్చసం హిరణ్యవద్దీప్తం కరోతు, బ్రహ్మవర్చసినం బ్రహ్మవర్చసయుక్తం చ మామ్ కరోతు ॥ ౨౫ ॥ సూ ॥ ఉత్తరయా గ్రీవాస్వాబధ్య-నవ మేవ బాదరం మంత్రవర్జం సవ్యేపాణౌ బధ్నాతి । అపాశో సీతి । మానవో రాదిబన్ధ్యతే న పాశః సత్వం భవసి, అతస్త్వ ఉరః ఉరస్థలం మే మా సం శారీః మా హింసీః, గ్రీవాస్వాబధ్యమానస్య అనవతనామకస్య బాధ శంకా, శివో మా ఉపతిష్ఠస్వ దీర్ఘాయుత్వాయ, కీదృశాయ, శతశారదాయ, శతం శరదః భావిమద్దీర్ఘాయుష్యం తస్మై, శతం, చతుర్థ్యర్థే ప్రథమా, శతాయు శరద్భ్యః శతవర్షార్థం మాయుషే శతవర్షం భావి మదాయుః తదర్థం, వర్చసే జీవాత్వై, జీవానుజీవనం తస్మై, పుణ్యాయ ప్రశస్తాయ, శివో మోపతిష్ఠస్వేత్యన్వయః, ఆదరార్థం చాయుషః పునర్వచనం ॥ ౨౬ ॥ సూ ॥ అహతేన తరం వాసో రేవతీస్త్వేతి సమానం ॥ రేవతీస్త్వా వ్యక్ష్ణన్నిత్యాది ॥ గతాః । తాభిరేవద్వితీయం వాసః పరిధత్తే ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ఇతి శ్రీహరదత్త విరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే - ద్వితీయప్రశ్నే సప్తమఃఖండః.

సూ ॥ తస్యైదశాయాం ప్రవర్తం ప్రబధ్నాతి దక్షిణే మూర్ధాయో జ్యే నాథ్యై రాయస్పోషాయ త్రిగా అపలీపహ్ళిత్వా జయాని ప్రతిపద్యతే,

ఆయుష్యంవర్చస్యగ్ం సువీర్యగ్ం రాయస్పోషమౌద్భిద్యం । ఇ
దగ్ హిరణ్యం జైత్రాయావిశతాంమామ్ ॥ ౧ ॥ ఉచ్చైర్వాదిపృతనా
జిసత్రాసాహం ధనంజయమ్ । సర్వాస్సమృద్ధీర్ ఋద్ధయోహిరణ్యే
స్మింథ్సమాహితాః ॥ ౨ ॥ శునమహగ్ం హిరణ్యస్యపితురివనామాగ్రై

పరిషేచనాంతంకృత్వా ఏతాభిరేవ దక్షిణేకరణా అబధ్నీతైతాభిస్స
ర్వే । ఆయుష్యమితి । ఆయుషోనిమిత్తం ఆయుష్యం, వర్చసోనిమి
త్తంవర్చస్యం, సువీర్యం సుష్ఠువీర్యయుక్తం, రాయస్పోషంరాయో
ధనస్య పోషయితృ, సర్వధనస్య హిరణ్యమూలత్వాత్ । ఔద్భిద్యం
ఉద్భినత్తి పరికాశత ఇత్యుద్భిత్, ఉద్భిదేవఔద్భిద్యం, యశస్కరమి
త్యర్థః-ఏవంభూతమిదంహిరణ్యం జైత్రాయ, జయహేతుః జైత్రం
తదేవ జైత్ర్యం కర్మ తస్మై ఫలాయజయాయైవ మాంమామావిశతాం
ఆవిశతు ॥ ౧ ॥ ఉచ్చైర్వాదీతి ॥ ఉచ్చైర్వాదయతీత్యుచ్చైర్వా
ది, హిరణ్యవంతో హ్యుచ్చైర్వదంతి, పృతనాజి, ఛాందసస్సుగభావః,
పృతనాజిత్, సత్రాసాహం, సత్రేత్యవ్యయం సత్యనామ, సత్యమే
వాభిభవితృశత్రూణాం, ధనంజయం ధనస్యాపి శత్రుసంబంధినో
జేతారం, కింబహునా, సర్వా ఋద్ధయః, కీదృశ్యః, సమృద్ధీః సమృద్ధ
యః సమృద్ధాస్సమగ్రా ఇత్యర్థః, తత్రైవపాఠో బహ్వృచానాం, హి
రణ్యే స్మిన్ సమాహితాః - సమ్యగాహితాః ॥ ౨ ॥ శునమహమితి ॥
శునమితి సుఖనామ, శునం హిరణ్యస్యనామ అహం అగ్రభైషం అ
గ్రహీషం పితురివ, యథాపితుర్నామ పుత్రః పునః పునః కీర్తయతి
తద్వత్, తం త్వన్నామ కీర్తయంతంమామాం హిరణ్యవర్చసం హి
రణ్యవద్దీప్తం పురుస్పృహం, కించపూరుషు, పురుఇతి బహునామ,
తస్యైవ ఛాందసం దీర్ఘత్వం, పూరుషు బహుషు, షష్ఠ్యర్థే సప్త
మి । బహూనాంమాం ప్రియం కురు, యథాహం సర్వేషాం ప్రియ

Scanned by CamScanner

ఖైషమ్ । తం మా హిరణ్యవర్చసం పూరుషు ప్రియం కురు ॥ 3 ॥ ప్రియం మా దేవేషు కురు ప్రియం మా బ్రహ్మణే కురు । ప్రియం విశ్యేషు శూద్రేషు ప్రియగ్ం రాజసు మా కురు ॥ 4 ॥ యా తిరశ్చీ నిపద్యసే అహం విధరణీ ఇతి । తాం త్వా ఘృతస్య ధారయా యజే సగ్ంరాధనీమహమ్ ॥ 5 ॥ సగ్ంరాధన్యై దేవ్యై స్వాహా ॥ 6 ॥ ప్రసాధన్యై దేవ్యై స్వాహా ॥ 7 ॥ సమ్రాజం చ విరాజం చాభిశ్రీర్యా చ నో గృహే । లక్ష్మీ రాష్ట్రస్య యా ముఖే తయా మా సగ్ంసృజామసి ॥ 8 ॥ * * * *

స్యాదిత్యర్థః ॥ 3 ॥ ఏతదేవ ప్రపంచయతి ॥ ప్రియం మా ఇతి ॥ సర్వత్ర షష్ఠ్యర్థే సప్తమీ - బ్రహ్మణే బ్రాహ్మణే, బ్రాహ్మణశబ్దస్య ఛాందసం హ్రస్వత్వం, జాత్యేకవచనం, విశ్యేషు వైశ్యేషు, ఛాందసం హ్రస్వత్వం, రాజసు క్షత్రియేషు, హే హిరణ్యత్వే త్వం సప్రాజ్య హోమాత్ దేవాదీనామేషాం ప్రియస్స్యామిత్యర్థః ॥ 4 ॥ యా తిరశ్చీతి ॥ సంరాధనీ నామ దేవతా, సా చ భూమిరిత్యేకే, మధ్యమా వాగిత్యన్యే, హే సంరాధని, యా త్వం తిరశ్చీ తిర్యగ్భూతా నిపద్యసే శేషే, అహం సర్వస్య భూతస్య విధరణీ విధారయిత్రీ ఇతి అనయా బుద్ధ్యేతి భూమిపక్షే, వాక్పక్షే తు విధరణం నివారణం, హోమవిఘ్నకారిణామహం నివారయిత్రీత్యనయా బుద్ధ్యా తేషామప్రవేశాయ యా త్వం ద్వారదేశే తిర్యగ్భూతా శేష ఇతి ॥ తాం త్వా ఘృతస్య ధారయా సంరాధనీమహం యజే ॥ 5 ॥ ఉత్తరౌ స్పష్టౌ ॥ ప్రసాధన్యపి సైవ సంరాధనీ, ప్రకర్షేణ సాధయిత్రీతి దేవతాంతరం వా ॥ 6 ॥ 7 ॥ సమ్రాజం చేతి ॥ ఆద్యపాదస్య చతుర్థపాదమేత్యనేన సంబంధః - సమ్రాజం చ విరాజం చ మా మాం సంసృజామసి, ఏకస్మిన్ బహువచనం, సంసృజామి, కేన, యా చ నః మమ గృహే అభిశ్రీః అభిముఖా శ్రీః చకారో వక్ష్యమాణాపేక్షయా, యా చ రాష్ట్రస్య ముఖే లక్ష్మీస్తయా మా మాం సంసృజామసి, సమ్యగ్దీప్యమానస్సమ్రాట్, వివిధం దీప్యమానో విరాట్ ॥ 8 ॥ సూ ॥ ఏవముత్తరైర్యథాలింగగ్ం స్రజం శిరస్యాంజనమాదర్శే వేక్షణముష్ణీ

Scanned by CamScanner

శుభి కేశిర ఆరోహ శోభయంతీ ముఖం మమ । ముఖం హి మమ శోభయ
భూయాంసం చ భగం కురు ॥ యామాహరజ్జమదగ్నిః శ్రద్ధాయై కామ
యాన్యై । ఇమాం తామపినహ్యేహం భగేన సహ వర్చసా ॥ ౧౦ ॥
యదాంజనం త్రైకకుదం జాతం హిమవత ఉపరి । తేన వామాంజే
తేజసే వర్చసే భగాయ చ ॥ ౧౧ ॥ ఇతి ద్వితీయప్రశ్నే అష్టమః ఖండః

మయి పర్వతపూరుషం మయి పర్వతవర్చసం మయి పర్వతభేషజం
మయి పర్వతాయుషం ।౧—౪। యస్తే వర్చః పరాగతమాత్మానముప

సహాభూత్కాండమితి ॥ శుభి కేశిర ఇతి ॥ శుభ్రైవ శుభికా, స్వార్థే
కః ॥ హే శుభికే సురికే మమ శిర ఆరోహ మమ ముఖం శోభయంతీ
భూత్వా, అదరార్థం పునరుచ్యతే - ముఖం హి మమ శోభయ, హి
శబ్దః పాదపూరణః, భూయాంసం భగం సౌభాగ్యం చ కురు ॥ ౯ ॥ యా
మాహరదితి ॥ యాం స్రజం జమదగ్నిః ఆహరత్ ఆహృతవాన్, కస్యై,
శ్రద్ధాయై దేవ్యై, కీదృశ్యై, కామయాన్యై కామయమానాయై,
ఇమామీదృశీం తాం స్రజం అహమపినహ్యే శిరసి బధ్నామి - భగేన
వర్చసా చ సహ ॥ ౧౦ ॥ అంజనమంత్రః ॥ యదాంజనమితి ॥ త్రిక
కున్నామ పర్వతః, తత్ర భవం త్రైకకుదం, యచ్చ హిమవత ఉపరి జాతం
తేనాంజనేన హే అక్షిణీ వాం యువాం ఆంజే, కిమర్థం, తేజసే ప్రకా
శార్థం, వర్చసే దీప్త్యర్థం, భగాయ సౌభాగ్యార్థం చ ॥ ఇతి శ్రీ
హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే అష్ట
మఃఖండః.

మయి పర్వతపూరుషమితి ॥ పర్వతే యాదృశం పూరుషం పౌరు
షం పుంస్త్వం ధారణశక్తిః తత్పర్వతపూరుషం మయి భవతు- యాదృ
శీ చ పర్వతస్య వర్చః దీప్తిస్తేజస్త్వా, యచ్చ పర్వతే భేషజం, యచ్చ
పర్వతే ఆయుషం పర్వతస్యాయుః తత్సర్వం మయి భవతు—॥ అద
ర్శావేక్షణమంత్రః ॥ యస్తే వర్చ ఇతి ॥ యస్తే మమ వర్చః పరా

Scanned by CamScanner

ష్ఠతు । ఇదంతత్పునరాదదే దీర్ఘాయుత్వాయవర్చసే ॥ ౫ ॥ ప్రతిష్ఠేస్థో దేవతానాం మామాసంతాప్తం ॥ ౬ ॥ ప్రజాపతేశ్శరణమసి బ్రహ్మణశ్ఛదిర్విశ్వజనస్య ఛాయాసిసర్వతోమాపాహి ॥ ౭ ॥ దేవస్యత్వాసవితుః ప్రసవేశ్వినోర్బాహుభ్యాం పూష్ణోహస్తాభ్యామాదదేద్విషతోవధాయేంద్రస్య వజ్రోసివార్త్రఘ్నశ్శర్మమే భవయ

తంమత్తోనిర్గతం ఆత్మానంఆదర్శతలస్థితం మాముపతిష్ఠతు ప్రాప్నోతు - ఇదంతద్వర్చః పునరాదదేదీర్ఘాయు త్వాయువర్చసే ॥ ౫ ॥ ఉపానద్గ్రహణమంత్రః ॥ ప్రతిష్ఠేస్థఇతి ॥ ప్రతిశబ్దః ప్రశబ్దార్థే, హేఉపానహౌ యువాం ప్రతిష్ఠే ప్రస్థానసాధనే స్థః దేవతానాం, అపిశబ్దోధ్యాహార్యః, దేవతానామపి కిముతాస్మాకం - మామాసంతాప్తం ప్రణోత్పాదనేన * సంతాపంమాకార్ష్టం, కంటకాదికృతోవా సంతాపోమే మాభూదిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ఛత్రధారణమంత్రః ॥ ప్రజాపతేరితి ॥ హేఛత్రత్వం ప్రజాపతేశ్శరణం గృహమసి, బ్రహ్మణఃఛదిరసి, ఛదిఃపటలం, ఏవంనామప్రశస్తమిత్యర్థః, కింబహునా, విశ్వజనస్యఛాయాసి ఛాయాకార్యసి, ఏవంభూతస్త్వం సర్వతోమామాం పాహి ॥ ౭ ॥ దండాదానమంత్రః ॥ దేవస్యత్వేతి ॥ దేవస్యసవితుఃప్రసవేఅనుజ్ఞాయాంసత్యాంఅశ్వినోర్బాహుభ్యాం తదధిష్ఠానాభ్యాం మమబాహుభ్యామిత్యర్థః- ఏవంపూష్ణోహస్తాభ్యామితి, మణిబంధస్యోపరిభాగోబాహుః, అధోభాగోహస్తః, త్వామాదదే ద్విషతోవధాయ శ్వాదర్నివారణాయ, ఇంద్రస్యవజ్రోసి, యథేంద్రస్యవజ్రః తథామమత్వమసి, వార్త్రఘ్నః, వృత్రఇతి శత్రునామ, తస్యహంతావృత్రహా, సఏవవార్త్రఘ్నః, ఏవంభూతస్త్వం శర్మమేభవసుఖకరోభవ, యచ్ఛ్వాపదమనర్థకారిశ్వాది తన్నివారయ ॥ ౮ ॥

సూ ॥ వాచంయచ్ఛత్యా నక్షత్రేభ్యః, ఉదితేషునక్షత్రేషు ప్రాచీ

---

* వ్రణోత్పాదనేన.

త్రాపం తన్నివారయ ॥ ౮ ॥ దేవీష్షడుర్వీరితి త్ర్యృచః * ॥ ౯ ॥ రాష్ట్రభృదస్యాచార్యాసందీ మాత్వద్యోషగ్ం రాష్ట్రభృదసి సమ్రాడాసందీ మాత్వద్యోషగ్ం రాష్ట్రభృదస్యధిపత్న్యాసందీ మాత్వద్యోషం ॥౧౦॥

ముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్యోత్తరేణార్ధర్చేన దిశ ఉపస్థాయ । దిశాముపస్థానం॥ దేవీష్షడితి॥ త్రీణి దిశామామంత్రణాని, దేవీః దేవ్యః, పరిధానాదిశః ప్రాచ్యాదయశ్చతస్రః ఊర్ధ్వాధరా చేతి షట్, ఉర్వీః ఉర్వ్యః విస్తీర్ణాః ఉరు విస్తీర్ణం ప్రభూతం ధనం నోఽస్మభ్యం కృణోత కురుత - హే విశ్వే దేవాసః తాసామేవ దిశామధిపతయః విశ్వే దేవా ఇంద్రాదయః యూయం చేహ కర్మణి వీరయధ్వం వీరకర్మ కురుత వీరవంతం పుత్రవంతం వా మాం కురుత ॥ సూ ॥ ఉత్తరేణ నక్షత్రాణి చంద్రమసమితి, రాత్రిసాసంభాష్య యథార్థం గచ్ఛతి ॥ నక్షత్రాణాం చంద్రమసశ్చోపస్థానం ॥ మాహాస్మహీతి ॥ అత్ర రాజన్నిత్యనేన నక్షత్రాణి సూచ్యంతే, హే నక్షత్రాణాం రాజన్ సోమ యుష్మత్ప్రసాదాద్వయం ప్రజయా మా హాస్మహి, హానిస్త్యాగః, త్యక్తా మా భూమ - మా చ తనూభిర్హాస్మహి - పుత్రాదిశరీరాపేక్షం బహువచనం, మా రధామ ద్విషతే, రధిః వశీకరణకర్మ, షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ, ద్విషతో వశ్యా మా భూమ ॥ ౯ ॥ సూ ॥ అప్యైతదపరం తూష్ణీమేవ తీర్థేన స్నాత్వా తూష్ణీం సమిధమాదధాతి, యత్రాస్యాపచితిం కుర్వంతి తత్కూర్చ ఉపవిశతి యథాపురస్తాత్, ఏవముత్తరాభ్యాం యథాలింగం రాజా స్థపతిశ్చ॥ రాష్ట్రభృదితి ॥ గతం, సమ్రాడభిషిక్తః క్షత్రియః, తదనురూపమాసనం సమ్రాడాసందీ - అధిపతిర్మండలాధిపతిః అనభిషిక్తః, తస్యాసనం అధిపత్న్యాసందీ -

---

* దేవీష్షడుర్వీరురుణః కృణోత విశ్వే దేవాస ఇహ వీరయధ్వమ్ । మాహాస్మహి ప్రజయా మా తనూభిర్మారధామ ద్విషతే సోమ రాజన్ ॥ ౯ ॥

౧౧ ॥ ౧౨ ॥ అపః పాదావనేజనీ ర్ద్విషంతం నాశయంతు మే । అస్మిన్కులే బ్రహ్మవర్చస్యసాని ॥ ౧౩ ॥ మయి మహో మయి యశో మయీంద్రియం వీర్యం ॥ ౧౪ ॥ ఆ మాగన్యశసా వర్చసా సగ్ం సృజ పయసా తేజసా చ । తం మా ప్రియం ప్రజానాం కుర్వధిపతిం పశూనాం ॥౧౫॥ విరాజో దోహోసి విరాజో దోహమశీయ మమ పద్యాయ విరాజ ॥

పకారశ్ఛాందసః ఉపజనః ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ సూ ॥ అపః పాదా ఇతి ప్రోహ్య, ఉత్తరయాభిమంత్ర్య ॥ అపః పాదేతి ॥ పాదావవనిజ్యతే ప్రక్షాల్యేతే యాభిస్తాః పాదావనేజనీః పాదావనేజన్యః తాః ఆపః మే ద్విషంతం నాశయంతు, అస్మిన్కులే అహం బ్రహ్మవర్చసీ అసాని భూయాసం ॥౧౩॥ సూ ॥ దక్షిణం పాదం పూర్వం బ్రాహ్మణాయ ప్రయచ్ఛేత్సవ్యం శూద్రాయ, ప్రక్షాలయితారముపస్పృశ్యోత్తరేణ యజుషాత్మానం ప్రత్యభిమృశేత్ । మయి మహ ఇతి । మయి మహః పూజా, యశః కీర్తిః, ఇంద్రియం చక్షురాది, వీర్యం రేతః, భవత్వితి శేషః, బ్రాహ్మణేన పాదే స్పృష్టే ఏతేషామపగమ శంకయా ప్రార్థ్యతే ॥౧౪॥ సూ ॥ కూర్చాభ్యాం పరిగృహ్య మృన్మయేనార్హణీయా అప ఇతి ప్రోహ్య, ఉత్తరయాభిమంత్ర్య । ఆ మాగన్నితి । హే అర్ఘోదక త్వం మామా మాగాః ఆగమః అగచ్ఛః, అగత్య చ యశసా వర్చసా చ మాం సంసృజ, పయసా క్షీరేణ తేజసా చ - కిం చైతైస్సంసృష్టం తం మాం ప్రజానాం ప్రియం కురు పశూనాం చ గవాదీనామధిపతిం కురు ॥౧౫॥ సూ ॥ అంజలావేకదేశ ఆనీయమాన ఉత్తరం యజుర్జపేత్ ॥ విరాజ ఇతి ॥ విరాడన్నం, "అన్నం వై విరాట్" తస్య త్వం దోహోసి, దోహః క్షరణం, అతస్త్వత్పరిగ్రహాత్ విరాజో దోహమశీయ ప్రాప్నుయాం, మమ పద్యాయ పదం స్థానం, తత్ర భవః పద్యః, మమయః పద్యః మత్స్థానాపన్నః పుత్రః తస్మై విరాజ దీర్ఘ్యస్వ, తమప్యేవం విధం కురు ॥౧౬॥ సూ ॥ శేషం పురస్తాన్నినీయమానముత్తరయానుమంత్రయతే

౧౧ ॥ సముద్రంవః ప్రహిణోమిస్వాం యోనిమపిగచ్ఛత । అచ్ఛిద్రః
ప్రజయాభూయాసంమాపరాసేచి మత్పయః ॥ ౧౨ ॥ ఇతి ద్వితీయ
ప్రశ్నే నవమఃఖండః.

త్రయ్యైవిద్యాయై యశోసియశసోయశోసి బ్రహ్మణోదీప్తిరసి
తంమాప్రియం ప్రజానాం కుర్వధిపతింపశూనాం ॥ ౧ ॥ ఆమాగన్వి
త్త్వైషా ॥ ౨ ॥ అమృతోపస్తరణమస్య మృతాపిధానమసి ॥ ౩ ॥ ౪ ॥

తే ॥ సముద్రంవఇతి ॥ హే ఆపఃవోయుష్మాన్ సముద్రంప్రహిణోమి
ప్రాపయామి, యూయంస్వాంయోనిం సముద్రమపిగచ్ఛతప్రతిగ
చ్ఛత । సర్వాసామపాంసముద్రోయోనిః । అహమపియుష్మత్ప్రసాదా
త్ ప్రజయాఅచ్ఛిద్రః నిరంతరోభూయాసం, ప్రజామేమావిచ్ఛేది,
మాచమత్ మత్తః పరాసేచిపయః, పునస్తదుపయోగ్యం యథానభవ
తితథాసేకఃపరాసేకః ॥ ౧౨ ॥ ఇతిశ్రీహరదత్తవిరచితే ఏకాగ్ని
కాండమంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే నవమఃఖండః.

సూ ॥ దధిమధ్వితిసగ్ంసృజ్యకాంస్యేన వర్షీయసాపిధాయ కూ
ర్చాభ్యాం పరిగృహ్యమధుపర్క ఇతిప్రాహ, త్రివృతమేకేఘృతం
చ, పాఙ్క్తమేకేధానాస్సక్తూంశ్చ. ఉత్తరాభ్యామభిమంత్రయ । త్ర
య్యైవిద్యాయాఇతి - త్రయోవేదాస్త్రయీ విద్యాతస్త్యై, షష్ఠ్యర్థే
చతుర్థీ, తస్యాయశోసి, యశస్ప్రగోమధుపర్కః పూర్వేదాధ్యా
య ఇతి । కించయశసోపియశోసి, ప్రశంసాపరమేతత్, యథాఆభర
ణస్యాభరణమితి । బ్రహ్మణోవేదస్యదీప్తిరసి, తంమాప్రియమిత్యాది
గతం ॥ ౧ ॥ ఆమాగన్నితి ॥ గతం ॥ ౨ ॥ సూ ॥ యజుర్భ్యామప
ఆచామతిపురస్తాదుపరిష్టాచ్చ ॥ అమృతోపస్తరణమసీతి । అమృతస్య
అమృతే నద్రవస్యత్వ ముపస్తరణమసి- యథాఅవదానానా ముపస్త
రణం ॥౩॥ అమృతాపిధానమసీతి ॥ అమృతస్యత్వం అపిధానమసి ॥౪॥

Scanned by CamScanner

యన్మధునో మధవ్యం పరమమన్నాద్యం వీర్యం । తేనాహం మధునో మధవ్యేన పరమేణాన్నాద్యేన వీర్యేణ పరమోఽన్నాదో మధవ్యోఽసాని ॥ ౫ ॥ గౌరస్యపహత పాప్మాపపాప్మానం జహి మమ చాముష్యచ ॥ ౬ ॥ అగ్నిః ప్రాశ్నాతు ప్రథమస్సహి వేదయథా హవిః । అనష్టమస్మాకం కృణ్వన్ బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణేభ్యః ॥ ౭ ॥ యజ్ఞో వర్ధతాం యజ్ఞస్య వృద్ధిమ

సూ ॥ ఉత్తరయా త్రిః ప్రాశ్యానుకంప్యాయ ప్రయచ్ఛేత్ ॥ యన్మధున ఇతి ॥ మధుని భవం మధవ్యం మధునస్సంబంధి । యథా గవాం గోపతిః వసూనాం వసుపతిరిత్యాదౌ గోపతిర్వసుపతిరిత్యతః పరమార్థతో నాతిరిచ్యతే అథవోభయం ప్రయుజ్యతే తథేహాపి మధునో మధవ్యమితి । అర్థస్తు మధవ్యమిత్యేతావానేవ - కింపునస్తత్, పరమమన్నాద్యం, ఇదం హి పరమమన్నాదనం యన్మధునః ప్రాశనం, వీర్యం వీర్యకరం - ఏవంభూతం యత్ మధవ్యం తేన మధునో మధవ్యేన పరమేణాన్నాద్యేన వీర్యేణ । పూర్వానుసారేణ యోజ్యం, అహమపి పరమోఽన్నాదో మధవ్యశ్చ భూయాసం, మధుపర్కార్హో మధవ్యః ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ప్రతిగృహ్యైవ రాజా స్థపతి ర్వా పురోహితాయ, గౌరితి గాం ప్రాహ, ఉత్తరయాభిమంత్ర్య । గౌరసీతి - హే గౌః త్వం అపహత పాప్మాసి, తతశ్చ పాప్మానం అపజహి, కస్య, మమచాముష్యచ దాతుః ॥ ౬ ॥ సూ ॥ తస్యైవవపాం గృహీత్వా ప్రయుక్తోవ స్త్రిణాభి ఘారితాం మధ్యమేనాంతమేన వా పలాశపర్ణేనోత్తరయా జుహోతి ॥ అగ్నిరితి ॥ అయమగ్నిః ప్రథమః ప్రాశ్నాతు, కిమర్థమ్, సహి వేద యథా హవిః, సమీచీనమసమీచీనం వా, నచ ప్రాశ్య అనష్టమస్మాకం కృణ్వన్ ప్రాశ్నాతు, అస్మాకమపి శేషయిత్వైవ ప్రాశ్నాతు, కీదృశోఽగ్నిః, బ్రాహ్మణేభ్యోఽపి బ్రాహ్మణః - అతిశయేన బ్రాహ్మణ ఇత్యర్థః, అథవా బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ, బ్రాహ్మణానామస్మాకమనష్టం కుర్వన్స్వయంచ బ్రాహ్మణ ఇతి ॥ ౭ ॥ సూ ॥ యద్యుత్సృజేదుపాంగ్రస్తోత్త

సువర్ధాః పచితిరస్యపచితిం మాకుర్వపచితో౽హం మనుష్యేషు భూయా
సం ॥౮॥ గౌర్ధేనుభవ్యా మాతా రుద్రాణాం దుహితా వసూనాం స్వ
సాదిత్యానామమృతస్య నాభిః । ప్రణువోచం చికితుషే జనాయ మా
గామనాగామదితిం వధిష్ట ॥ ౯ ॥ పిబతూదకం తృణాన్యత్తు ॥ ౧౦ ॥
ఓముత్సృజత ॥ ౧౧ ॥ భూతం ॥ ౧౨ ॥ సావిరాట్ ॥ ౧౩ ॥ తస్యా

రాజ్ఞః పిత్రా ఏవముత్సృజతేత్యుక్తే ప్రైషః । యజ్ఞ ఇతి - అయం మనుష్యయ
జ్ఞో స్తత్పూజాలక్షణో వర్ధతాం, ఉత్సర్గపక్షేపి వైకల్యం మాభూత్,
తస్య యజ్ఞస్య వృద్ధిమనువృద్ధైః పశ్చాత్ హే గౌః త్వమపి వర్ధ వర్ధ
స్వ, అపచితిరసి, తత్సాధనత్వాత్, మాంచాపచితింకురు, కోర్థః, అ
హం త్వాముత్సృజన్ మనుష్యేషు అపచితః పూజితో భూయాసం ॥౮॥ గౌ
ర్ధేనుభవ్యేతి ॥ గౌరియం ధేనుభవ్యా ధేనుర్భవిష్యంతీ, ఉత్సర్గపక్షే
స్తుత్యర్థమిదం, ఉపసృష్టా హి గౌరియం ధేనుర్భవిష్యతి తతశ్చ మహా
ఫలా - ఆలంభపక్షేతు క్షణికా తృప్తిః । కించ ఇయం రుద్రాదీనాం దేవా
నాం మాత్రాదిస్థానీయా, సర్వేషాం యజ్ఞభాగిత్వాత్తస్య చాజ్యాదిగవ్య
సాధ్యత్వాత్ । అమృతస్య అమృతత్వప్రాప్తిహేతోర్యజ్ఞస్య నాభిః ప్ర
ధానావయవః ఆజ్యాదిద్వారేణ ॥*॥ ఏష వావయజ్ఞో యదాజ్యమితి
శ్రుతేః । ఏవం నామ ప్రశస్తేయం తతశ్చ ప్రణువోచం, మః క్షిప్రార్థః,
క్షిప్రం ప్రకర్షేణ చ బ్రవీమి, చికితుషే, కృతజ్ఞానే, జానతే జనాయ,
కింబ్రవీమి, మా గాం అనాగాం, అనాగసం ఇమాం గాం అదితిమఖం
డితాం మావధిష్ట ॥౯॥ పిబత్వితి ॥ ఏషా గామముదకం పిబతు ॥ తృణా
నిచాత్తు ॥౧౦॥ ఓముత్సృజతేతి ॥ ఉత్సృజతేతి ప్రసిద్ధార్థం, ఓమిత్య
నుజ్ఞావచనం, స్వైరమనుజ్ఞాతా ముత్సృజత ॥౧౧॥ సిద్ధేన్నే భూతమి
త్యాహ - భూతం సిద్ధమిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ సూ ॥ అన్నం ప్రోక్తముపా
గ్రహా తైరభిమంత్ర్య ఓం కల్పయతేత్యుక్తే ప్రైషః, ఆచార్యాయర్త్విజే
శ్వశురాయ రాజ్ఞ ఇతి పరిసంవత్సరాదుపతిష్ఠద్భ్య ఏతత్కార్యం,

క్షాయితస్య తే శీయత న్న ఊర్జం ధాః ॥ ౧౪ ॥ ఓం కల్పయత ॥ ౧౫ ॥
ఇతి ద్వితీయప్రశ్నే దశమః ఖండః.

ధాతా దదాతు నో రయిమితి చతస్రః, * ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥

సకృత్ప్రవర్త్రిచిత్రాయ ॥ సా విరాడితి ॥ విరాట్ఛబ్దస్య స్త్రీలింగత్వాత్ సేత్యుక్తం, తదన్నం విరాట్ వివిధం రాజత ఇతి కృత్వా ॥ ౧౩ ॥ తన్నాక్షాయిక్షీణం మహాభూత్, తస్య తే, ద్వితీయార్థే షష్ఠీ, తత్ త్వాం అశీయ అశ్నీయాం, తత్ త్వం మే మహ్యం ఊర్జం బలం ధాః ధేహి దేహి ॥ ౧౪ ॥ ఓమితి ॥ ఓమిత్యనుజ్ఞాయాం, కల్పయత ఉపనయత హే పరిచారకాః ॥ ౧౫ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే దశమః ఖండః.

సూ ॥ సీమంతోన్నయనం ప్రథమే గర్భే చతుర్థే మాసి, బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా ఆశిషో వాచయిత్వాఽగ్నేరుప సమాధానాద్యాజ్యభాగాంతేఽన్వారబ్ధాయాముత్తరా ఆహుతీర్హుత్వా జయాది ప్రతిపద్యతే । ధాతా దదాత్వితి । జగతః ఈశానః పతిః పాలయితా చ స ధాతా నోఽస్మభ్యం రయిం ధనం దదాతు, దదచ్చ సః సః అస్మాన్పూర్ణేన కామేన వావనత్ । వనషణ సంభక్తౌ, పంచమో లకారః, యథాస్మజ్జ్యామః ప్రాప్యతే తథా నః సంభజేత ॥ ౧ ॥ ధాతేతి ॥ స ఏవ ధాతా ప్రజాయాః ఉత రాయః ధనస్యాపి ఈశే ఈష్టే, ధాతైవ ఇదం విశ్వం భువనం జజాన, అంతర్భావితణ్యర్థో జనిః - జనయామాస- ధాతైవ చ యజమానాయ పుత్రం దాతా, తస్మా ఏతత్, తస్మై ఏవం భూతాయ ధాత్రే ఘృతవత్ ఘృతయుక్తం హవ్యం విధేమ - విదధాతిరస్యత్ర పరిచరణకర్మా, ఇహ తు దానే దత్రేష్టవ్యః, దద్యాం, విభక్తివ్య

---

* ధాతా దదాతు నో రయిమీశానో జగతస్పతిః । స నః పూర్ణేన వావనత్ ॥ ౧ ॥

ధాతా ప్రజాయా ఉత రాయ ఈశే ధాతేదం విశ్వం భువనం జజాన ।
ధాతా పుత్రం యజమానాయ దాతా తస్మా ఉ హవ్యం ఘృతవద్విధేమ ॥ ౨ ॥

యస్త్వాహృదాకీరిణేతిదశతస్రః * ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥

త్వయీవా, ఘృతవతీం హవ్యవతీం పరిదదేమేతి । ఉశబ్దోఽనర్థకః ॥ ౨ ॥ ధాతేతి ॥ స ఏవ ధాతా నో రయిం దదాతు - కీదృశీం, ప్రాచీం ప్రాక్కాలభవాం క్రమాగతాం, యాదృశీం పూర్వేషాం తాదృశీమిత్యర్థః, జీవాతుం జీవనాయ పర్యాప్తాం, అక్షితాం క్షయరహితాం, వయం తస్య దేవస్య ధాతుస్సుమతిం శోభనాం మతిం భక్తేష్వనుగ్రహాత్మికాం బుద్ధిం ధీమహి ధ్యాయామః - సత్యరాధసః సత్యధనస్య ॥ ౩ ॥ ధాతేతి ॥ స ఏవ ధాతా దాశుషే, దాశ్వదానే, చరుపురోడాశాదీనాం దాత్రే మహ్యం వసూని ధనాని దదాతు, ప్రజారూపమత్ర ధనం వివక్షితం, ప్రజాకామాయేతి వచనాత్, ప్రజాకామాయ మీఢుషే రేతస్సేక్త్రే, దురోణే, దురోణమితి గృహనామ, ఇహ తు, "న గృహం గృహమిత్యాహుః గృహిణీ గృహముచ్యత ఇతి న్యాయేన భార్యాయాం వర్తతే । యోఽహం ప్రజాకామో భూత్వా భార్యాయాం రేతస్సించామి తస్మై మహ్యం ప్రజాం దదాత్వితి సముదాయార్థః, తస్మా ఏవ మహ్యం దేవాః దేవా అపి అమృతాః అమరణధర్మాణః సంవ్యయన్తాం, న్యయతి దానకర్మణే, దదతు, దేవా ఇతి వచనం కతిపయేష్వేవ పర్యవస్యేత్ తదర్థమాహ, విశ్వే దేవాస ఇతి । అదితిశ్చ సజోషాః సమానప్రీతిః ॥ ౪ ॥

ధాతా దదాతు నో రయిం ప్రాచీం జీవాతుమక్షితామ్ । వయం దేవస్య ధీమహి సుమతిగ్ం సత్యరాధసః ॥ ౩ ॥

ధాతా దదాతు దాశుషే వసూని ప్రజాకామాయ మీఢుషే దురోణే । తస్మై దేవా అమృతాస్సం వ్యయన్తాం విశ్వే దేవాసో అదితిస్సజోషాః ॥ ౪ ॥

* యస్త్వాహృదా కీరిణా మన్యమానోఽమర్త్యం మర్త్యో జోహవీమి । జాతవేదో యశో అస్మాసు ధేహి ప్రజాభిరగ్నే అమృతత్వమశ్యామ్ ॥ ౫ ॥

Scanned by CamScanner

యస్త్వాహృదేతి ॥ హే అగ్నే జాతవేదః యోహంమర్త్యః త్వాత్వా
మమర్త్యం మన్యమానః మరణధర్మాణంమాం అమరణధర్మా ర
క్షితుం సమర్థ ఇతిమన్యమానః, కీరిణాహృదా, కీరిరితిస్తోతృనామ,
స్తుతిపరేణమనసాజోహవీమి ఆహ్వయామి, యచ్ఛబ్దశ్రుతేస్తచ్ఛ
బ్దోధ్యాహార్యః, తస్మిన్నస్మాసు, వచనవ్యత్యయః - తస్మిన్మయియశో
న్నం కీర్తింవాధేహి స్థాపయ- కించ - ప్రజాభిరమృతత్వం అశ్యాం
ప్రాప్నుయాం * ప్రజామనుప్రజాయసే తదుతేమర్త్యామృతమితి
శ్రుతేః ॥ ౫ ॥ యస్మా ఇతి ॥ హే అగ్నే జాతవేదః త్వం యస్మై సుకృ
తే పురుషాయస్యోనం సుఖాత్మకంలోకం కృణవః కుర్యాః, ఉశ
బ్దోనర్థకః, సః అశ్వినం అశ్వయుక్తం పుత్రిణం పుత్రైశ్చయుక్తం
వీరవంతంశూరైః పరిచారకపురుషైః పౌత్రైర్వాయుక్తం, వీరశబ్దః
పౌత్రవచనః పుత్రిణమిత్యుక్తత్వాత్, గోమంతంచ రయింధనంచనశ
తేప్రాప్నోతి స్వస్తియథాతథా ॥ ౬ ॥ త్వేసుపుత్రేతి ॥ హే శవసః
పుత్ర, శవఇతిబలనామ, తస్యపుత్ర, బలాతిశయ ప్రతిపాదన పరం
చైతత్, బలవతోపితావత్పుత్రో బలవాన్భవతి కింపునర్బలస్యైవపు
త్రఇతి । దృశ్యతేచాన్యత్రాపీదృశ మింద్రస్యాభిధానమ్ తద్యథా । *
ఓజసోజాతముతమన్య ఏనమితి । త్వే త్వయిసువృత్రన్- వృతేర్లుఙి
ద్యుతాదిత్వాదఙి బహుళంఛందసీతి రుటిరూపం, సుష్ఠువర్తంతే, కాః?
కామకాతయః, కామ్యంతఇతి కామాఃతేషాంకాతయః కామనాః స
ర్వేషామేవ కామానాం కామనాస్త్వయి వర్తంతే త్వమేవతేషాం
దాతేత్యర్థః, అతశ్చనత్వామింద్రాతిరిచ్యతే - త్వత్తోధికఃకశ్చిదపి

యస్మై త్వగ్ంసుకృతేజాతవేద ఉలోకమగ్నే కృణవస్స్యోనమ్ ।
అశ్వినగ్ంసపుత్రిణం వీరవంతం గోమంతగ్ం రయింనశతేస్వస్తి ॥ ౬ ॥
త్వేసుపుత్రశవసోఽవృత్రన్కామకాతయః । నత్వామింద్రాతి
రిచ్యతే ॥ ౭ ॥

నాస్తీత్యర్థః ॥ ౭ ॥ ఉక్థఉక్థ ఇతి ॥ ఉక్థమితిశస్త్రనామ, శస్త్రేశస్త్రే ప్రతిశస్త్రం సోమః ఇంద్రంమమాద, లోడర్థేలిట్ - అంతర్భావిత ణ్యర్థశ్చమదిః, మాదయతు, నీథేనీథే నీథే సమూస్తే సమూస్తే, కీదృశమింద్రం, మఘవానం, మఘమితిధననామ, ధనవంతం, సుతా సః ఏకస్మిన్ బహువచనం, సుతః అస్మాభిరభిషుతః సోమః, కింకార ణమింద్రమేవ మాదయతు, యత్ యస్మాత్ ఏనం, ఏన మిత్యస్యార్థే ఛందస్యయంశబ్దః ప్రయుజ్యతే, ఏనమింద్రం సబాధః సమానబాధాః సమానదక్షాః సమానబలాశ్చ అవసే ఆత్మనో రక్షణాయహవంతే ఆ హ్వయంతి పితరంపితరమివ పుత్రాః, యస్మాత్పరస్పరం బాధమా నాః ఏనమేవహవంతే తస్మాత్సర్వేషాం పితరమింద్రమేవ మాదయ త్వితి ॥౮॥ పరిషేచనాంతంకృత్వా ఉపరేణాగ్నిం ప్రాచీముపవేశ్య తె ణ్యాశలల్యా త్రిభిర్దర్భపుంజీలైర్నైలాలుగ్లప్సేనేత్యూర్ధ్వం సీమం తమున్నయతి వ్యాహృతీభిరుత్తరాభ్యాంచ । వ్యాహృతయోగతాః ॥ ౯ ॥ రాకామహమితి - పూర్ణచంద్రా పౌర్ణమాసీరా కా, తామహం సుహవాం స్వాహ్వానాం, సుష్టుతీ, తృతీయైకవచ నస్య పూర్వసవర్ణః, సుష్టుత్యాశోభనయాస్తుత్యా హువే అహ్వ యామి - సాచశృణోతు నః అస్మాకం ॥ షష్ఠీనిర్దేశాదాహ్వానమితిశే షః - సుభగాసౌభాగ్యయుక్తా, శ్రుత్వాచబోధతు త్మనా ఆత్మనాను ధ్యాతాం హృదయేకరోత్విత్యర్థః । తదనంతరంచ సీవ్యత్వపః, అపః

ఉక్థఉక్థేసోమ ఇంద్రంమమాదనీథేనీథే మఘవానగ్ం సుతాసః । యదీగ్ం సబాధః పితరంనపుత్రాస్సమాన దక్షా అవసేహవంతే ॥ ౮ ॥

౹౹ రాకామహగ్ం సుహవాగ్ం సుష్టుతీహువేశృణోతు నస్సుభ గాబోధతు త్మనా । సీవ్యత్వపస్సూచ్యాఽచ్ఛిద్యమానయా దదాతు వీరగ్ం శతదాయముక్థ్యమ్ ॥ ౧౦ ॥

యాస్తేరాకే ॥ * ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ యౌగంధరిరేవనో రాజేతి సా
ల్వీరవాదిషుః । వివృత్తచక్రా ఆసీనాస్తీరేణ యమునే తవ ॥ ౧౨ ॥ సో
మ ఏవనో రాజేత్యాహుర్బ్రాహ్మణీః ప్రజాః । వివృత్తచక్రా ఆసీనాస్తీ

తిరమణనామ, ఏతత్సీమంతోన్నయన లక్షణం కర్మ సీమంతః భిద్రాభి
భానేనసుష్ఠు కరోతు, సూచ్యాసూచిస్థానీయయా స్వయాబుద్ధ్యా ఆ
చ్ఛిద్యమానయా క్వచిదప్యప్రతిహన్యమానయా, దదాతు వీరం, పు
త్రిణామైతత్, పుత్రాః, శతదాయం బహూనాం దాతారం, అచ్ఛకర్మ
ణేచ ఇతిభవిష్యతి ఆకారాంతాదణ్ ప్రత్యయః । ఉక్థ్యం ప్రశంసనీ
యం ॥ ౧౦ ॥ యాస్తేకేతి ॥ హే రాకే సుపేశసః సురూపాయాః తే
యాస్సుమతయః అనుగ్రహాత్మికాబుద్ధయః, యాభిర్దాశుషే యజ
మానాయ వసూనిదదాసి, తాభిస్సుమతిభిర్నః అస్మాన్ సుమనా
భూత్వా ఉపాగహి అద్యైవ ఆగచ్ఛ, హే సుభగే సహస్రపోషం బ
హువిధం పోషం రరాణా దదతీ ॥ ౧౧ ॥ సూ ॥ గాయతమితి వీణాగా
థినౌ నగ్నౌ ప్రైష్యతి, ఉత్తరయోః పూర్వా సాల్వానాం బ్రాహ్మణానామి
తరా, నదీనిర్దేశశ్చ యస్యాం వసంతి । (యమునాతీరవాసినాం వీ
ణాగానమంత్రః) యౌగంధరిరితి । సాల్వోనామ జనపదః, తద్వి
షయవాసిన్యః ప్రజాస్సాల్వీస్సాల్వ్యః, యౌగంధరిః, యుగంధర
స్యాపత్యం యౌగంధరిః, ఏవ ఏవనో రాజేత్యవాదిషుః వదంతి, వి
వృత్తచక్రాః, వివిధం వృత్తం చక్రం రాష్ట్రం యాసాం తా ఏవంభూతా
భూత్వా హే యమునే తవతీరేణ తీరే ఆసీనా ఇతి ॥ ౧౨ ॥ సర్వాసాం
బ్రాహ్మణీనాం ప్రజానాం వీణాగానమంత్రః । సోమ ఏవేతి । బ్రాహ్మ
ణీః బ్రాహ్మణజాతీయాః ప్రజాః - సోమ ఏవనో రాజేత్యాహుః - వివృ

---

* యాస్తేరాకే సుమతయస్సుపేశసో యాభిర్దదాసి దాశు
షే వసూని । తాభిర్నో అద్య సుమనా ఉపాగహి సహస్రపోషగ్ సు
భగే రరాణా ॥ ౧౧ ॥

Scanned by CamScanner

రేణాసాతవ ॥ ౧౩ ॥ పుగ్ంసువనమసి ✤ ॥ ౧౪ ॥ అభిష్ట్వాహం దశభి
రభిమృశామి దశమాస్యాయ సూతవే ॥ ౧౫ ॥ యథైవసోమః పవతే
యథాసముద్ర ఏజతి । ఏవం తే గర్భ ఏజతు సహ జరాయుణా నిష్క్రమ్య

త్తు చర్మాన్తర్భావి, గతం ॥ అసావిత్యత్ర వధ్వానామనిర్దేశస్సంబు
ద్ధ్యా, యాంఉపజీవంతి, శమీ రేణకాం పేరితవ, ఇతి ॥ ౧౩ ॥ సూ ॥ య
వాన్వారూఢానా బధ్నవాదంయచ్ఛత్యా నక్షత్రేభ్యః, ఉదితేషునక్ష
త్రేషు ప్రాచీముదీచీంవాదిశ ముపనిష్క్రమ్య వత్సమనావరభ్యవ్యా
హృతీస్స జపిత్వావాచం విసృజేత్, పుంసువనంవ్యక్తే గర్భేతిష్యే
ణ, న్యగ్రోధస్యయా ప్రాచ్యుదీచీవాశాఖాతతస్స వృషణాంశుంగా
మాహృత్యసీమంత వదగ్నే రుపసమాధానాది, అనవస్నాతయాకుమా
ర్యా దృషత్పుత్రేదృషత్పుత్రేణ పేషయిత్వా పరిప్లావ్యాపరేణాగ్నిం
ప్రాచీముత్తానాం నిపాత్యోత్తరేణ యజుషాంగుష్ఠేన దక్షిణేనాసికా
ఛిద్రేఽపినయతి, పుమాంసంజనయతి । పుగ్ంసువనమసీతి ॥ పుమాన్
సూయతే యేనతత్పుగ్ంసువనం, తత్త్వమసి హేరస ॥౧౪॥ సూ ॥ క్షి
ప్రం సువనమ్, అనాప్రీతేన శరావేణానుస్రోతసముదక మాహృత్యప
త్త స్యూర్యంతీం నిధాయమూర్ధ ఇత్యేపత్యంతీ ముత్తరేణ యజుషాఽభి
మృశేద్ధేతాభిరద్భిరుత్తరాభిరవోక్షేత్ ॥ అభిష్ట్వాహమితి ॥ అభిరితి
స్త్రీలింగనిర్దేశాద్దశభిరితి లింగాచ్చఅంగులీభిరితి గమ్యతే - అభి
ర్దశభిరంగులీభిః త్వామహమభిమృశామి దశమాస్యాయ, ద్వితీయా
ర్థే చతుర్థీ, దశమాసాన్ భృతం గర్భంసూతవే క్షిప్రంసోతుం ॥
౧౫ ॥ అవోక్షణమంత్రాః । యథైవేతి । యథైవయేనప్రకారేణ సో
మోభిషుతః పవతేదశాపవిత్రేణ స్రవతి - యథాసముద్రః వాయువ
శాదేజతి కంపతేఏవంతేగర్భ ఏజతు స్వస్థానాచ్చలతు, చలిత్వాచ స
హజరాయుణా గర్భవేష్టనేన బహిర్నిష్క్రమ్య అయురాదిపుప్రతి

✤ సవనమసి.

పృథివీత్వతాన్వయమసి భ్రూమ్యాన్వర్ణసింధానసి విశ్వేభ్యా ద్యై ॥ ౧౬ ॥ దశ
మాసాంచ శయానో ధాతాహి తథాకృతం ॥ ఐతు గర్భో అక్షితో జీ
వో జీవంత్యాః ॥ ౧౭ ॥ అయమనీర్యమయత గర్భ మాపో దధీస్సరస్వ
తీః ॥ ఐతు గర్భో అక్షితో జీవో జీవంత్యాః ॥ ౧౮ ॥ తిలదేవపద్యస్వ
నమాంస మసినోదలం ॥ స్థావిత్రీవపద్యస్వ నమాంసేషు న స్నావ
సు న బద్ధమసి మజ్జసు ॥ ౧౯ ॥ నిరైతు పృశ్ని శేవలగ్ం శునే జరాయ్వ

త్తవే ॥ ౧౬ ॥ దశేతి ॥ దశమాసాన్ శయానః అయం తే గర్భోఽక్ష,
తో భూత్వా జీవో జీవన్నేవ జీవంత్యాస్త్వత్తః ఐతు ఆగచ్ఛతు- ధా
తా హి తథాకృతమితి । దశమాసశయనం హి ధాత్రా కృతం దైవనని
మిత్తం - అతో దశమాసాంశ్చ శయాన ఇతి, శకారలోపః ప్రాప్తో ద్రష్ట
వ్యః ॥ ౧౭ ॥ అయమనీరితి ॥ అజూప్రో ఒయమిరాకర్షణార్థే వ
ర్తతే - ఆయం స్తనాదమితి యథా । అయమనీః ఆయమనస్యః గ
ర్భస్యాకర్షిణ్యో యూయం యమయత అత్రాపి వ్యజ్లోపో
ద్రష్టవ్యః । ఆయమయత ఆకర్షయత గర్భం హే ఆపో దధీః దేవ్యః
సరస్వతీ సరస్వత్యాదిషు నదీషు భవా యూయం, ఐతు గర్భః, గ
తమ్ ॥ ౧౮ ॥ సూ ॥ యది జరాయు న పతేత్ తేనం విహితాభి రేవాద్భి
రుత్తరాభ్యామవోక్షేత్ । తిలదేవేతి । జరాయుణ ఏతత్, హే
తిలదేవ అవపద్యస్వ అవాక్పత - న హి త్వం మాంసమసి నో దలం నా
ప్యుదరం, దలమోరవిశేషః - స్థావిత్రి స్థూలభూతే అపి క్లైవావప
ద్యస్వ, న మాంసేషు బద్ధమసి బద్ధాసి, న స్నావసు నాపి సిరాసు
బద్ధమసి బద్ధాసి, నాపి మజ్జసు, అస్థిగతస్నేహో మజ్జా, మాంసాదిస్వ
ప్రదేశేనాపి లగ్నా నాసీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ నిరైత్వితి ॥ నిరైతు
నిర్గచ్ఛతు, పృశ్ని స్వల్పరూపం, శేవలం, శేవ మితి సుఖనామ
భ్రామత్వద్వర్థీయః, సుఖసస్పర్శాత్తథా నిర్గచ్ఛతు జరాయు, కిమర్థం

Scanned by CamScanner

శంసేఽత్రవేశనో భవతాయ ॥ సూ ॥ జాతంవాత్సప్రేణాభిమృశే
(అథజాతకర్మ ॥—॥ జాతంకుమారమభిమృశతి దివస్పరీత్యనువాక
నవాత్సప్రేణవత్సప్రి ఋషిణాదృష్టేన) దివస్పరీతి ॥ పరిశబ్దః పంచ
మ్యర్థానువాదీ, అయంజాతవేదాః అగ్నిః ప్రథమం దివోజజ్ఞే ఉత్ప
న్నస్సూర్యాత్మనా వైద్యుతాత్మనా వా । అస్మత్పరి అస్మత్తః ద్వితీయంజజ్ఞే, య
జమానాదగ్నిర్జాయతేహి ॥ * ॥ తేమత్త్రీతః ప్రజనిష్యథ ।
తేమాః ప్రజాతే ప్రజనయిష్యథః, ఇతిదర్శనాత్ ॥ అప్సు తృతీయంజ
జ్ఞే నాడబరూపేణ । కీదృశః, నృమణాః నృషుమనోయస్య అనుగ్ర
హాకర్త్వేన సనృమణాః । ఏనమేవంభూతమగ్నింస్వాధీః స్వాధ్యాయీ
పురుషః అజస్రమింధానః ధారయన్ జరతస్తౌతి, దుర్బుద్ధిస్తు నతథా ॥౧॥
విద్మాతఇతి ॥ హేఅగ్నే తేతవసంభూతాని త్రేధాత్రిషు స్థానేషు పృథి
వ్యామంతరిక్షేదివిచస్థితాని త్రయాణిత్రీణి రూపాణి అగ్నివాయ్వాది
త్యాఖ్యాని విద్మజానీమః । తథాతే సద్మసద్మానిస్థానాని విభృతం విభృ
తాని । హ్యాగ్రివరోఘః, ఇతిఛందసిభః । విహృతాని పురుత్రాబహు
ధాబహూనిగార్హపత్యాహవనీయాదీనివిద్మ । తథాతేనామపరమం
ప్రకృష్టం గుహాగూఢమవిజ్ఞాతమవేదవిద్భిః-యద్దేవంభూతంతవనామ
తదపివయంవిద్మ । తథాయత స్త్వమాజగంథ ఆగతవానసి తముత్స
త్సం విద్మ । ఉత్సః ప్రస్రవణం, సచాహాముత్పత్తిస్థానమితి తేనోత్ప
త్తిస్థానమాత్రంలక్ష్యతే ॥ ౨ ॥ సముద్రేత్వేతి ॥ హేఅగ్నే సముద్రే
అప్సుఅంతః బాడబాత్మనాస్థితం త్వా త్వాం నృమణాః నృష్వనుగ్రహక

‡ దివస్పరిప్రథమంజజ్ఞే అగ్నిరస్మద్ద్వితీయం పరిజాతవేదాః । తృ
తీయమప్సునృమణా అజస్రమింధాన ఏనంజరతే స్వాధీః ॥ ౧ ॥ విద్మాతే
అగ్నే త్రేధాత్రయాణి విద్మాతే సద్మవిభృతం పురుత్రా । విద్మాతేనామ
పరమం గుహాయద్విద్మాతముత్సంయతఆజగంథ ॥ ౨ ॥ సముద్రేత్వానృ

Scanned by CamScanner

త్వేన అప్సు అంతః నృమణాః వరుణః ఈధే ఇంధే దీపయతి, తథా దివః ద్యులోక
స్య ఊధని ఊధఃస్థానీయే మేఘే ఆదిత్యమండలే వా నృచక్షాః నృణాం
ద్రష్టా కృతాకృతప్రత్యవేక్షణేన, కః పునరసౌ, సూర్యః, సహి కర్మ
ణాం సాక్షీ, సచ త్వామిద్ధే - తథా తృతీయే రజసి ద్యులోకే, కీదృశే, ఋత
స్య ఉదకస్య సత్యస్య వా యోనౌ ఉత్పత్తిస్థానే అంతరిక్షే వైద్యుతా
త్మనా తస్థివాంసం త్వాం మహిషాః మహాంతః అహిన్వన్-హి గతౌ
గత్యర్థాః బుద్ధ్యర్థాః । బుధ్యంతే, వర్తమానే లజ్ ॥3॥ దావా
గ్నిస్తూయతే ॥ అక్రందదితి ॥ అక్రందత్ క్రందతి అగ్నిః దావరూపః,
స్తనయన్నివ పర్జన్య ఇవ, ద్యౌః స ప్తమ్యర్థే ప్రథమా - దివి వ్యో
మ్ని, క్షామ, క్షామేతి పృథివీనామ, పదకాలే ఛాందసం హ్రస్వత్వం
ద్వితీయార్థే చైతల్లుప్తవిభక్తికం । క్షామాం రేరిహత్ ఆస్వాదయన్
అటవీస్థలం దహన్నిత్యర్థః, వీరుధః గుల్మాన్ సమంజన్ సమ్యగ్గచ్ఛన్
భక్షకో గతం, భక్షయన్నిత్యేవార్థః । కించ జజ్ఞానః జాతో య
ఘటవ్యాం సద్యః తదైవ ఇద్ధః దీప్తః వ్యఖ్యత్ । వ్యత్యయేనాయం కర్మ
ణి కర్తృ ప్రత్యయః । విఖ్యాయతే విశేషేణ దృశ్యతే మార్గస్థైరపి హీం
ఈమితి పాదపూరణే । తథా రోదసీ అంతః ద్యావాపృథివ్యోర్మధ్యే
భానునా స్వయా దీప్త్యా ఆభాతి సమంతాద్దీప్యతే ॥ ౪ ॥ ఉశిగితి ॥ వశే
కిజ్, ఉశిక్ కామయితా, కామ్యో వా, పావకః శోధయితా, అరతిః
గంతా, సుమేధాః సుప్రజ్ఞః, మర్త్యేషు మనుష్యేషు మనుష్యలోకే
వా, అగ్నిరమృతః అమరణధర్మా నిధాయి నిహితః గార్హపత్యాది

మణా అప్స్వంతర్నృచక్షా ఈధే దివో అగ్న ఊధన్ । తృతీయే త్వా రజసి త
స్థివాంసమపాముపస్థే మహిషా అహిన్వన్ ॥3॥ అక్రందదగ్నిస్తనయ
న్నివ ద్యౌః క్షామా రేరిహద్వీరుధస్సమంజన్ ॥ సద్యో జజ్ఞానో విహీమి
ద్ధో అఖ్యదా రోదసీ భానునా భాత్యంతః ॥ ౪ ॥ ఉశిక్పావకో అరతిస్సు
మేధా మర్త్యేష్వగ్నిరమృతో నిధాయి । ఇయర్తి ధూమమరుషం భ

Scanned by CamScanner

రూపేణ, నచక్షయతి, ఉన్నతో భావత్వముర్ధ్వే ప్రేక్ష్యతే, ధ్వ
యతే ఉద్గమయతి, ధూమముఖం, మహాన్తమైరేత్, మహాంత
రోచనం వా, భరితో బిభ్రత్, కిం, లోకం, గోమాహ్వయం ధూమ
ముద్గమయతి స మేఘో భూత్వా వర్షతి వర్షయిత్వా చ లోకస్య
తిః। శుక్రేణ దీప్తేన శోచిషా తేజసా ద్యాం ఆకాశమినక్షత్, వింగన్తు
త్యయః, ఇనక్షత్, నక్షతిర్వ్యాప్తికర్మా, ఇకారోపజన (సబ్జ) ...
నః, వ్యాప్నువత్ ॥ ౫ ॥ విశ్వస్యేతి ॥ విశ్వస్య కేతుః సర్వస్య జ్ఞాతా,
భువనస్య భూతజాతస్య గర్భః వైశ్వానరాత్మనా, ఏవంభూతోఽగ్నిః
జాయమానఏవ రోదసీ అపృణాత్ ఆపూరయతి స్వేన తేజసా। వీడుం
చిత్, వీడురితి దృఢనామ, దృఢమప్యద్రిం మేఘం పర్వతం వా
భినత్ భినత్తి పరాయన్ పరాగచ్ఛన్, యత్ యదా అగ్నిమేనం ప
ఞ్చజనాః నిషాదపంచమాశ్చత్వారో వర్ణాః అయజన్ తయజంతే తదా
హవిర్గృహీత్వా ప్రతిగచ్ఛన్ పర్వతాదికమపి భిత్త్వా గచ్ఛతీత్య
ర్థః ॥ ౬ ॥ శ్రీణామితి ॥ శ్రీణాం సంపదాముదారః ఉద్గమయితా దా
తా, ధరుణో రయీణాం ధారయితా ధనానాం, మనీషాణాం బుద్ధీనాం
సదసద్విషయాణాం ప్రార్పణః ప్రాపయితా, సోమగోపాః సోమస్య
గోపయితా, వసోః, ప్రథమార్థే షష్ఠీ, బహ్వృచానాంతు తత్ర
పాఠః - వసుః పుత్రస్తః, సూనుస్సహసః, సహ ఇతి బలనామ, బలస్య
పుత్రః, ప్రాణాద్ధి బలాత్ తస్య మాన్థజాయత ఇతి। అప్సురాజా (ఉ
క్ష్యమాణః) అప్సు దీప్యమానః వైద్యుతాత్మనా దావాత్మనా వా, ...

బిభ్రదుచ్ఛుక్రేణ శోచిషా ద్యామినక్షత్ ॥ ౫ ॥ విశ్వస్య కేతుర్భువ
నస్య గర్భ ఆ రోదసీ అపృణాజ్జాయమానః। వీడుం చిదద్రిమభినత్పరా
యఞ్జనా యదగ్నిమయజన్త పఞ్చ ॥ ౬ ॥ శ్రీణాముదారో ధరుణో
రయీణాం మనీషాణాం ప్రార్పణస్సోమగోపాః। వసుస్సూనుస్స

ఉషసామగ్నే ఇధానః అగ్నిః ప్రాతర్భిరింధ్యమానః ॥ ౭ ॥ యస్త ఇతి ॥
హే దేవ అగ్నే భద్రశోచే కల్యాణదీప్తే, యో మనుష్యస్తే తుభ్యం ఘృత
వంతమపూపం పురోడాశం అద్య కృణవత్ కుర్యాత్ దద్యాత్ - తం
దేవభక్తం వస్యః వసీయః శ్రేయః అచ్ఛ అప్తుం ప్రణయ ప్రకర్షేణ నయ-
శ్రేయః ప్రాపయేత్యర్థః ॥ ద్యుమ్నం ధనం యశో వా తచ్ఛ అభిప్రతరాం
నయ-ప్రకృష్టతరం నయ హే యవిష్ఠ యువతమ ॥ ౮ ॥ ఆ తమితి ॥ హే అగ్నే
తమపూపస్య దాతారం ఆభజ, సౌశ్రవసేషు, శ్రవ ఇత్యన్ననామ, శోభ
నైశ్చరుపురోడాశాదిభిర్యుక్తేషు యాగేషు, ఉక్థ ఉక్థే శస్త్రే శస్త్రే శస్య
మానే ప్రతిశస్త్రమిత్యర్థః, ఆభజ, సచ త్వత్ప్రసాదాత్ సూర్యే సూర్య
స్య ప్రియో భవాతి భవేత్ - ప్రియో అగ్నౌ, అగ్నేశ్చ తవ ప్రియో భవేత్,
కించ, జాతేన, జాతా వేకవచనం, జాతైః పుత్రైః ఉద్భినదత్ ఉద్భి
ద్యతాం ప్రకాశతాం, ఉజ్జనిత్వైః జనిష్యమాణైశ్చ పుత్రైరుద్భినదత్ ॥
౯ ॥ త్వామగ్న ఇతి ॥ హే అగ్నే త్వా మనుద్యూన్ అనుదినం య
జమానాః పురుషాః విశ్వావిశ్వాని వార్యాణి వరణీయాని స్పృహ
ణీయాని వసూని దధిరే । ధారణవృత్తేః దధా తేర్వర్తమానే లిట్,
ధారయంతి లభంత ఇత్యర్థః । త్వయా సహేతి । అత్రేతిహాస మాచ
క్షతే । పురా అసురా దేవగవీరపహృత్య గిరిదుర్గే స్థాపయిత్వా ద్వా
రమపిదధుః, తజ్జ్ఞాత్వా అగ్నిముఖా దేవాః అంగిరోభిః బృహస్పతి
నా చ సహ గత్వా ఽసురానపజిత్య గిరిదుర్గం భిత్త్వా గాః ప్రత్యాజ

సో అప్సురాజా విభాత్యగ్న ఉషసామిధానః ॥ ౭ ॥ యస్తే అద్యకృణవ
ద్భద్రశోచే ఽపూపం దేవఘృతవంతమగ్నే । ప్రతం నయప్రతరాం వస్యో
అచ్ఛాభిద్యుమ్నం దేవభక్తం యవిష్ఠ ॥ ౮ ॥ ఆతం భజ సౌశ్రవసేష్వ
గ్న ఉక్థఉక్థ ఆభజ శస్యమానే । ప్రియ స్సూర్యే ప్రియో అగ్నా భవా
త్యుజ్జాతేన భినదదుజ్జనిత్వైః ॥ ౯ ॥ త్వామగ్నే యజమానా అను
ద్యూన్విశ్వా వసూని దధిరే వార్యాణి । త్వయా సహ ద్రవిణ మిచ్ఛ

Scanned by CamScanner

౧౦॥ సహస్రత్రిరాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయః ప్రశ్నః

అస్మిన్నహꣳ సహస్రం పుష్యాస్మ్యేధమానస్స్వే వశే ॥ ౩౭ ॥ అంగా
దంగాత్సంభవసి హృదయాదధిజాయసే । ఆత్మా వై పుత్రనామాసి సజీవ

హుంరితి । తదిదముచ్యతే - ద్వేదయానపాదపవిదం అనుత్రైవ
హృతం గోధనమిచ్ఛమానాః వ్రజం గోష్ఠం గోమంతం గోభర్భ్నవి
తం, ఉశిజః, మేధావినాం నైశత్, మేధావినోఽంగిరసః ప్రియ్యతయః
వివవ్రుః వివృతవంతః వివృతద్వారం కృతవంతః ॥ ౧౦ ॥ దృశానఇ
తి ॥ దృశానః దూరస్థైరపిదృశ్యమానః, రుక్మః రోచనస్వభావః, ఉ
ర్వ్యామహత్యాదిప్త్యాదివ్యద్యౌత్ విద్యోతతే, దుమర్షమాయుభిభ
వం యథాతథావ్యద్యౌత్, ఆయుః, చతుర్థ్యాలుక్, ప్రాణినామా
యుషేశ్రియేశ్రియైవరుచానః దీప్యమానః, ఏవంభూతోఽగ్నిరమృతోఽ
భవత్ భవతు, వయోభిః, వయోన్నం, హవిర్లక్షణైరన్నైస్సహ,
యత్ యమేనమగ్నిం జనయద్ద్యౌః - వైద్యుతరూపేణ, సురేతాః
శోభనంవృష్టిలక్షణం రేతో యస్యాస్సాద్యౌః ॥ ౧౧ ॥౩౧॥ సూ॥ ఉత్తరే
ణయజుషోపస్థ ఆధాయ ॥ అస్మిన్నహమితి ॥ అస్మిన్కుమారే అహం
సహస్రం కామాన్పుష్యామి పుష్యేయం ప్రాప్నుయాం, ఏధమానో
వర్ధమానః స్వేవశేతిస్వక స్వతంత్రఇత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ సూ ॥ ఉత్త
రాభ్యామభిమంత్రణం మూర్ధన్యవఘ్రాణం దక్షిణే కర్ణే జాపః, నక్ష
త్రనామధనిర్దేశః, తద్రహస్యం భవతి ॥ అంగాదంగాదితి ॥ (శ్రీ)
సంగేబలవతాప్రయత్నేన సర్వాంగేణం రేతో నిషిచ్యతే, అతఇదము
చ్యతే అంగాదంగాత్సంభవసీతి, హృదయం కామనాధిష్ఠానం, తేనత
స్యపునర్వచనం, హృదయాదధిజాయసే । అధిః పంచమ్యర్థానువా
దీ, ఏవంభూతస్త్వం పుత్రనామామమాత్మైవాసి, వైనబ్దః ప్రసిద్ధౌ ।

మానా వ్రజంగోమంతముశిజో వివవ్రుః ॥ ౧౦ ॥ దృశానోరుక్మ
ఉర్వ్యా వ్యద్యౌద్దుమర్షమాయుశ్శ్రియేరుచానః । అగ్నిరమృతో
అభవద్వయోభిర్యదేనంద్యౌరజనయత్సురేతాః ॥ ౧౧ ॥ ౩౧ ॥

శరదశ్శతమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఇతి ద్వితీయప్రశ్నే ఏకాదశఃఖండః.

అశ్మా భవ పరశుర్భవ హిరణ్యమస్తృతం భవ । పశూనాం త్వా హింకారేణాభిజిఘ్రామ్యసౌ ॥౧॥ మేధాం తే దేవస్సవితా మేధాం దేవీ సరస్వతీ । మేధాం తే అశ్వినౌ దేవా వాధత్తాం పుష్కరస్రజా ॥౨॥ త్వయి మేధాం త్వయి ప్రజాం త్వయ్యగ్నిస్తేజో దధాతు ॥ ౩ ॥ త్వయి మేధాం త్వయి ప్రజాం త్వయీంద్ర ఇంద్రియం దధాతు ॥ ౪ ॥ త్వయి మేధాం త్వయి ప్రజాం త్వయి సూర్యో భ్రాజో దధాతు ॥ ౫ ॥ క్షేత్రియై త్వా నిర్

స త్వం శరదశ్శతం జీవ ॥ ౧౩ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే ఏకాదశఃఖండః.

అశ్మా భవేతి ॥ * అశ్మేవ స్థిరో భవ, పరశుర్భవ పరశురివ దురాసదో భవ, అస్తృతమనాచ్ఛాదితం మలేన హిరణ్యం ధనసమృద్ధో భవ, గావో వత్సలాయాదృశేన హింకారేణ వత్సాన్ అభిజిఘ్రంతి తేన పశూనాం హింకారేణ త్వా త్వామభిజిఘ్రామి, అసౌ, నక్షత్రనామని ర్దేశః సంబుద్ధ్యా, కార్తికరూపే హిత్యాది ॥ ౧ ॥ సూ ॥ మధుఘృతమితి సంసృజ్యత స్త్రీకదర్శైన హిరణ్యం నిష్టర్క్యం వధ్యానదాయో త్తరైః క్రంత్రైః కుమారం ప్రాశయిత్వా । మేధాం త ఇతి । మేధాం తే దేవస్సవితా ఆదధాతు, తథా దేవీ సరస్వతీ, అశ్వినౌ చ దేవావాధత్తాం స్థాపయతాం, పుష్కరస్రజా పుష్కరమాలినౌ ॥౨॥ త్వయి మేధామిత్యాదయో మంత్రా నిగదసిద్ధాః-భ్రాజో దీప్తిః ॥౩॥ ౪ ॥౫॥ సూ ॥ ఉత్తరాభిః పంచభిస్స్నాపయిత్వా॥ క్షేత్రియై త్వేతి । క్షేత్రియపితృత్వాన్

---

* అత్ర పుస్తకాంతరే, అథాభిమంత్రణమ్ - అంగాదంగాదితి । మూర్ధన్యవఘ్రాణమ్ - అశ్మా భవేతి ॥ దక్షిణేకర్ణే చాపః ।—। మేధాం త ఇతి । త్వయి మేధామిత్యాదయః ప్రాశనమంత్రాః, ఇతి దృశ్యతే । అయం చ పక్షస్సూత్రస్య దర్శనేన న మాధ్యమూషితః । అత్ర శ్రౌత గృహ్యగ్రంథస్థితిస్సూత్రతద్భాష్యానుసారిణీతి బోధ్యమ్.

ఋత్యై త్వా ద్రుహో ముంచామి వరుణస్య పాశాత్ । అనాగసం బ్రహ్మ
ణా త్వా కరోమి శివే తే ద్యావాపృథివీ ఉభే ఇమే ॥ ౬ ॥ శం తే అగ్ని
స్సహాద్భిరస్తు శం ద్యావాపృథివీ సహౌషధీభిః । శమంతరిక్షగ్ం సహ
వాతేన తే శం తే చతస్రః ప్రదిశో భవంతు ॥ ౭ ॥ యా దైవీశ్చతస్రః ప్ర
దిశో వాతపత్నీరభి సూర్యో విచష్టే । తాసాం త్వా జరస ఆదధామి
ప్ర యక్ష్మ ఏతు నిరృతిం పరాచైః ॥ ౮ ॥ అమోచి యక్ష్మాద్దురితాదవ
ర్త్యై ద్రుహః పాశాన్నిరృత్యై చోదమోచి । అహా అవర్తిమవిద

వ్యాధిః । పంచమ్యర్థే చతుర్థీ । క్షేత్రియరూపః అచికిత్స్యాత్ వ్యా
ధేః త్వాం ముంచామి, తథా నిరృత్యై నిరృత్యాః త్వాం ముంచామి,
రక్షఃపిశాచాదీనామధిష్ఠాత్రీ దేవతా నిరృతిః । ద్రుహః ద్రోగ్ధుశ్చ
పురుషాన్ముంచామి । తథా వరుణస్య పాశాన్ముంచామి, ఏవం అనాగ
సం అపాపం త్వా త్వాం బ్రహ్మణే వేదాయ కరోమి వేదయోగ్యం కరో
మీత్యర్థః, ఉభే ఇమే ద్యావాపృథివ్యౌ తే తవ శివే కరోమి ॥ ౬ ॥ శంత
ఇతి ॥ అద్భిస్సహాగ్నిః తే శమస్తు శంకరోతు, ఓషధీభిస్సహ ద్యావాపృథి
వీ శమస్తాం, అంతరిక్షం చ వాతేన సహ తే శమస్తు, చతస్రశ్చ ప్రధానా
దిశః తే శం భవంతు ॥ ౭ ॥ యా ఇతి ॥ ఇంద్రాదీనాం దేవానాం సం
బంధినీః దైవీః యాశ్చతస్రః ప్రధానా దిశః, వాతపత్నీః, వాతః పతిః
పాలయితా యాసాం, సూర్యోఽభివిచష్టే అభివిపశ్యతి. తాసాం దిశామా
జరసః యావతా జీవంతి తావంతం కాలం త్వా ఆదధామి స్థాపయా
మి. ఏవం స్థాపితాత్ త్వత్తః యక్ష్మరోగః నిరృతిం ప్రైతు త్వాముప
ప్రయాతు అపగచ్ఛతు పరాచైః పరాఙ్ముఖః ॥ ౮ ॥ అమోచీతి ॥ అ
యం కుమారః యక్ష్మాత్ దురితాచ్చామోచి, తథా అవర్త్యై అవర్త్యాః
పాపాత్ ఆపత్తేః, తథా ద్రుహః పాశాచ్చ నిరృత్యాశ్చ ఉదమోచి.
అహాః అహాసీత్, అవర్తిం అవర్తిః వృత్త్యభావః దారిద్ర్యం, అవి
దత్ లబ్ధవాన్ స్యోనం సుఖం, అపి నభద్రస్య సుకృతస్య పుణ్యస్య లోకే

ధోస్త్వేన మృత్యుర్నాధ్యచేత్సుకృతస్య లోకే ॥ ౯ ॥ సూర్యమృతం తమ

సో గ్రాహ్యా యద్దేవా అముఞ్చన్న సృజన్వ్యేనసః । ఏవమహమిమం

క్షేత్రియాజ్జామిశంసాద్ద్రుహో ముఞ్చామి వరుణస్య పాశాత్ ॥ ౧౦ ॥

భూస్స్వాహా భువస్స్వాహా సువస్స్వాహా ఓగ్ం స్వాహా ॥ ౧౧ ॥ ద్వితీ

యప్రశ్నే ద్వాదశః ఖండః.

మా తే కుమారగ్ం రక్షో వధీన్మా ధేనురత్యాసారిణీ । ప్రియా ధనస్య

భూత్, యదేనం నయమానాస్త్యత్ర సహ ప్రస్త్వేన పుణ్యలోక మితి భూ
తనిర్దేశః ॥ ౯ ॥ సూర్యమితి ॥ సూర్యం దేవం ఋతం ప్రాప్తం,
కైః, వక్ష్యమాణైస్తమఆదిభిః, తమసస్సకాశాత్, గ్రాహ్యాః, గ్రా
హిణ్యగ్రాహిణీరోగః, గ్రాహిణ్యా గ్రాహ్యయా ప్రాప్తదేవమితి దర్శనాత్ ।
తస్యాశ్చ దేవాయత్ యథాముఞ్చన్ ఏనసశ్చ వ్యసృజన్ తథేమమా
ర్యం, తథా చ బ్రాహ్మణం । సువర్భానురాసురస్సూర్యం తమసావిధ్య
త్తస్మై దేవాః ప్రాయశ్చిత్తిమైచ్ఛన్నితి । ఏవమహమిమం కుమా
రం క్షేత్రియాజ్జామిశంసాత్ జామీనామభిశాపాత్ । "జామయో
యాని గేహాని శపన్త్యప్రతిపూజితాః । తాని కృత్యాహతానీవ వినశ్యన్తి
సమన్తతః " ఇత్యేవం నిన్దితాత్, ద్రుహో ద్రోగ్ధుశ్చ పురుషాత్, వరు
ణస్య పాశాన్ముఞ్చామి - సర్వత్ర ముచిరన్తర్భావితణ్యర్థః ॥ ౧౦ ॥
సూ ॥ దధిఘృతమితి సంసృజ్య నాన్యేన వృషదాజ్యం వ్యాహృతిభి
రోంకార చతుర్థాభిః కుమారం ప్రాశయిత్వాద్భిస్సంసృజ్య గోష్ఠే ని
నయేత్ । భూస్స్వాహేతి ॥ గతాః ॥ ౧౧ ॥ ఇతి శ్రీహరదత్తవిరచి
తే ఏకాగ్నికాండ మన్త్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే ద్వాదశః ఖండః.

సూ ॥ ఉత్తరయా మాతురుపస్థ ఆధాయ ॥ మా తే కుమారమితి ॥
తే తవ కుమారం రక్షో మా వధీత్ రక్షోభిహింసాం మా భవతు, మా చ ధే
నుః, కీదృశీ, అత్యాసారిణీ వత్సస్నేహేన అత్యన్తతీవ్రభావవతీ, ధేను
ర్గృహాణాం ప్రాదుర్భావముపలక్షణం, తథా రక్షోగ్రహణమపి – దే జాయా

Scanned by CamScanner

... సన్మాత్రే ... భూయస్త్ర ద్వితీయస్త్రిహోత్రే

భూయామ వీధమానా స్వే గృహే ॥ ౧ ॥ అయం కుమారో జరాం ధయతు దీర్ఘమాయుః । యస్మై త్వగ్ం స్తన ప్రప్యాయాయుర్వర్చో యశో బలమ్ ॥ ౨ ॥ యద్భూమేర్హృదయం దివిచంద్రమసిశ్రితమ్ । తదుర్వి పశ్యం మాహం పౌత్రమఘగ్ం రుదమ్ ॥ 3 ॥ యత్తే సుసీమే హృదయం వేదాహం తత్ప్రజాపతౌ । వేదామ తస్య తే వయం మాహం పౌత్రమఘగ్ం రుదమ్ ॥ ౪ ॥ నామయతి న రుదతి యత్ర వయం వదామసి య

త్రం చ ప్రియమాణస్య పుత్రరూపస్య గవాదేర్వా, భూయాః - ఏధమానా స్వే గృహే మమ స్వభూతే గృహే ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ఉత్తరయా దక్షిణం స్తనం ప్రతిధాప్య ॥ అయమితి ॥ అయం కుమారః జరాం దీర్ఘం చాయుః స్తనవ్యాజేన ధయతు పిబతు - స్తన్యం పిబన్ అజరసం జీవత్విత్యర్థః - యస్మై హే స్తన త్వం ప్రప్యాయయ ప్రపూరయ, కిం, ఆయుర్వర్చో యశో బలం చ - క్షీరవ్యాజేనాయురాది ప్రక్షరేత్యర్థః ॥ ౨ ॥ సూ ॥ ఉత్తరాభ్యాం పృథివీమభిమృశ్య । యద్భూమేరితి ॥ భూమేః తవ యాత్మభూతం హృదయం దివి ఆకాశే చంద్రమసి శ్రితం స్థితం కళంకత్వేన । భూచ్ఛాయా హి చంద్రమసః కళంకః - హే ఉర్వి తత్పశ్యం పశ్యేయం, అహం పౌత్రం పుత్రనిమిత్తమఘం వ్యసనముద్దిశ్య మా రుదం - త్వదభిమర్శనాచ్ఛ్రుణుష్వ భూయాసం - పుత్రం చోద్దిశ్య మా రుదమిత్యర్థః ॥ 3 ॥ యత్త ఇతి ॥ హే సుసీమే శోభనసీమే యత్తే హృదయం తదహం ప్రజాపతౌ ఓషధిజననద్వారేణ ప్రజానాం పాలయితరి చంద్రమసి స్థితం వేద, పునరపి తదాభిమర్శనాత్తే తస్య భూతస్య తస్య । ద్వితీయార్థే షష్ఠీ । తవ స్వభూతం తద్ధృదయం వయం వేదామ - అస్మదో ద్వయోశ్చేత్యేకస్మిన్ బహువచనం - ప్రార్థనే లోట్ - చిరకాలమహం వేదాని - మాహం పౌత్రమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ సూ ॥ ఉత్తరేణ యజమానం సంవిష్టమ్ ॥ (సంవిష్టం కుమారమభిమృశతి) నామయతీతి ॥ యత్ర భూమ్యాదౌ వయం వదామసి

ఋచాభిమృశామసి ॥ ౫ ॥ అపస్సుప్తేషు జాగ్రతరక్షాగ్ సినిరితో నుదధ్వం ॥ ౬ ॥ అయం కలింపతయంతగ్గ్ శ్వానమివోద్వృద్ధం । అజాం వాశితామివ మరుతః పర్యాధ్వగ్గ్ స్వాహా ॥ ౭ ॥ శండేరథశ్శండికేర ఉలూ

మంత్రస్య బ్రాహ్మణమాహ యత్రేచాభిమృశామసి అభిమర్శనం కుర్మః తల్లింగత్వాత్ కుమారః నామయతి న ప్రాణతో భవతి, నరు దతి, లోడర్థే లట్ । నానుయమనుసరుదతీతి ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ఉత్తరేణ యజుషా శిరస్త ఉదకుంభం నిధాయ । (శిరసి ఉదకుంభం నిదధాతి) అప స్సుప్తేష్వితి ॥ హే ఆపః యూయం సుప్తేష్వస్మాసు జాగ్రత ప్రబు ద్ధా భవత, జాగరిత్వా చ రక్షాగ్సి ఇతః ప్రదేశాన్నిర్ణుదధ్వం, ఆపో వైరక్షోఘ్నీరితి దర్శనాత్ ॥ ౬ ॥ సర్షపాన్ ఫలీకరణమిశ్రాన్ అంజలి నోత్తరైస్త్రిస్త్రిః ప్రతిస్వాహాకారం హుత్వా సగ్ శాస్తి ప్రవిష్టే ప్ర విష్టఏవ తూష్ణీమగ్నావావపతేతి । ఏవమహరహరానిర్దశతాయాః । (సర్షపాన్ ఫలీకరణమిశ్రాన్ జుహోతి) అయం కలిమితి ॥ ద్వితీయార్థే ప్రథమా, ఇమం కలిం, కలిర్భూత విశేషః, యేనాధిష్ఠితం చతుర్థ యుగం అశ్లీలం భవతి । కలయే సభాస్థాణుమితి దర్శనాత్ । తంక లిం పతయంతం కుమారం ప్రతిగచ్ఛంతం ఉద్వృద్ధముత్కృష్టం విభక్తి యుక్తం శ్వానమివ, హే మరుతః పర్యాధ్వం, అస్య త్రాణాయ ప్రాప్తం, స పునరాసేః । పర్యాస్యధ్వం, అజాం వాశితామివ । వాశృ శబ్దే । య థా బహుకృత్వా వాశ్యమానామజాం మన్యతే నిరస్యతి తద్వత్ ॥ ౭ ॥ శండేరథశ్శండికేర ఉలూఖల ఇతి । శండశ్శామర్కశ్చ సురౌ । యత్రేదం భవతి - నిర స్తశ్శండో నిరస్తా మర్కా ఇతి । శండస్య రథః శండో వా రథో యస్య శం డేరథః, తతోపి ప్రబలః కశ్చిత్ । శండనేతృకం బలం శండికం, తదీర యతీతి శండికేరః, సోపి కశ్చిత్ । ఉదుశ్చ భవతి ఖలశ్చ భవతీత్యులూఖ లః తద్వాభరణో వా, సోపి కశ్చిత్ । గర్భే దేశాన్నేవ యత్రాచ్యవనః । ఏతే చత్వారః అసురవిశేషా నశ్యతాత్ ఇతః ప్రదేశాదపసర్పంతు ।

Scanned by CamScanner

ఖులః । వ్యవనానవ్యతాదితన్నావ్యకః ॥ ౮ ॥ అయస్స్వంటా మర్త్యఃకిర
ణుయాఖులః । వ్యవనా నవ్యతాదితన్నావ్యకః ॥ ౯ ॥ కేశిన్యః శ్వలోమినీః ఖ
జాహో ఉత్రోపకాశినీః । అపేతనవ్యతాదితన్నావ్యకః ॥ ౧౦ ॥ మిశ్రివాసస
కాబేరకాః తన్మో రాజ్ఞేన ప్రేషితాః । గ్రామగసజానయో గచ్ఛంతిచ్ఛం
తోపరిదాక్ష్యతాన్నావ్యకః ॥ ౧౧ ॥ ఏతానానుష్ఠితాన సత్యక్త్వాలిత్త
యంబ్రిహ్మణాస్స్వత్యః । తానగ్నిః పర్యగత్రాం నిందిస్త్రిన్సృతాస్సతిః ।
తానహం పరిదాహిష్యామి పరిష్కార కతయోటదం తాన్ప్రకతాల్ల బహ్నసనా

---

౮ ॥ అయ ఇతి ॥ అయాః అయోముఖాః, యమపేక్ష్య అన్యేపిదాః స్యు
స్సా భవంతి సహపఠితః । అన్యే వ్యాఖ్యాతాః । ఏతేషట్ ॥ ౯ ॥ కేశి
నీరితి ॥ కేశిన్యాదయః పిశాచ్యః । కేశినీః, ఏకవచనం బహువచనం
వా, నిందాయాం మత్వర్థీయః, నిందితకేశా ఇత్యర్థః । ఘనఇవ లో
మానియాసాంతాః శ్వలోమిన్యః, ఖం (జా) జనా) ఘ్రాతాయాం అప్సు
వంతితాః ఖజాపః, అజా ఇవయః ఉపకాశం తే ప్రకాశం తేతా అజో
పకాశిన్యః, యా ఏవం భూతాః పిశాచ్యః తాయూయం ఇతః పిదేశాద
పేత అపసర్పత, అపేత్యేచ నశ్యతాత్, నశ్యతాదితి బహువచనస్య
తాదాదేశః ॥ ౧౦ ॥ మిశ్రేతి ॥ మిశ్రివాససః అన్యోన్యస్యం, కాబేర
కాః, కుబేరస్య భృత్యాః కాబేరాః తేమత్స్రితాః కాబేరకాః తేనైవకు
బేరేణ రక్షో రాజేన ప్రేషితాః సజానయస్సభార్యాః గ్రామంగచ్ఛంతి
ఇచ్ఛంతః అపరిదాక్ష్యతాన్ " అగ్నయో వై పరిదధామి " ఇత్యేవ
మాదిభిర్మంత్రైః దేవతాభ్యో దక్షిణాగ్నిం దత్త్వాపరిదాక్ష్యతాః ఉప
నీతాః తలాన్యే ఉపరిదాక్ష్యతాః దాలాః తానిచ్ఛంతః ॥ ౧౧ ॥ ఏతా
నితి ॥ అధర్మసంగకిబుత్తరాంధేన వ్యాఖ్యాయతే - తాన్ సూర్యో
స్తాన్నిత్యాచార్ అగ్నిః పర్యగనాత్ పతిధానతు, కీదృశం, బ్రిహ్మణాస్సు
త్రిః ॥ * ॥ అగ్నేః సహాగ్ ఉపేక్ష్యాహం మహాన్ పావ్యపయమగ్నిదాత్

ష్టా స్వాహా ॥ ౧౨ ॥ ఇత్యేకాగ్నికాండే ద్వితీయప్రశ్నే త్రయోదశః ఖండః.

నక్తంచారిణ ఉరస్వైశాన్ఛూలహస్తాన్కపాలపాన్ । పూర్వ ఏషాం పితేత్యుచ్చైశ్శ్రావ్యకర్ణకః । మాతా జఘన్యా సర్పతి గ్రామే విధురమిచ్ఛంతీ స్వాహా ॥ ౧ ॥ నిశీథచారిణీ స్వసా సంధినా ప్రేక్షతే కులం । యా స్వపంతం బోధయతి యస్యై విజాతాయాం మనః । తాసాం

హ్రాణాత్స్వహం బ్రాహ్మణో వేద్యవధారతే త్యహ్మాంషహి దేవేభ్యోహం స్యంభరతీతి బ్రాహ్మణం ॥ అయమగ్నిస్త్వాన్పరిధావతు, కిం కుర్వన్, ఏతాన్పిశాచాన్ ఘ్నన్, తేఽపి తానగ్నిహ్రితేతి వదన్, తానిందుస్త్వాన్ బృహస్పతిః పర్యసరదిత్యేవ - తాన్పిశాచానహమసి వేద వేద్మీతి బ్రాహ్మణః ప్రిమృశతః బాలానితశ్చేతశ్చ మార్గతః, కూటదంతాన్ కూటవదున్నతదంతాన్, వికేశాన్వికీర్ణకేశాన్, లంబస్తనాన్, పిశాచత్వాదేవ పుంసామపిలంబస్తనత్వమవిరుద్ధం। పిశాచీనామేవవా గ్రహరూపేణ వివక్షితత్వాత్ పుల్లింగనిర్దేశః ॥ ౧౨ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్త విరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే త్రయోదశః ఖండః.

నక్తంచారిణ ఇతి ॥ నక్తంచారిణః రాత్రించరాన్ ఉరస్వైశాన్ ఉరస్యుజ్జ్వలాన్ శూలహస్తాన్కపాలపాన్, ఏతానప్యపి 'తానగ్నిః' ఇత్యత్రతానితి నిర్దిష్టానామేవ విశేషణాని । ఏషాం పిశాచానాం పితా పూర్వ ఏతి పురోగచ్ఛతి - ఛాందసం పదరూపం । కిం కుర్వన్, ఉచ్చైశ్శ్రావ్య' ఇమం భక్షయత మాగచ్ఛత ఇత్యేవం పుత్రాన్ శ్రావయన్, కర్ణక ఇతి తస్యాభిధానం । అథవా అకర్ణకః కర్ణరహితస్సన్నపి ఉచ్చైశ్శ్రావీ ఉచ్చైశ్శ్రోత్రా । తేషాం మాతా జఘన్యా సర్పతి పృష్ఠతో గచ్ఛతి గ్రామే విధురం వ్యాధితం దుర్బలం బాలమిచ్ఛంతీ ॥ ౧ ॥ నిశీథేతి ॥ నిశీథచారిణీ స్వసా ఏషామేవ - సంధినా కవాటచ్ఛిద్రేణ ప్రేక్షతే కులం అంతఃస్థితం జనసముదాయం । యా

త్వం కృష్ణవర్త్మనే క్లోమానగ్ హృదయమాయక్ష్యత్ । అగ్న ఆఢీని దహాస్వాహా ॥ ౧ ॥ అంగాదంగాత్సంభవసి హృదయాదధిజాయసే ॥ వేదో వై పుత్రనామాసి సజీవ శరదశ్శతం ॥ ౩ ॥ అశ్మా భవ ... ॥ ౪ ॥ అగ్నిరాయుష్మానితి పంచ ‡ ౫—౯.

చాన్యస్య వంశం బోధయతి, యద్వా యస్యాస్స్వపి జాతాయాం ప్రసూతాయాం అస్యాం మదభ్యర్యతాం మనః బాధస్యేతి, తాసాం త్వం హే కృష్ణవర్త్మనే కృష్ణవర్త్మన్ క్లోమానం హృదయం యక్ష్యత్, క్లోమాదయోంతర్గతమాంసవిశేషాః । హే అగ్నే తాః అధీని దహ నిశ్శేషం దహ ॥ ౧ ॥ సూ ॥ దశమ్యాముత్థితాయాం స్నాతాయాం పుత్రస్య నామ దధాతి పితా మాతా చేతి ॥ ద్వ్యక్షరం చతురక్షరం వా నామపూర్వమాఖ్యాతోత్తరం దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం ఘోషవదాద్యంతరంతస్థమ్, అపి వా యస్మిన్ స్వస్త్యుపసర్గస్స్యాత్తద్ధి ప్రతిష్ఠితమితి హి బ్రాహ్మణమ్, అయుజాక్షరం కుమార్యాః, ప్రవాసాదేత్య పుత్రస్యోత్తరాభ్యా మభిమంత్రణం మూర్ధన్యవఘ్రాణమ్ ॥ అంగాదంగాదితి ॥ * ॥ గతం ॥ వేదోసి ధనమసి ॥ వేదః విద్యతే ధనమసి ధనమసి ॥ ౩ ॥ అశ్మా భవేతి ॥ గతం ॥ ౪ ॥ సూ ॥ దక్షిణే కర్ణే ఉత్తరాన్మంత్రాన్ జపేత్ । అగ్నిరాయుష్మానితి పంచపర్యాయా

---

‡ అగ్నిరాయుష్మాన్త్స వనస్పతిభిరాయుష్మాన్ తేన త్వాయుషాయుష్మంతం కరోమి ॥ ౫ ॥ సోమ ఆయుష్మాన్త్స ఓషధీభిరాయుష్మాన్తేన—కరోమి ॥ ౬ ॥ యజ్ఞ ఆయుష్మాన్త్స దక్షిణాభిరాయుష్మాన్తేన—కరోమి ॥ ౭ ॥ బ్రహ్మాయుష్మత్తద్బ్రాహ్మణైరాయుష్మత్తేన—కరోమి ॥ ౮ ॥ దేవా ఆయుష్మంతస్తే మృతేనాయుష్మంతస్తేన—కరోమి ॥ ౯ ॥

* అత్రాపి ప్రవాసాదేత్య పుత్రస్యాభిమంత్రణమ్ । అఙ్గాదఙ్గాదితి ॥ మూర్ధన్యవఘ్రాణమ్ । అశ్మా భవేతి । ఇతి మతాంతరమ్ । ఉభాభ్యామేవాభిమంత్రణ మవఘ్రాణఞ్చేతి సూత్రభాష్యకృతో మతమ్.

సర్వస్మాదాత్మనస్సంభూతాసి సా జీవ శరదశ్శతమ్ ॥౧౦॥ భూరపాం త్వౌ
షధీనాగ్ం రసం ప్రాశయామి శివాస్త ఆప ఓషధయస్సంత్వనమీవాస్త ఆ
ప ఓషధయస్సంతు స్వాహా ॥ ౧౧ ॥ భువోఽపాగ్ం సువరపాం భూర్భువస్సు
వరపాం త్వౌషధీనాగ్ం రసం ప్రాశయామి శివాస్త ఆప ఓషధయస్సంత్వన
మీవాస్త ఆప ఓషధయస్సంతు స్వాహా ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥

అగ్నేర్వనస్పతిభిరాయుష్మత్త్వం తదన్నత్వాత్ । సోమస్యౌషధీభి
రాయుష్మత్త్వం ఓషధిరసరూపామృతాత్మకత్వాత్ - “అమృతా యజ్ఞ
స్యైవ దక్షిణాః” ఇతి వచనాద్యజ్ఞస్య దక్షిణాభిరాయుష్మత్త్వం బ్రహ్మ
వేదః, బ్రాహ్మణాస్తస్య ధారయితారః। తేన తైస్తస్యాయుష్మత్త్వం దేవా
నామమృతేనాయుష్మత్త్వం ప్రసిద్ధం తేన శ్వేత్యాద్యన్యత్రానుషజ్య
తే ॥ శిష్టంస్పష్టం ॥ ౫-౯ ॥ సూ॥ కుమారీముత్తరేణ యజుషాభిమం
త్రయతే ॥ సర్వస్మాదితి ॥ సర్వస్మాదాత్మనః అంగాదంగాదిత్యర్థః ।
శిష్టంస్పష్టం ॥ ౧౦ ॥ సూ ॥ జన్మనోఽధిషష్ఠేమాసి బ్రాహ్మణాన్భోజయి
త్వాఽఽశిషో వాచయిత్వా దధిమధుఘృతమోదనమితి సగ్ంసృజ్యోత్త
రైర్మంత్రైః కుమారం ప్రాశయేత్తైత్తిరీయేణ మాగ్ంసేనేత్యేకే ॥ భూ
రపామితి । వ్యాహృతయ ఉచ్చారణమాత్రేణోపకారకాః । అపా
మోషధీనాంచ రసం త్వాం త్వాం ప్రాశయామి, తా అప ఓషధయశ్చ తే శి
వాస్సంతు, అనమీవాః అరోగాః ఆరోగ్యహేతవశ్చ తేనస్తు అస్యా య
జ్ఞశస్త్రః - ఉత్తరేషు వ్యాహృతిమాత్రం భిద్యతే - అన్యత్సమానం ॥
౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ సూత్రం ॥ జన్మనోఽధితృతీయే వర్షే చౌళం
పునర్వసోః, బ్రాహ్మణానాం భోజనముపాయనవత్, సీమంతవదగ్నే
రుపసమాధానాది, అపరేణాగ్నిం ప్రాంచముపవేశ్య త్రేణ్యా శలల్యా
త్రిభిర్దర్భపుంజీలైశ్శలాలుగ్లప్సేనేతి మూర్ధ్నిం కేశాన్వినీయ యథ
ర్షి శిఖా నిదధాతి, యథా వైషాం కులధర్మస్స్యాత్, అపాంసగ్ం స

Scanned by CamScanner

[illegible] సమాప్తైకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే

ఉష్ణేనవాయవుదకేనేత్యేషః ॥ ౧౫ ॥ — ఇత్యేకాగ్నికాండే ద్వితీయప్రశ్నే చతుర్దశఃఖండః

ద్వితీయప్రశ్నే పూర్వభాగః సమాప్తః.

జననాద్యాకేశ నిధానాత్సమాసం, క్షురంప్రక్షాళ్యనిదధాతి, తేన త్ర్యహం కర్మనివృత్తిః, వరందదాతి, ఏవంగోదానమప్యస్మిన్నపి నక్షత్రేషోడశేవర్షే, అగ్నిగోదానో వాస్యాత్, సంవత్సరంగోదానవ్రతమేక ఉపదిశంతి, ఏతావన్నానా సర్వాన్కేశాన్వపయతి, ఉదకోప స్పర్శనమితిఛందోగాః । ఉష్ణేనవాయవితి ॥ ఏషోనువాకోగతః ॥ ౧౫ ॥

ఇతి శ్రీ హరదత్త విరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే
ద్వితీయప్రశ్నే చతుర్దశఃఖండః
ద్వితీయప్రశ్నే పూర్వభాగః
సంపూర్ణః.

శ్రీరస్తు.

—:౦:—

సమాప్తోఽగ్నికాండమంత్రభాష్యే, ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఉత్తరభాగ ప్రారమ్భః

యదస్యా భూమేః క్రూరం ఉదితో హరామి పరాచీం నిర్ఋతిం నిర్వహామి ఇదగ్గ్ శ్రేయోఽవసానమాగన్మ దేవా గోమదశ్వవదిదమస్తు ప్రభూమ ॥ ౧ ॥ స్యోనా పృథివి భవానృక్షరా నివేశనీ । యచ్ఛానశ్శ

సూత్రమ్ ॥ దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమగారావకాశముద్ధత్య పలాశేన శమీమయేన వోదూహేన్నైతామేవ దిశముత్తరయోదూహతి, వపంతి ॥ (గృహనిర్మాణదేశం పలాశేనోదూహేనోదూహతి) యదస్యా ఇతి ॥ యత్ - అస్యాః భూమేః - క్రూరం అస్థికంటకాది - తత్ ఇతః అస్మాత్ప్రదేశాత్ హరామి అపనయామి - యాచాత్ర నిర్ఋతిః అలక్ష్మీః స్థితా తాం నిర్ఋతిమపి పరాచీం పరాఙ్ముఖీం నిర్వహామి నిష్క్రమయామి - ఇదం శ్రేయః ప్రశస్తతరం అవసానం స్థానం అగన్మ అగతవంతో వయం - హే దేవాః వాస్తుదేవతాః ఇయమస్మత్ప్రసాదాత్ ఇదం వాస్తు - గోమత్ - అశ్వవత్ అశ్వవత్ - భూమ - భూమియుక్తం చ ప్రస్తుతం క్షేమేణ భవతు ॥ ౧ ॥ సూ ॥ దృష్టముత్తరయాభిమృశ్య, (ఉత్తరయాభిమృశతి) స్యోనేతి ॥ హే పృథివి త్వం స్యోనా సుఖస్పర్శా సుఖరూపా వా భవ - అనృక్షరా కంటకాదిరహితా - నివేశనీ నివేశనయోగ్యా - యచ్ఛ దేహి - నః అస్మభ్యం - శర్మ సుఖం - సప్రథాః సహ

[illegible]

మేఽసపత్నాః ॥ ౨ ॥ ఇహైవతిష్ఠనిమితాతిల్వలాస్యాదిరావతీ । మ
ధ్యేతాల్పస్యతిష్ఠన్తీ మా త్వా ప్రాపన్నఘాయవః ॥ ౩ ॥ ఆ త్వా కుమార
స్తరుణ ఆవత్సో జగతాసహ । ఆ త్వా పరిస్రుతః కుంభ ఆదధ్నః కలశై
రయన్ ॥ ౪ ॥ ఋతేన స్థూణావధిరోహవంశోగ్రో విరాజన్నపసే

ధ్వశత్రూన్ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ప్రదక్షిణం స్థూణాగర్తే ఖానయిత్వా
ధ్యంతగం ప్రాగ్ సూ మధ్యే ఉత్తరాభ్యాం దక్షిణాం ద్వారస్థూణా ముపద
ధాతి, ఏవమితరామ్ ॥ (స్థూణావధానమంత్రౌ) ఇహైవేతి ॥ హే స్థూణే
ఇహైవ ద్వారదేశే తిష్ఠ-నిమితా నిఖాతా అస్మాభిః, తిల్వలా తక్షకృతైస్తి
లకైః తద్వతీ స్యాత్ - పురుషవ్యత్యయశ్ఛాందసః । స్యాః-ఇరావతీ-అ
న్నాకం అన్నహేతుః స్యా ఇత్యర్థః- మధ్యే తాల్పస్య, తల్పశబ్దేన గృ
హం లక్ష్యతే-తస్యేదం తాల్పస్యం ద్వారం తస్య మధ్యే తిష్ఠ - అత్రాపి
పురుషవ్యత్యయః - తిష్ఠః తిష్ఠేః - అత్రస్థితాం - త్వాం త్వాం - అఘా
యవః అస్మాకమనర్థకారిణః * మా ప్రాపన్ మా ప్రాప్నువంతు ॥ ౩ ॥
ఆ త్వేతి ॥ ఆయన్నితి బహువచనాంతం కుమారాదిభిర్విపరిణామేన
సంబధ్యతే - కుమారస్త్వామాయాంతు - గృహే క్రీడన్నాగచ్ఛతు - అవ
లంబ్యస్థానార్థం, ఏవం తరుణ ఆయుష్మాం - ఏవం వత్సః కుమారాదబా
లః-జగతా గతిమతా వత్సాత్ కించిదధికేన సహ పరిస్రుతః పరిస్రుత్ సు
రా, ఇహ తు ఘృతం, పరిస్రవణయోగాత్ తస్య కుంభాశ్చ త్వాం ఆ
యన్ ఆగచ్ఛంతు-దధ్నశ్చ కలశైః కలశ్యైః ఆయన్ - మంథనార్థమా
యాంతు-ఏతైః పంచ మేలనా రేఖా వం - చా థఃపాగుణః ॥ ౪ ॥ సూ ॥
యథాఖాతమితరా అన్వవధాయవగ్ శమాధీయమానముత్తరేణ య
జుషాభిమంత్రయతే । (వంశమాధీయమాన మనుమంత్రయతే) ఋతే
నేతి ॥ ఋతేన సత్యేన- స్థూణా, ఛాందసో లింగవ్యత్యయః- ద్వివచ
నం చావివక్షితం - యథాసంభవం స్థూణాః అధిరోహ హే వంశ, అ

---

* వరేషామనర్థకారిణః । ఇతి పాఠాంతరమ్.

ధవతూర్వే ॥౫॥ బ్రహ్మచ తే క్షత్రంచ పూర్వేస్థూణే అభిరక్షతు ॥౬॥ య జ్ఞశ్చదక్షిణాశ్చ దక్షిణే ॥౭॥ ఇషశ్చోర్జశ్చాపరే ॥౮॥ మిత్రశ్చ వరుణ శ్చోత్తరే ॥౯॥ ధర్మస్తేస్థూణా రాజశ్శ్రీస్తూపః ॥౧౦॥౧౧॥ ఉద్ద్రియ మాణ ఉద్ధర పాప్మనో మా యదవిద్వాన్ యచ్చవిద్వాగ్ శ్చకార । అ హ్నాయదేనః కృతమస్తి పాపగ్ం రాత్ర్యాయదేనః కృతమస్తి పాపగ్ం స ర్వస్మాన్మోద్ధృతో ముంచ తస్మాత్ ॥౧౨॥ ఇంద్రస్యగృహోవసుమంతో వ

ధరుహ్యచ-ఉగ్రైః అనభిఘాతో భూత్వా - విరాజన్ దీప్యమానః - శ త్రూనపసేధ - ప్రాప్నోతయ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ సమ్మితముత్తరైర్యథాలిం గం (సమ్మితముత్తరైర్యథాలింగమభిమంత్రయతే) బ్రహ్మచేతి ॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణజాతిః క్షత్రం క్షత్రియజాతిః- తేతవన్వభూతే పూర్వేస్థూణే అభిరక్షతు హేగృహ ॥ ౬ ॥ యజ్ఞశ్చదక్షిణాశ్చ దక్షిణేస్థూణే అభిర క్షతు ॥౭॥ ఇషశ్చోర్జశ్చ అపరేస్థూణే అభిరక్షతు-ఇషాజౌ-శా రదౌమాసౌ ॥ ౮ ॥ మిత్రశ్చ వరుణశ్చ ఉత్తరేస్థూణే అభిరక్షతు స్థూణేఇతి సర్వత్రానుషంగః ॥ ౯ ॥ ధర్మః తేతవస్థూణా రాజః- పరిధానస్థూణా - శ్రీః తేస్తూపః వ్యస్థవంశః ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ సూ ॥ పాలాశం శమీమయం వాధమాదీప్యోత్తరయాగ్నిముద్ధృత్య (అగ్ని ముద్ధరతి) । ఉద్ధ్రియమాణ ఇతి ॥ మయా - ఉద్ధ్రియమాణః త్వం - హే అగ్నే - మామాం పాప్మనః ఉద్ధర - యత్, లింగవ్యత్యయః - యం పాప్మానం - అహం అవిద్వాన్ అబుద్ధిపూర్వం యచ్చమంచవిద్వాన్ బుద్ధిపూర్వం - చకారకృతవానస్మి - తస్యపాప్మనఏవవిభజ్య పరిదర్శ నం, అహ్న అహ్నాయదేనః మయాకృతం అస్తిపాపమ్, ఏనఇత్యు క్తత్వాత్క్రియావాచక శబ్దోయంఏనసాపి శేషణమ్ । పైటవైశేషణ॥ శేషతికతాం రమితి । రాత్ర్యారాత్రియదేనఃకృతమస్తిపాపం-త స్మాత్సర్వస్మాత్ మామాంముంచ ఉద్ధృతస్సన్ ॥ ౧౨ ॥ సూ॥ ఉత్త రేణయజుషాగారం ప్రపాద్య ॥ ఇంద్రస్యేతి ॥ ఇంద్రస్య ఈశ్వరస్య

వరూథి స్తానగాంగ్ సుమనసః ప్రపద్యే ॥ ౧౩ ॥ అమృతాహుతిమమృతాయాం జుహోమ్యగ్నిం పృథివ్యామమృతస్య జిత్యై । తయానంతం కామమహం జయాని ప్రజాపతిర్యం ప్రథమో జిగాయాగ్నావగ్నిః స్వాహా ॥ ౧౪ ॥ అన్నపత ఇత్యేషా ‡ ॥ ౧౫ ॥

మమ గృహాః - ఏకశ్శిష్ట బహువచనం - ఆర్షో దీర్ఘశ్చ ఇతివత్ । వసుమంతః, వరూథినః, వరూథమిత్యపి గృహనామ, ఇహైవతు గృహేష్వేవ ప్రవేష్టవ్యం । ప్రశస్తైర్మనోభిః తద్వంతః తాన్ గృహాన్, సుమనసః, వచనవ్యత్యయః । సుమనాః అహం ప్రపద్యే ॥ ౧౩ ॥ సూ ॥ ఉత్తర పూర్వదేశే గారస్యోత్తరయాఽగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయతి ॥ అమృతాహుతిమితి ॥ అమృతప్రాప్తి నిమిత్తభూతామాహుతిం అగ్నిం అమృతాయాం పృథివ్యాం జుహోమి స్థాపయామి - అమృతస్య అమృతత్వస్య - జిత్యై జయాయ, తయా ఆహుత్యా అనంతం కామమహం జయాని జయేయం - యం కామం ప్రథమః ప్రజాపతిః హిరణ్యగర్భః జిగాయ జితవాన్ - తస్మాదిమమగ్నిం అగ్నౌ పృథివ్యాం * ఇయం వా అగ్నిర్వైశ్వానర ఇతి శ్రుతేః । ద్వితీయా సప్తమ్యోః శ్రుతేః జుహోమీత్యపేక్ష్యతే ॥ ౧౪ ॥ సూ ॥ తస్యా దక్షిణముదధానాయతనం భవతి, తస్మిన్నిషూదీనాగ్రే దర్భాన్ సగ్ స్తీర్య తేషూత్తరయా వ్రీహియవాన్న్యుప్య తత్రోదధానం ప్రతిష్ఠాపయతి । (వ్రీహియవనివపనమంత్రః) అన్నపత ఇతి । హే అన్నపతే - అన్నస్య - కర్మణోఽపి పతే అన్నం నః అస్మభ్యం దేహి - అనమీవస్య అనమీవం ఆరోగ్యకరం, శుష్మిణః శుష్మ శక్తి బలనామ - తద్వస్యా స్థిరాత్మ్యత్వేన ఏవం భూతమన్నం దేహి । ప్రదాతారంచ మాం ప్రతారిషః ప్రకర్షేణ వర్ధయ । కించ - అస్మాకం సంబంధిని ద్విపదే చతుష్పదేచ ఊర్జమన్నం బలం వా ధేహి దేహి । ౧౫ ॥ సూ ॥ తస్మిన్నుత్తరేణ యజుషా చతుర ఉదకుంభానానయతి ।

---

‡ అన్నపతేఽన్నస్య నో దేహ్యనమీవస్య శుష్మిణః । ప్రప్రదాతారం తారిష ఊర్జం నో ధేహి ద్విపదే చతుష్పదే ॥

Scanned by CamScanner

అరిష్టా అస్మాకం వీరాస్సన్తు మా పరాసేది మే ధనం ॥౧౬॥ భూమిర్భూమిమగాన్మాతా మాతరమప్యగాత్ । భూయాస్మ పుత్రైః పశుభిర్యో నో ద్వేష్టి స భిద్యతాం ॥ ౧౭ ॥ వాస్తోష్పత ఇతి ద్వే * ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥

(ఉపధానే ఉదకుంభాన్ ఆనయతి) అరిష్టా ఇతి ॥ అస్మాకం వీరాః పుత్రాః అరిష్టాః అహింసితాస్సన్తు - మదీయం ధనం మా పరాసేది - వ్యర్థం సిక్తం మా భూత్ । సిచ్యమానబిన్ద్వభిప్రాయమేతత్ ॥ ౧౬ ॥ సూ ॥ దక్షిణముత్తరయోః మన్త్రయతే ॥ భూమిమితి ॥ భూమిః భూమిమగాత్ - భూమేర్వికారభూతముపధానం స్వస్య ప్రకృతిమేవ భూమిమగాత్ - మాతా అన్తరిక్షం ఉపధానగతమాకాశం మాతరం బహిరాకాశం అప్యగాత్ -అప్యయః ప్రళయః - తత్రైవ ప్రలీనా - తేనైకీభూతేత్యర్థః - పుత్రైః పశుభిశ్చ వయం భూయాస్మ - ప్రభూతాః స్యామ - యో నో ద్వేష్టి - స భిద్యతాం - నోదధానం ॥ ౧౭ ॥ సూ ॥ అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాన్తే ఉత్తరా ఆహుతీర్హుత్వా జయాదిప్రతిపద్యతే ॥ (హోమమన్త్రాః) వాస్తోష్పత ఇతి ॥ హే వాస్తోష్పతే - త్వం అస్మాన్ ప్రతిజానీహి - ప్రతిధారణత్వద్ధారణస్వాదీ । త్వద్భక్తాన్ అస్మాన్ జానీహి - జ్ఞాత్వా చ స్వావేశః సూపసదనః, అనమీవః ఆరోగ్యకరశ్చ భవ నః అస్మాకం । కించ, యత్ త్వా వయం ఈమహే యాచామహే తత్ నః అస్మాకం ప్రతిజుషస్వ ప్రాపయ - నః అస్మాకం సంబంధిని ద్విపదే చతుష్పదే చ శం ఏధి - సుఖకరో భవ ॥ ౧౮ ॥ వాస్తోష్పత ఇతి ॥ హే వాస్తోష్పతే శగ్మయా, శగ్మమితి సుఖనామ - సుఖరూపయా రణ్వయా రమమాణయా, గాతుమత్యా గతిమత్యా - సన్నాగ[illegible]

---

* వాస్తోష్పతే ప్రతిజానీహ్యస్మాన్ స్వావేశో అనమీవో భవా నః । యత్త్వేమహే ప్రతి తన్నో జుషస్వ శం న ఏధి ద్విపదే శం చతుష్పదే ॥౧౮॥ వాస్తోష్పతే శగ్మయా సꣳసదా తే సక్షీమహి రణ్వయా గాతుమత్యా । అవః క్షేమ ఉత యోగే వరం నో యూయం పాత స్వస్తిభిస్సదా నః ॥౧౯॥

వాస్తోష్పతే ప్రతరణో న ఏధి గోభిరశ్వేభిరిందో । అజరాసస్తే సఖ్యే స్యామ పితేవ పుత్రాన్ప్రతి నో జుషస్వ ॥ ౨౦ ॥ అమీవహా వాస్తోష్పతే విశ్వా రూపాణ్యావిశన్ । సఖా సుశేవ ఏధి నః ॥ ౨౧ ॥ శివగ్ం శివం ॥ ౨౨ ॥

ఇత్యేకాగ్నికాండే ద్వితీయప్రశ్నే పంచదశః ఖండః ॥ ౧౫ ॥

గామిన్యా ఏవంభూతయా తేన సంసదా పరిషదా వయమపి సక్షీమహి । షదనమవాయే । నమవతాస్స్యామ - తదంతర్భావమేత్యర్థః లబ్ధస్య రక్షణం క్షేమః - అలబ్ధస్య లాభో యోగః - తృతీయార్థే సప్తమీ । క్షేమేణ యోగేన చ నః అస్మాకం అవః । లోడర్థే లజ్ - వరం, క్రియావిశేషణమేతత్ - వరిష్ఠం యథా భవతి తథా అవః - ఉతశబ్దో ఽప్యర్థే । చతుర్థః పాదః దేవతాభేదాత్ భిన్నం వాక్యం ॥ హే విశ్వేదేవాః - యూయం స్వస్తిభిః సదా నః అస్మాన్ పాత రక్షత ॥ ౧౯ ॥ వాస్తోష్పత ఇతి ॥ హే వాస్తోష్పతే - నః అస్మాకం ప్రతరణః ప్రతారయితా వర్ధయితా ఏధి భవ - గోభిః - అశ్వేభిః అశ్వైః ఇందో - ఇంది రైశ్వర్యకర్మా - ఈశ్వర ఉం దేవానాం క్లేదక మర్త్యానాం, వృష్టిద్వారేణ క్లేదయితః । కించ - తేన సఖ్యేన స్తుత్యస్తోతృభావలక్షణే - వయం అజరాసః స్యామ - అజర్యం నస్సంగతమస్త్విత్యర్థః కించ బహునా - పితేవ, యథా పితా పుత్రాన్ ప్రతిజుషతే ప్రీణయతి తథా నః ప్రతిజుషస్వ ॥ ౨౦ ॥ అమీవహా ఇతి ॥ హే వాస్తోష్పతే - అమీవహా వ్యాధీనాం హంతా త్వం విశ్వా విశ్వాని - రూపాణి - ఆవిశన్ ప్రవిశన్ - వ్యాధిశమనీయాని రూపాణి ఉపయుక్తాని భిషగ్భేషజాదీనాం తాని రూపాణి ప్రవిశ్య అమీవహా - ఏవంభూత స్త్వం నః అస్మాకం సఖా సునఖము శేవః వరిష్ఠః - ఏధి భవ ॥ ౨౧ ॥ సూ ॥ పరిషేచనాంతం కృత్వా ఉత్తరేణ యజుషా కుంభేన త్రిః ప్రదక్షిణమంతరతో ఽగారం నివేశనం చ పరిషిచ్య బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదపూపైస్సక్తుభిరోదనేనేతి ॥ శివమితి ॥ ఇదం వాస్తు శివం భవతు - ఆదరార్థం పునర్వచనం ॥ ౨౨ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండమంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే పంచదశః ఖండః ॥ ౧౫ ॥

హూమఽరస్సుహూరఽరః హూరఽరో వాలబంధనః । ఉపరిష్టాద్య దేశా
మ తృతీయస్యామితో దివః ॥ ౧ ॥ డౌలబిత్ర త్రయముపోహ్య యథాజీణా
జ్ఞాళ్ళమస్న బలః । అథో రాజకుటుంబల స్సారమేయోహాంధావతి । స
ముద్రిమవచాకశత్ ॥ ౨ ॥ బిభ్రన్నిష్కంచరుక్మంచ శునాంగాః

సూ ॥ శ్వగ్రిహాగృహీతింయమారం - ఆహోయక్త్రోజాతెన పరిచ్ఛా
ద్యకగ్ సంకీర్తింకించిరా పరిదయన్న ద్వారేణ సభాంపరిహాద్య సభా
యామధ్యేఽధిదేవన ముద్ధత్యావో క్షాత్రాన్సు ప్రాశ్య మాత్రానం
నిహాత్యరథ్యా లవణమిశ్రిణా జాలినా త్రరెరవా క్షేత్రారితమఽధ్యం
దినేహావమ్ ॥ అగదాభవతి ॥ (శ్వగ్రిహాగృహీతస్యా నాశనమం
త్రాః) హూమఽరఇతి । శునవమస్నామ, సుహూర్ఘరః సుష్ఠుహూరుఽ
రక్షితిశబ్దన్వకతాఽ - ఏవంభూతపకశ్వావ - వాలబంధనశ్చావరః హూ
ర్ఘురః - వాలేష్వయోనాన్యఽ బధ్నాతిసవాలబంధనః । ఉపరిష్టాత్ ఉపరి
లోకాత్, యత్, సుహాంసులుగితిసోత్రుఽ కా । యః - ఎజాయన్వ, ఎకెవిఽటి
ఛాందసోజకారః ఏవమాయాతగచ్ఛతి, కుతః ఉపరిష్టాత్, తృతీయస్యా
ఇతో దివః - అస్యలోకస్యతృతీయాత్వైః - మధ్యేఅంతరిక్షం ॥ ౧ ॥ డౌ
లబితి ॥ ఉలబస్యాపత్యండౌలబిః - పరిత్యేకం సంబంధాదేశ వచనం
ఇత్యభ్రో నర్థకః - తంత్వానముపాహ్వయథ లోడర్థేఽలట్ । ఉప
నబ్దోఽ పేత్యస్యార్థేఽ - ఆహూయమత యథాఇతః అపగచ్ఛభవతి ।
తథాశబ్దానుచ్చారయత - హేపరిచారకాః నమీమామాణత్యర్థఽః । అజీఽ కా
బుజేః పుత్రాంశ్చన్యాకఽ, ఉపాహ్వయతేత్యేవ - కేవునస్తే, శ్యామః
శ్యామవర్ణాః, శబలః శబలవర్ణాః, అథో రాజుః బాధో భా - న కృష్ణ
వర్ణాః, ఉలుంబలః ఉరుబలః బుజేఃపుత్రాఏతే దత్యేరః - తేషాం మేతా
నినామాన్యనర్థానని । అథసారమేయః - సరమానామదేవశునీ, త
స్యాఅపత్యంసారమేయః అపరశ్వాఏ, హాశబ్దో నర్థకః । ధావతిఅథా
వతి - సముద్రిమంతరిక్షమవచాకశత్ పశ్యఽ ॥ ౨ ॥ బిభ్రదితి ॥ బిభ్రత్
ధారయఽ నిష్కంచరుక్మంచ ఆభరణే, శునాం నాగ్రిం ప్రధానః - సుపీరిణ

సుపీరిణః । సుపీరిణాసృజస్సృజఃసనక సృజైకవ్రాత్యస్సృజద్భ్యత్ ॥ ౩ ॥
తత్సత్యం యత్త్వం వ్రాబ్రవీర్ధానస్స్వాశయస్వేతి తా స్త్వగ్గ్వాశయిత్వా
గచ్ఛ స్తంతాన్బ్రవీదవిదహా ౩ ఇత్యవిదగ్ హీతివరంవృణీష్వేతి కుమా
గమేవాహంవరం వృణ ఇత్యబ్రవీద్విగృహ్య బాహూష్లప సేద్యమప

ఇతి తస్యనామ తంవ్రాత్యాహ, హే సుపీరిణ- సృజస్సృజ- ఇమం బాలంవి
సృజ, హే సనక అతిభక్షక సృజవిసృజ, ఏకవ్రాత్య, ఏక స్త్రీవ్రాతేగణే
సురాంమధ్యప్రధాన, సుపీరిణాస్యైవైతే విశేషణే । సృజవిసృజ ।
ధత్, ధత్స్వ నశబ్దో లుకపు । యథాలోకే ధ ఇతి ॥ ౩ ॥ తత్సత్యమితి ॥
అత్రేతిహాసమాచక్షతే ॥ అసురా దేవగవీరపహృత్య గిరిదుర్గే స్థాప
యిత్వా ద్వారమపిదధుః - తత ఇంద్రస్సరమాం ప్రేష్య సుపీరిణమావ్రా
య్యాబ్రవీత్ । హే సుపీరిణ గత్వా జానీహి కైరపహృతా గావః క్వతిష్ఠం
తీతి - జ్ఞాత్వా చ అపహర్తౄన్ బాధయిత్వా * లబ్ధ్వైవ గా ఆగచ్ఛేతి -
సతథాఽకరోత్ - తస్మై చాగతాయ సరమా దాదింద్ర ఇతి । తదిదముత్రో(?)
చ్యతే । తత్సత్యం - యత్త్వమింద్రమబ్రవీత్ గాః అపహృత్యాః స్వాశయ
స్వ । స్వాశబాధన స్వర్శనయోః ఇత్యత్ర తు బాధన పూర్వకే లాభేద్రష్ట
వ్యః ॥ బాధిత్వా లభస్వేతి, త్వం చ తాస్స్వాశయిత్వా బాధనేన లబ్ధ్వా
ఇంద్రం ప్రత్యాగచ్ఛః - తం త్వాం - ఇంద్రోఽబ్రవీత్ - అవిద్ధాం(?)
దసో విసర్జనీయస్య లోపః అవిదః- లబ్ధవానసి- హా ఇతి పరిప్లుతో(?)
తకారో నిపాతః- తస్య పరిశ్రేప్లుతః । తత స్త్వమింద్రమబ్రవీః - అవిదం
హీతి, అవిదం లబ్ధవానస్మి - హీతి అభ్యుపగమం ద్యోతయతి - పున
రింద్రోఽబ్రవీద్వరం వృణీష్వేతి - త్వం చ పునరబ్రవీః - కుమారమేవా
హం వరం వృణ ఇతి - కుమారానహం బాధేయేతి - తదేతత్సర్వం సత్యం
యది దానీమిమం బాలం బాధసే - త్వం హి - విగృహ్య ప్రకృష్య బాహూ ష్లప
సే - అగచ్ఛసి అకాశం నదీం వా తరంసి దివ ఆగచ్ఛః - తథా చ బహ్వృచాస్సు

---

* ఖాదయిత్వా ॥ పా ॥

Scanned by CamScanner

బాకశాత్ ॥ ౪ ॥ విభ్రాన్మినస్త్రంచయక్త్రంచ శునామగ్రే సుభీరిణః ।
సుభీరిణస్య జన్యజశునకస్య జైకవాగ్నిత్యస్య జద్భత్ ॥ ౫ ॥ తత్సత్యం
యత్త్రైసరమా మాతా లోహితః పితా । అమియేకసరస్య శా అవధావతి
తృతీయస్యా ఇతో దివః ॥ ౬ ॥ తేకశ్చ సనరమతండశ్చ తూలశ్చ వితూ
లశ్చార్జునశ్చ లోహితశ్చ । దులాహనామవో మాతా మంథాకరో నం
వఃపితా । నంతక్షాహంతి చక్రీవానసీసరిపత ॥ ౭ ॥ భగపేహిసీసర
మసారమేయ నమస్తేఅస్తుసీసర । సమశ్వాన్యస్తాణః పదోనసీసరిపతో
౮ ॥ భవపేహిసీసరమ సారమేయా నమస్తే అస్తుసీసర । శ్వానమిచ్ఛాని

రమానూక్తైఅధియత - కథంరసాయా అతిరగ సమాంసీతి - రసాం ఆకా
శనదీ - ద్యామవబాకశత్ ఆకాశం పశ్యత ॥ ౪ ॥ విభ్రాన్మినరంచేతి ॥
గతం ॥ ౫ ॥ తత్సత్య మితి ॥ తత్సత్యం యత్త్రైసరమా నామ మాతా రోహి
తో నామ పితా అథాన్యే శ్వానః - అమియామఃము - ఏకః కేచిత్ - సర
స్యకాః - సరసిభవాః, రస్యేనరసనీయేన మాంసాదినా వాసహితాః
అవధావతి - ధావత - లకారస్య వ్యత్యయః - అధోముఖా గచ్ఛత - కుతః
తృతీయస్యాస్య ఇతో దివః ॥ ౬ ॥ కేపునస్తే ॥ తేక ఇతి ॥ తేకః - సనర
మతండః - తూలః - వితూలః - అర్జునః - లోహితః - ఇతిషట్ వః యుష్మా
కం దులా నామ మాతా - మంథాకరో నామ చ పితా అత్రాగతాః నః అ
స్మత్పరిచారకః తక్షా చక్రీ చక్రవాన్ అయఃహస్తః సంహంతి - స
మ్యక్ హంతి నశ్యతి అతిశ్చనసీసరిదశ - నోపసర్పత ॥ ౭ ॥ ఇమావప
రాసరమాయాః పుత్రాః సీసరమస్సీసరశ్చ । తావభిద్యాయం । భవపే
హీతి । హేసీసరమ - హేసారమేయ - అపేహి - అపగచ్ఛ - హేసీసర
హేసారమేయ - నమస్తే అస్తు - సమిత్యస్యాగ్నిష్ఠ్యాతేన సంబంధః - అశ్వాః
మదీయాః వృషాణః వర్షణసమర్థాః బలవంతః - పదోన, నశి
వార్థః - వాం వా ఇవ సంసీసరిపత - పురుషవ్యత్యయః, సంసర్పతు
సంసర్జతం యువాం పత్రిగచ్ఛతమ్ ॥ ౮ ॥ భవపేహీతి గతం - సలాస

Scanned by CamScanner

ఉదన్నప్రుషంధలే ॥ ౯ ॥ ఏతత్తే ప్రతిదృశ్యతే సమానవసనేఉభే ।
తైలపూర్ణా సారమేయ సునతేనావమాస్యులూఖలే ॥ ౧౦ ॥ హతస్సాంఖా
హతస్సాంఖ పిశాచాహతస్సాంఖకుతుర్వకః । అప్యేషాగ్ స్థపతిర్హతః ॥
౧౧ ॥ ఋషిర్బోధః ప్రతిబోధస్స్వప్నో మాతరిశ్వా । తేతే ప్రాణా
స్సపరిపశ్యంతి మా క్షైషీర్మా నిపశ్యసి ॥ ౧౨ ॥ జగ్ధో మశకో జగ్ధా విత్ృ

నెవశునః ప్రత్యాహ - శ్వానమిల్ శ్వానమెన, శ్వాయుః కశ్చిదిహాగ
తః-అదల్-అత్తు - సప్రుషమిమంకుమారం - ధల్ - ధత్స్వేనశబ్దో
యం ॥ ౯ ॥ సూ ॥ కక్షేనంకుమారంతపోయః క ఉత్తరాభ్యామభిమం
త్ర్య । (శంఖగ్రీహాగ్రిహాతస్యాభి మంత్రిణమంత్రో) ఏతత్ఇతి ॥ తేప్ర
సిద్ధేఏతే శంఖగ్రీహామాతరౌ ప్రతిదృశ్యతే అవలోక్యతే - సమాన
వసనేసదృశవస్త్రే ఉభే, తైలపూర్ణలూఖలేన్యత్వా సారమేయసార
మేయన దృష్టేనమునతేన అనమాస్తి ॥ ౧౦ ॥ హతస్సాంఖఇతి ॥ శంఖః
శంఖగ్రీహోహతః - శంఖపితాహతః - శంఖకుతుర్వకః - చతుర్వర్ణో
హింసకః - సత్పితః కుర్వకః, శంఖశ్చాసౌకుతుర్వకశ్చ శంఖకుతుర్వ
కః - అయంపహతః - అప్యేషాం శంఖానాం స్థపతిః స్వామీహతః ॥ ౧౧ ॥
సూ ॥ ఉత్తరయాదంభేనశిరస్తోనమన్త్రితమర్త్యందినేసాయ
మ్, అగదోభవతి । (ఉత్తరయాదంభేనశిరస్తోవనయతి) ఋషి
బోధఇతి ॥ యస్యగోత్రి బోధాయనఃసబోధఋషిః, ప్రబోధః
ప్రబుద్ధః, స్వప్నస్స్వాపః - మాతరిశ్వావాయుః తేఏతేతేవ
ప్రాణాః స్పరిపశ్యంతిపాలయిష్యంతి - అతస్త్వనమరిష్యసి అతో మా
క్షైషీః హేకుమార ॥ ౧౨ ॥ సూ ॥ శ్వానశ్చాం పౌర్ణమాస్యామస్త
మితేస్థాలీపాకః, ప్రాచ్యేఽవదాజ్యభాగాంతేస్థాలీపాకాద్ధుత్వాఽష్ట
విన్ త్రైత్రైః ప్రతిమంత్రి కింశుకాని జుహోతి ॥ (సపక్ష బలౌ కింశుకపర్ణ
మమంత్రాః) ॥ జగ్ధఇతి ॥ జగ్ధః - భక్షితః మశకః తస్మాన్మాసర్పః

ష్ఠిర్జగ్ధో వ్యధ్వరస్స్వాహా ॥ ౧౩॥ జగ్ధో వ్యధ్వరో జగ్ధో మశకో జగ్ధా వి తృష్టిస్స్వాహా ॥ ౧౪ ॥ జగ్ధా వితృష్టిర్జగ్ధో వ్యధ్వరో జగ్ధో మశకస్స్వాహా ॥ ౧౫ ॥ ఖం౦ ॥ ౧౬ ॥ ఇంద్ర జహి దందశూకం పక్షిణం యస్సరీసృపః । దంష్ట్రిణం తం భవతం తంచ సర్వాగ్ స్తానింద్ర జంభయ స్వాహా ॥ ౧ ॥ అప్సు జాతేన శిశ్రథ దేవానామపి హవ్య । త్వమగ్న ఇంద్రప్రేషితస్స నో మా హింసీస్స్వాహా ॥ ౨ ॥ త్రాణమసి పరిత్రాణమసి పరిధిరసి । అన్నేన మనుష్యాగ్ స్త్రాయసే తృణైః పశూన్ గర్తేన సర్పాన్ యజ్ఞేన

ఏవం వ్యధ్వరః - వితృష్టిః-పిపాసా, స్పష్టమన్యత్ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్త విరచితే ఏకాగ్నికాండమంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే షోడశఃఖండః ॥

సూ ॥ ఉత్తరాభి స్తిసృభిరాగ్రయణమయ్యస్యమిధః ॥ (సమిద్ధో మః) ఇంద్రేతి ॥ హే ఇంద్ర జహి అస్మాకం బాధకం దందశూకం సర్పం-పక్షిణం పక్షాభ్యాం పాదాభ్యాం యుక్తం-యస్సరీసృపః-సర్పణస్వభావః దంష్ట్రిణం దంశనే ప్రవర్తమానం దశంతం ప్రవర్తమానంచ - సర్వాంస్తాన్ ఏవంవిధాన్ హే ఇంద్ర- జంభయ స్తంభయ- అబ్రాహ్మణభదా బాహుమంత్రేణ భేదః ॥ ౧ ॥ అప్స్వితి ॥ అప్సు జాత - వైద్యుతరూపేణ - సరే సరసి సముద్రే వృద్ధ బాడబరూపేణ- దేవానాం హవ్యవాహ - అపిః పాదపూరణః । ఏవంభూత హే అగ్నే, త్వం ఇంద్రప్రేషితః కర్మాణి కరోషి, వయం చేంద్రస్య భక్తాః - సత్వం నః అస్మాన్ మా హింసీః - సర్పకృతా హింసా యథాఽస్మాకం న భవతి తథా కురు ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ త్రాణమసీతి న కేవలం త్రాణం-పరిత్రాణమసి సర్వతస్త్రాణమసి - పరిధిరసి- పరిత్రాణాయ యస్సర్వతో నిధీయతే స పరిధిః సోఽప్యసి - అన్నేన మనుష్యాన్ త్రాయసే - బహిస్త్వాద అగ్నిరన్నం పచతి, వైశ్వానరరూపేణ భుక్తం చ జరయతి । తృణైః పశూన్ త్రాయసే - తృణాన్యగ్నిర్జనయతి వృష్టిరగ్నేర్భవతి తత్వాత్

Scanned by CamScanner

దేవాన్త్స్వధయా పితౄంస్తర్పయసే ॥ 3 ॥ తత్పుత్త్వం యత్రామావాస్యాయాంచ పౌర్ణమాస్యాంచ విషబలిగ్ం హరంతి సర్పదర్విణః । తత్ర స్థిరం తత్త్వయి సంవిశంతి త్వయి నస్సుత స్త్వయి నస్సర్పేభ్యః పరి దేహి ॥ 4 ॥ నమో అస్తు సర్పేభ్య ఇతి తిస్రః ॥ 5 ॥ 6 ॥ 7 ॥ * నమో

అగ్నే హోత్రాన్ హవ్యాహుతీరిత్యాది దర్శనాత్ । గర్తేన సర్పాన్ తర్పయసే- గర్తో బిలం । సూర్యాంశు సంతప్తా భూమిః బిలాని వర్జయిత్వా సూర్యతాపేనాగ్నినాభితప్తాః సర్పాస్తం గర్తాగ్నిం ప్రవిశంతి, బిలాన్యేవ గర్తాస్తేషాం సర్పాణాం (ఘర్మార్తానాం సులభాః) నిధయః - అతఇదముచ్యతే - గర్తేన సర్పాన్ తర్పయసే ఇతి - యజ్ఞేన దేవాన్ తర్పయసే - హవ్యవాహనత్వాత్ - స్వధయా పితౄన్ తర్పయసే - కవ్యవాహనత్వాత్ తదేవమాగ్నేయో వ్యాఖ్యాతః ॥ 3 ॥ సూ ॥ ఆజ్యాహుతిరుత్తరాః । (ఆజ్యాహుతి మంత్రాః) తత్పుత్త్వమితి । సర్పాణామధిపతిస్త్వాముచ్యతే । యత్రామావాస్యాయాంచ పౌర్ణమాస్యాంచ విషబలిం హరంతి, విషభయనివృత్త్యర్థం బలిం హరంతి మనుష్యాః । సర్వేచ ఉదరసర్పిణః సర్పాః తత్ బలిం తేత్వత్తః ప్రేరతే - ప్రాప్నువంతి - ప్రాప్యచ త్వయి సంవిశంతి- త్వామాశ్రిత్య వర్తంత ఇతి మంత్రస్యత్యమిత్యర్థః- తతస్త్వత్త్వయి నస్సుత స్త్వదాశ్రయా నస్మాన్-త్వయి నస్సుతస్త్వదాశ్రయా మర్త్యాః తేభ్యస్సర్పేభ్యః రక్షార్థం పరి దేహి - యథా తేన హింస్యుః - వర్షేభ్యః పరి దేహి - వర్షర్తౌ సర్పా బహులా భవంతీతి తస్మై పరిదానం- ఋతునా సంవత్సరో లక్ష్యతే - వర్షేభ్యః వర్షార్థం, యథాస్మాన్ సంవత్సరే న హింస్యుః తథా సర్పేభ్యః పరి దేహి ॥ 4 ॥ నమో అస్తు సర్పే

---

* నమో౽స్తు సర్పేభ్యో యే కే చ పృథివీమను । యే అంతరిక్షే యే దివి తేభ్యస్సర్పేభ్యో నమః ॥ 5 ॥ యే౽దో రోచనే దివో యే వా సూర్యస్య రశ్మిషు । యేషామప్సు సదః కృతం తేభ్యస్సర్పేభ్యో నమః ॥ 6 ॥ యా ఇషవో యాతుధానానాం యే వా వనస్పతీగ్ంరను । యే వా౽వటేషు శేరతే తేభ్యస్సర్పేభ్యో నమః ॥ 7 ॥

అస్తు సర్పేభ్యో యే పార్థివా యే అంతరిక్ష్యా యే దివ్యాః ।
తేభ్య ఇమం బలిగ్ం హరిష్యామి తేభ్య ఇమం బలిమాహార్షం ॥౮॥ తక్షక
వైశాలేయ ధృతరాష్ట్రైరావత స్తే జీవా స్త్వయి నస్సత స్త్వయి నద్భ్యో భలి

భ్య ఇతి । యే కేచ యే మనుష్యాః పృథివీమనుశ్రితాః - యే అంతరిక్షే యే ది
వి చ శ్రితాః - తేభ్యస్సర్వేభ్యో నమః అస్తు ॥౫॥ యే౽ద ఇతి॥ యే సర్పాః
అదః, సప్తమ్యా లుక్ । అముష్మిన్ రోచనే దివస్స్థానే దివస్సంబంధిని-
యే వా సూర్యస్య రశ్మిషు రశ్మిషు సర్పాః - యేషాం చ సర్వేషాం అప్సు
సదః స్థానం కృతం - తేభ్యస్సర్పేభ్యో నమః ॥ ౬ ॥ యా ఇతి ॥ యా
ఇషవః, ఇషుశబ్దస్యాయుధాధికరణత్వాత్ స్త్రీలింగతా - యే సర్పాః
యాతుధానానాం ఇషుభూతాః - యే వా వనస్పతీన్ అనుశ్రితాః - యే
వా అవటేషు బిలేషు శేరతే - తేభ్యస్సర్పేభ్యో నమః ॥ ౭ ॥ సూ ॥ జ
యాదిప్రతిపద్యతే । పరిషేచనాంతం కృత్వా వాగ్యతస్సంభారానా
దాయ ప్రాచీముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య స్థండిలం కల్పయిత్వా
తత్ర ప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రస్తిస్రో రేఖా లిఖిత్వా౽ద్భిరుపనీయ తాసూత్త
రయా సక్తూన్నివపతి ॥ (బలిహరణమంత్రః) నమో అస్తు సర్పేభ్య ఇతి ॥
యే పార్థివాః పృథివ్యాం భవాః - యే అంతరిక్ష్యాః అంతరిక్షే భవాః - భ
వే ఛందసీతి యత్ - ఛాందసత్వాదాదివృద్ధిః । యే దివ్యాః దివి భవాః - యే ది
శ్యాః దిక్షు భవాః - తేభ్యస్సర్పేభ్యః నమో అస్తు ఇమం బలిం హరిష్యామి
ఏనం ఆహర్షిష్యే । హర్షిష్యేం తు తేభ్య ఇమం బలిం అహా
ర్షమితి - ప్రతివాక్యం ॥ ౮ ॥ సూ ॥ తూష్ణీగ్ం సముప్యహ్య ధానా
లాజాంజనాభ్యంజనే స్థగరోశీరమితి, ఉత్తరైరుపస్థాయ ॥ (ఉపస్థాన
మంత్రాః) తక్షకేతి ॥ హే తక్షక - తస్యైవ విశేషణం వైశాలేయ - విశాలాయాః
అపత్యం ధృతరాష్ట్రశ్చ స ఐరావతశ్చ ధృతరాష్ట్రైరావతః, ఏవం
నామా సర్పః తే తవ ప్రాణాః - ప్రాణానాం బహుత్వాద్బహువచ

యస్తేజీవా స్త్వయినస్వత స్త్వయినద్భ్యో పర్షాభ్యోనః పరిదేహి॥౧౦॥
అహింగ్ సాతిబలస్తే జీవా స్త్వయినస్వత స్త్వయినద్భ్యో పర్షాభ్యోనః
పరిదేహి ॥ ౧౧ ॥ అతిబలాహింగ్స స్తే జీవా స్త్వయినస్వత స్త్వయిన
ద్భ్యో పర్షాభ్యోనః పరిదేహి ॥ ౧౨ ॥ యేదందశూకాః పార్థి
వాస్తాగ్ స్త్వమితః పరో గవ్యూతినివాసయ । సంతి వైసర్పఫినస్సంతిదం
డినస్తైనో నేద్ధిన సానేవ్యద్యూయమస్మాన్ హింసాత ॥ ౧౩ ॥ నమీచి

నం । త్వయినస్వతఇతి, గతం-త్వయినస్వద్భ్యః జీవేభ్యః ఇతివిశేషః॥౯॥
ఏవం హేధృతరాష్ట్ర ఐరావత- తక్షక వైశాలేయస్తేజీవా ఇత్యాది - అ
న్యోన్యస్మై పరిదానముభాభ్యాం మంత్రాభ్యాం ॥ ౧౦ ॥ అహింసేతి।
అహింసో నామసర్పః, తథా అతిబలః, హే అహింస - అతిబలస్తేజీ
వా ఇత్యాది ॥ ౧౧ ॥ హే అతిబల- అహింసస్తేజీవా ఇత్యాదిచ । అత్రా
ప్యన్యోన్యస్మై పరిదానం ॥ ౧౨ ॥ యేఇతి ॥ యేదందశూకాః స
ర్పాః పార్థివాః - తాన్ త్వం । సర్పరాజం ప్రతివచనం । ఇతః
అస్మాత్ గృహాత్-గవ్యూతి, గవ్యూతిః క్రోశయుగం - తతః పరః ప
రస్తాత్-నివాసయ ॥ సర్వానేవసర్పాన్ ప్రత్యాహ, సంతీతి ॥ వైప్ర
సిద్ధౌ, నః అస్మాకం గృహే - శఫినః శఫవంతో గవాదయః సన్తిమె
యుష్మాకమ్మృద్ధ్నియః, సంతిచదండినః దండహస్తాః పురుషాః- యేయు
ష్మాన్ ప్రహరేయుః - తేనశఫినో దండహస్తాశ్చవః యుష్మాన్ నేత్ నే
వహిన సాత్-హింస్యుః- నేత్ నైవ । ఛాందసో యకారః । యూయమ
స్మాన్ హింసాత హింస్యాత - యదియూయమస్మాన్ హింస్యాత తేపి
యుష్మాన్న హింస్యురిత్యర్థః । ఉపసంవాదేనంచ మోలకారః । ఉప
సంవాదః పరిభాషణం కర్తవ్యపణకంథః ॥ ౧౩ ॥ నమీచినామేతి ॥
నమీచినామాసిప్రాచీదిక్ యాప్రాచీదిక్ సాత్వం నమీచినామాసీత్యర్థః
తస్యాస్తేగ్నిరధిపతిః, అసితో నామసర్పః రక్షితా, యశ్చాధిపతి

Scanned by CamScanner

నామాసి ప్రాచీదిగ్గతయోనామ స్థితిర్వాదశవర్ణ్యయా॥౧౪— ...

రక్షితా- యస్త్వగోప్తా అసితః తాభ్యాం నమః - తౌ నః - మృడయతాం సు
ఖయతాం। ఏతావానంశః పరోక్షకృతః - ప్రథమపురుషయోగాత్।
శేషః ప్రత్యక్షకృతః - వామితియుష్మచ్ఛబ్దయోగాత్। తేనయంయం
ద్విష్మః యశ్చాస్మాన్ద్వేష్టి తంపురుషం- వాం యువయోః - జంభే
బహుష్వేకవచనం, జంభేషు దంష్ట్రేషు దధామి - వచనవ్యత్యయః -
దధ్మః- స్థాపయామః - భక్షణార్థం ॥ ౧౪ ॥ ఓజస్వినీత్యాది । సర్వ
త్రాధిపతయః ప్రసిద్ధాః, రక్షితారః సర్పాః, రక్షితేత్యాదిశేషస్సర్వ
త్రానుషంగః । ఓజస్వినీ పృదాకూ రక్షితా, ప్రాచీ స్వజో రక్షితా, అవ
స్థావా తిరశ్చిరాజీ రక్షితా, అధిపత్నీ శ్విత్రో రక్షితా, వశినీ కల్మాషగ్రీ
వో రక్షితా, బృహతీదిక్ ఊర్ధ్వా దిక్, ఇయం దిక్ అధో దిక్। అసితాద
యో రూఢిశబ్దాః । యథాలక్షణం దిగ్వాయోజ్యాః । అవస్థావేత్యత్రజీబే
ష్ఠోపాంవశవాద్వన్ద్వకృతో ॥ ౧౫—౧౯॥ హేతయోనామస్థితి ॥ హేతి

సమీచీ నామాసి ప్రాచీ దిక్తస్యాస్తేఽగ్నిరధిపతిరసితో రక్షితా
యశ్చాధిపతిర్యశ్చ గోప్తా తాభ్యాం నమస్తౌ నో మృడయతాం తేయం
ద్విష్మో యశ్చనో ద్వేష్టి తం వాం జంభే దధామి ॥ ౧౪ ॥

ఓజస్వినీ నామాసి దక్షిణా దిక్తస్యాస్త ఇన్ద్రోఽధిపతిః పృదాకూ రక్షి
తా............... దధామి ॥ ౧౫ ॥

ప్రాచీ నామాసి ప్రతీచీ దిక్తస్యాస్తే సోమోఽధిపతిస్స్వజో రక్షి
తా...........దధామి ॥ ౧౬ ॥

అవస్థావా నామాస్యుదీచీ దిక్తస్యాస్తే వరుణోఽధిపతిస్తిరశ్చిరాజీ ర
క్షితా .... దధామి ॥ ౧౭ ॥

అధిపత్నీ నామాసి బృహతీ దిక్తస్యాస్తే బృహస్పతిరధిపతిశ్శ్విత్రో
రక్షితా .... దధామి ॥ ౧౮ ॥

వశినీ నామాసీయం దిక్తస్యాస్తే యమోఽధిపతిః కల్మాషగ్రీవో రక్షి
తా............ దధామి ॥ ౧౯ ॥

Scanned by CamScanner

పరిభృతయస్సర్పాః, గంధర్వా ఇత్యేకే । యూయం హేతయో నామ స్థ తేషాం వః పురః పూర్వస్యాం దిశి గృహాః - అగ్నిర్వ ఇషవః - సలిలో వాతనామం, సలిలః- సగరః- గహ్వరః, సముద్రః- అవస్వాన్, అనిమిష ఇతి షడప్యాకాశవాచినః - వ్యుత్పత్తిస్తు యథాకథంచిత్ । వాతాకాశనామ్నస్సర్వాః తస్య వాతస్య నామయితా ఉపస్థాపయితా వాతస్య ఆకాశపరిభవత్వాత్ । నపుంసకలింగం తు సామాన్యోపక్రమత్వాత్ - తేభ్యో వః హేతిభ్యో నమః - తే యూయం నః మృడయత సుఖయత - యం వయం ద్విష్మః యశ్చ నః అస్మాన్ ద్వేష్టి - తం వో యుష్మాకం జంభే దంష్ట్రాసు దధామి, వచనవ్యత్యయః, దర్శః । ఏతేనోత్తరే పంచ మంత్రా వ్యాఖ్యాతాః । వాతనామమిత్యాదేశ్చ సర్వత్రానుషంగః - నిలింపా నామ స్థ - సగరో వాతనామం । వజ్రిణో నామ స్థ గహ్వరో వాతనామం । అవస్థావానో నామ స్థ - సముద్రో వాతనామం । అధిపతయో నామ స్థ - అవ

హేతయో నామ స్థ తేషాం వః పురో గృహా అగ్నిర్వ ఇషవస్సలిలో వాతనామం తేభ్యో వో నమస్తే నో మృడయత తే యం ద్విష్మో యశ్చ నో ద్వేష్టి తం వో జంభే దధామి ॥ ౧౦ ॥

నిలింపా నామ స్థ తేషాం వో దక్షిణా గృహాః పితరో వ ఇషవస్సగరో వాతనామం .... దధామి ॥ ౧౧ ॥

వజ్రిణో నామ స్థ తేషాం వః పశ్చాద్గృహాస్స్వప్నో వ ఇషవో గహ్వరో వాతనామం .... దధామి ॥ ౧౨ ॥

అవస్థావానో నామ స్థ తేషాం వ ఉత్తరాద్గృహా ఆపో వ ఇషవస్సముద్రో వాతనామం .... దధామి ॥ ౧౩ ॥

అధిపతయో నామ స్థ తేషాం వ ఉపరి గృహా వర్షం వ ఇషవోఽవస్వాన్ వాతనామం .... దధామి ॥ ౧౪ ॥

క్రవ్యా నామ స్థ పార్థివాస్తేషాం వ ఇహ గృహా అన్నం వ ఇషవో నిమిషో వాతనామం .... దధామి ॥ ౧౫ ॥

Scanned by CamScanner

అప శ్వేత పదా జహి పూర్వేణ చాపరేణ చ । సప్త చ మానుషీరిమా
స్తిస్రశ్చ రాజబంధవీః ॥ ౧౦ ॥ న వై శ్వేతస్యాధ్యాచారేఽహిర్జఘాన
కంచన । శ్వేతాయ వైదర్వ్యాయ నమో నమశ్శ్వేతాయ వైదర్వ్యాయ ॥

స్వాహాకారాంతానామ్ । ప్రత్యృచాం తు - నిమిత్తోపాత్తానామ్ । ఏవమాస
స్సంగః ॥ ౩౦ — ౩౪ ॥ సూ ॥ అపరపరిషిచ్య ప్రతిషిద్ధమ్మైత్ర్య
పశ్వేత పదేత్యేతాభ్యాం ముదకుంభేనేత్రిః ప్రదక్షిణమగ్నిమాగారం
నివేశనం వా పరిషిచ్య బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్, ధానాః కుమారాన్ ప్రా
శయంతి, ఏవమత ఊర్ధ్వం యావదనియమస్య సర్వాసాం వైతం బలి హ
రేదామార్గశీర్ష్యాః, మార్గశీర్ష్యాం పౌర్ణమాస్యామస్తమి
తే స్థాలీపాకః, అహోష్ఠమితి బలిమంత్రస్య సన్నామః । అత్ర్యోనము
త్సృజతి॥ (ప్రత్యేత్యగృహాః పరిషిచనమంత్రౌ)। అప శ్వేతేతి॥ శ్వేతో
నామ సర్పాణామధిపతిః - హే శ్వేత పాదేన అపజహి త్యజ - వయ -
పూర్వేణ చ పదా అపరేణ చ - గమనదశాయాం మేతిముప్యతే, తత్ర
హి పూర్వాపరౌ పదౌ భవతః ॥ అపవంతవ్యమాహ ॥ సప్త చ మా
నుషీరిమాః సవర్ణాః - బ్రాహ్మణానాంతిస్రః వైశ్యానాం ద్వే
శూద్రాణాం చ ద్వే, తిస్రశ్చ రాజబంధవీః రాజసంబంధినీ స్తిస్రః
ఇతి దశ సవర్ణజాతయః ॥ ౩౫ ॥ న వా ఇతి ॥ శ్వేతస్య నాగరాజస్య అ
ధ్యాచారే అధివత్సు అహిస్సర్పః కంచ కంచిదపి మనుష్యం న వై
జఘాన - అతః - శ్వేతాయ వైదర్వ్యాయ విదర్వపుత్రాయ నమః - ఆద
రార్థం పునర్వచనం - నమశ్శ్వేతాయ వైదర్వ్యాయ ॥ ౩౬ ॥ ఇతి శ్రీ
హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే సప్తదశః ఖండః ॥

సూ॥ అనాహితాగ్నేరాగ్రయణం, నవానాం స్థాలీపాకం శ్రప
యిత్వాఽఽగ్రయణదేవతాభ్యః స్విష్టకృచ్చతుర్థీభ్యో హుత్వా తం
డులానాం ముఖం పూరయిత్వా గీర్త్వా ఆచమ్యోదనః క్రాగ్ సంసృజ్యో
త్తరేణ యజుషా గారస్థూప ఉదస్యస్థాత్। (ఆగ్రయణహోమాతిశేషం పిండీ

॥ ౧౧ ॥ ఖణ్డః ॥ ౧౭ ॥ పరమేష్ఠ్యసి పరమాం మా గ్ శ్రియం గమయ ॥ ౧ ॥
ప్రత్యవరూఢో నో హేమన్తః ॥ ౨ ॥ ప్రతిక్షత్రే ప్రతితిష్ఠామి రాష్ట్రే
॥ ౩ ॥ ప్రత్యశ్వేషు ప్రతితిష్ఠామి గోషు ॥ ౪ ॥ ప్రతిప్రజాయాం ప్రతి
తిష్ఠామి భవ్యే ॥ ౫ ॥ ఇహ ధృతిరిహ విధృతి రిహ రన్తి రిహ రమతిః ॥
౬ ॥ ౭ ॥ స్యోనా పృథివి బడిత్థా పర్వతానామితి ద్వే ॥ * ॥ ౮ ॥ ౯ ॥

కృత్వోత్తరేణ యజుషాగారం స్థాపె ఉదివ్వర్ధేత్) ॥ పరమేష్ఠ్యసీతి ॥
హేమన్తనామక పరమేష్ఠ్యసి, ఇదానీం పరమేస్థానే స్థితోసి - మాం ప
రమాం శ్రియం గమయ ॥ ౧ ॥ సూ ॥ హేమన్తప్రత్యవరోహణం, ఉ
త్తరేణ యజుషా ప్రత్యవరుహ్య । (హేమన్తప్రత్యవరోహణం) ప్రత్య
వరూఢ ఇతి ॥ నః అస్మాభిః హేమన్తః ఋతుః ప్రత్యవరూఢః నవస్త్ర
రే సంవేష్టుం హేమన్తమృతుం ప్రతిఖట్వాయాం మవరోహణ మావశ్య
కం భవతి ॥ ౨ ॥ సూ ॥ ఉత్తరైర్దక్షిణైః పార్శ్వైః స్వస్త్రరే
సంవిశన్తి, దక్షిణతః పిత్రోత్తరాపూర్త్తైనమవశిష్టానాం జ్యేష్ఠో జ్యే
ష్ఠోనన్తరః ॥ (సంవేశనమన్త్రైః) ప్రతిక్షత్రేఇతి ॥ నవస్త్రరే సంవి
శేత అహం క్షత్రాదిష్వవప్రతితిష్ఠామీత్యర్థః ॥ భవ్యం మంగళం ॥ ఇహ
నవస్త్రరే ధృతిః ప్రీతిః విధృతిః స్వస్థైర్యం రన్తిః-రతిః-రమతిః పుత్రాదిభిః
క్రీడనం ॥ ౩—౬ ॥ సూ ॥ సగ్ంవేశోత్తరాభ్యాం పృథివీమభిమృ
శన్తి, ఏవం సంవేశనాదిభిః ॥ (ఉత్తరాభ్యాం పృథివీమభిమృశతి) ॥
స్యోనా పృథివీతి । గతా ॥ ౭ ॥ బడిత్థేతి ॥ బట్-సత్యం-ఇత్థా ఇత్థం-
అనేన వక్ష్యమాణ ప్రకారేణ - పర్వతానాం మేఘానాం - ఖిద్రం-ఛి
ద్రం భేదనం బిభర్షి - ధారయసి కరోషి, హే పృథివి భూమి ప్రవత్వతి
ప్రవణవతి మహ్నా స్వేన మహిమ్నా ప్రజినోషి తర్పయసి ॥

---

* స్యోనా పృథివీత్యయం మన్త్రః పూర్వాంగతః ॥ ౮ ॥ బడిత్థా
పర్వతానాం ఖిద్రం బిభర్షి పృథివి । ప్రయా భూమి ప్రవత్వతి మహ్నా
జినోషి మహిని ॥ ౯ ॥

ఆత్వావహంతుహరయస్సచేతసశ్శ్వేతైరశ్వైస్సహకేతుమద్భిః। వాతా
జవైర్బలవద్భిర్మనోజవైరాయాహి శీఘ్రంమమహవ్యాయశర్వ ॥
౧౦ ॥ ఉపస్పృశతుమీఢ్వాన్మీఢుషే స్వాహాఽఽవ స్పృశతుమీఢుషీమీ
ఢుష్యైస్వాహా జయంతోపస్పృశ జయంతాయస్వాహా భవాయదేవా
యస్వాహా శర్వాయదేవాయస్వాహేశానాయదేవాయస్వాహా పశు

శాన్, దేవాన్, హేమపీని - మహతి । ఓషధీభిః పశుభిశ్చ దేవాన్
జ్యంతి - తేచసాంధీనాః - తేచతృప్తాదేవాః పరివర్షణార్థంనేః
ఘాన్ప్రేరయంతి - ఏతేనప్రకారేణ పర్వతానాం మేఘానాం ఛిద్రం
భిద్రంవివర్షతీతి ॥ ౯ ॥ సూ ॥ ఈశానాయస్థాలీపాకగ్ శ్రపయి
త్వాక్షేత్రే పరిత్యంచప్రాచీముదీచీం వాదిశముపనిష్క్రమ్య స్థండిలం
కల్పయిత్వాగ్ని రుపసమాధానాది, అపరేణాగ్నిం ద్వేకుటీకృత్వా, ఉ
త్తరస్యాందక్షిణస్యా మీశానమావాహయతి ॥ లౌకికస్యాంవాచోత్తరస్యాం
మీఢుషీమ్ । మధ్యేజయన్తమ్ ॥ (అథేశానబలిః, ఈశానమావాహ
యతి) ఆత్వేతి హరయోహరితవర్ణాః అశ్వాః త్వాత్వామావహంతు
సచేతసః అభిప్రాయజ్ఞాః, శ్వేతైరశ్వైః సహ, కేతుమద్భిః, కేతుర్ధ్వ
జః ధ్వజైః, వాతాజవైః - అజగతిక్షేపణయోః వాతగతిభిః, ఆయా
హి । కిమర్థం, మమహవ్యాయ, మదీయస్యహవిషఉపభోగాయ -
హేశర్వ ॥ ౧౦ ॥ సూ ॥ యథోఢముదకాని ప్రదాయత్రీనోదనాన్
కల్పయిత్వాఽగ్నిమభ్యాసీయోత్తరైరుపస్పర్శయిత్వా । (ఓదన
ముపస్పర్శయతి) ఉపస్పృశత్వితి ॥ ఉపస్పృశతుస్వీకరోతుమీ
ఢ్వాన్ -మధ్యమస్థానోరుద్రో వర్షితేతినైరుక్తాః । జగదుపాదానే,
న్వవీర్యస్యసేక్తేతి పౌరాణికాః । తస్మై మీఢుషే । మీఢుషీ మధ్యమ
స్థానావాక్ రుద్రస్యశక్తిరితి నైరుక్తాః, జగత్ప్రకృతిరూపేతి పౌరా
ణికాః, తస్యైమీఢుష్యై । జయంతః, స్కందః, తస్మై ॥౧౧॥ ఆ॥౩॥
సూ । ఉత్తరేణయథాస్వమోదనేభ్యోహుత్వా ॥ భవాయేతి ॥ భవాద

పతయే దేవాయ స్వాహా రుద్రాయ దేవాయ స్వాహోగ్రాయ దేవాయ స్వాహా భీమాయ దేవాయ స్వాహా మహతే దేవాయ స్వాహా భవస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహా శర్వస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహేశానస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహా పశుపతేర్దేవస్య పత్న్యై స్వాహా రుద్రస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహోగ్రస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహా భీమస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహా మహతో దేవస్య పత్న్యై స్వాహా జయంతాయ స్వాహా ॥ ౧౪—౩౦ ॥ అగ్నయే స్విష్టకృతే సుహుతహుత ఆహుతీనాం కామానాం సమర్ధయిత్రే స్వాహా ॥ ౩౧ ॥ స్వస్తి నః పూర్ణముఖః పరిక్రామతు ॥ ౩౨ ॥ గృహాపో వస్వ్యాశ గృహాపాయ స్వాహా గృహావ్యవస్వ్యాశ

యోఽష్టౌ భగవతో నామధేయాః ॥ భాష్య ॥ వ్యా ॥ అపో భూమ్యాన్తరిక్షాగ్నిసూర్యార్కో దీక్షితపవన । ఆకాశశ్చంద్ర ఇత్యేషా మధిష్ఠాతృత్వశ్చ తాస్స్వలతా ఇత్యేషా పురాణప్రక్రియా। అథవా, భావయతీతి భవః-అంతర్భావితణ్యర్థః-సమస్తస్య జగతః కర్తా। శర్వః సంహర్తా। శృ హింసాయాం। ఈశానః ఈశ్వరస్సర్వస్య। పశుపతిః, పశవో ద్విపాదశ్చ చతుష్పాదశ్చ తేషాం పాతా। రుద్రో రోదయితా సంహారకాలే। ఉగ్రః అనభిభవనీయః। ఉగ్రం హి స్వరాష్ట్రమస్య తస్యం భవతీతి దర్శనాత్-బిభ్యత్యస్మాత్సర్వాణి భూతానీతి భీమః। మహాన్ సర్వేభ్యః। భవస్య దేవస్యేత్యాదయో వ్యస్తేనైవ న్యాయేన గతాః ॥ ౧౪—౩ ॥ సూ ॥ సర్వతస్సమవదాయోత్తరేణ యజుషాఽగ్నిం స్విష్టకృతమ్। (స్విష్టకృద్ధోమః) అగ్నయ ఇతి ॥ స్విష్టకృతే, రుద్రోఽగ్నిస్స్విష్టకృత్। సుహుతం జుహోతి కరోతీతి సుహుతహుత్, తస్మై - ఆహుతీనాం కామానాంచ సమర్ధయిత్రే సంవర్ధయిత్రే ప్రాపయిత్రే వా ॥ ౩౧ ॥ సూ ॥ ఉత్తరేణ యజుషోపస్థాయ। (ఉపస్థానం) స్వస్తిన ఇతి ॥ ఆహుతిభిః పూర్ణముఖో దేవః యథాస్మాకం స్వస్తి భవతి తథా పరిక్రామతు సంచరతు ॥ ౩౨ ॥ సూ ॥ ఉత్తరైస్సృహోదనాని పర్ణాన్యేకైకేన ద్వే ద్వే దత్త్వా

గృహపత్యై స్వాహా ఘోషిణ ఉపస్పృశత ఘోషిభ్యస్స్వాహా శ్వాసిన ఉపస్పృశత శ్వాసిభ్యస్స్వాహా విచిన్వంత ఉపస్పృశత విచిన్వద్భ్యస్స్వాహా ప్రపున్వంత ఉపస్పృశత ప్రపున్వద్భ్యస్స్వాహా సమశ్నంత ఉపస్పృశత సమశ్నద్భ్యస్స్వాహా దేవసేనా ఉపస్పృశత దేవసేనాభ్యస్స్వాహా యా ఆఖ్యాతా యాశ్చానాఖ్యాతా దేవసేనా ఉపస్పృశత దేవసేనాభ్యస్స్వాహా ॥ 33—౪౧ ॥ ద్వారాపోపస్పృశ ద్వారాపాయ స్వాహా ద్వారాప్యుపస్పృశ ద్వారాప్యై స్వాహాఽన్వాసారిణ ఉపస్పృశతాన్వాసారిభ్యస్స్వాహా నిషంగిన్నుపస్పృశ నిషంగిణే స్వా

దశ దేవసేనాభ్యో దశోత్తరాభ్యః । (బలిదానమ్) గృహపేతి ॥ గృహాన్ పాతీతి గృహపః దేవః ॥ నమో రుద్రాయ వాస్తోష్పతయ ఇతి దర్శనాత్ - దేవస్య వా గృహపో గృహపాలః నందీశ్వరకుమారః హే గృహప గృహపతే - ఉపస్పృశ ఇమం బలిం గృహాణ - తుభ్యం గృహపాయ స్వాహా దదామి । గృహపీ-గృహపస్య దేవీ హే గృహపి । ఘోషిణో ఘోషవంతః, శ్వాసినః శ్వాసవంతః, విచిన్వంతః, విపూర్వశ్చినోతి రన్వేషణార్థః । అన్విష్యంతః, ప్రపున్వంతః శోధయంతః, సమశ్నంతః సహాశ్నంతః, ఏతే దేవస్య సర్వగణాః । హే దేవసేనాః-ఉపస్పృశత- దేవసేనాభ్యో యుష్మభ్యం స్వాహా । యా ఆఖ్యాతాః అస్మిన్మంత్రే గణాః ప్రోక్తాః యాశ్చానాఖ్యాతాః తా యూయం దేవసేనాః ॥ 33—౪౧ ॥ సూ ॥ పూర్వవదుత్తరైః । ద్వారాపేతి ॥ ద్వారాపః దేవస్య ద్వారపాలః - ద్వారాపీ దేవ్యాః ద్వారపాలినీ - అన్వాసారిణః ఏతస్య దేవస్యైవానుచరాః అంతఃపురేఽధికృతాః । హే నిషంగిన్ ఇషుధిమన్, జయంతస్యైవ మహామంత్రిణం ॥ ౪౨ — ౪౫ ॥

సూ ॥ ఓదనపిండం సంవృత్య పూర్ణపుటేఽవధాయోత్తరేణ యజుషా వృక్ష ఆసజతి, అతిరుద్రాజపేత్, ప్రథమోత్తమానాం, అభిత ఏతమగ్నిం గాః స్థాపయతి యథైనా ధూమః ప్రాప్నుయాత్, తాగ

[illegible] నమో [illegible]

హః ॥ ౪౩—౪౫ ॥ నమో నిషంగిణ ఇషుధిమతే ॥ ౪౬ ॥ క్షేత్రస్య పతినా వయమితి ద్వే * ॥ ౪౭—౪౮ ॥

స్త్రైవర్ణభర్మష్టినా వోక్షతి వృషాణౌ మే [illegible] ॥ (శిక్యం స్త్వే ఆసజతి) నమో నిషంగిణ ఇతి ॥ ఇషుధినిషంగశబ్దౌ పర్యాయౌ. ఇషూను నిషంగ ఇతి ఇషువ్యతిరిక్తానాం శస్త్రాణామావాసస్థానం, ఏతావదేవ యజుః, న తు రుద్రోపపతిలస్య ప్రతీకగ్రహణం, యది తద్వైవస్యాత్ తదా నమో నిషంగిణ ఇషుధిమత ఇత్యేతదతిబ్రూయాత్ । యథా అశ్మానా నేత్యేషా - తత్సవితుర్వరేణ్యమిత్యేషేతి ॥ అతో రుద్రాజ్జపేత్ । రుద్రా అన్యత్ర వ్యాఖ్యాతాః ॥ ౪౬ ॥ సూ॥ గవాం మార్గే సగ్ని క్షేత్రస్యపతిం యజతే, ఈశానవదావాహనమ్, చతుర్షు కలశ ప్రసువా వర్ణేషు నామాదేశం దధాతి, క్షిప్రం యజేత హోతవ్యః, ఉత్తరాభ్యాముపతిష్ఠతే, స్థాలీపాకం బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్, క్షైత్రపత్యం ప్రాశ్నన్తి యే సనాభయో భవన్తి, యథా వైషాం కులధర్మస్స్యాత్ ॥ (క్షేత్రస్య పతేరుపస్థానమన్త్రౌ) క్షేత్రస్యేతి ॥ క్షేత్రస్య పతినా వయం హితేనేవ మిత్రాదినా జయామసి జేతవ్యం జయామః, స చ క్షేత్రపతిః నః అస్మాకం గామశ్వం చ పోషయిత్ను - లింగవ్యత్యయః । పోషయితా, ఆకారస్సముచ్చయే । మృడాతి - సుఖకర్మాయం - మృడయేత్ - సుఖయేత్ - ఈదృశే కర్మణి కృతే ॥౪౭॥ క్షేత్రస్య పత ఇతి ॥ హే క్షేత్రస్య పతే - మధుమన్తం మధుస్వాదనక్షీరాదినా యుక్తం - ఊర్మిం ఊర్మ్యాకారం గవాం సముదాయమ్ । తస్య విశేషణం — మధుశ్చుతం ఘృతమివ సుపూతమితి చ । భవతి కశ్చిత్ మధుమాన్ న చ మధుశ్చుత్, యథాపు

---

* క్షేత్రస్య పతినా వయగ్ హితేనేవ జయామసి । గామశ్వం పోషయిత్న్వా స నో మృడాతీదృశే ॥ ౪౭ ॥ క్షేత్రస్య పతే మధుమన్తమూర్మిం ధేనురివ పయో అస్మాసు ధుక్ష్వ । మధుశ్చుతం ఘృతమివ సుపూతమృతస్య నః పతయో మృడయన్తు ॥ ౪౮ ॥

Scanned by CamScanner

యన్మేమాతా ప్రలులోభచరత్యననువ్రతా । తన్మే రేతః పితా వృఙ్క్తాం
మా౽భురన్యోవపద్యతా మముష్మై స్వాహా ॥ ౧ ॥ యాస్తిష్ఠంతి
యా ధావంతి యా ఆర్ద్రాఘ్నీః పరితస్థుషీః । అద్భిర్విశ్వస్య భర్త్రీ

టాదిదృఢమ్ । భవతి కశ్చిత్ మధుశ్చుత్ నచ మధుమాన్, యథా మధు
భాజనస్య ఛిద్రం । అతః మధుమంతం మధుశ్చుతమితి ద్వయము
పాత్తమ్ । యథా (మధుమంతో) మధుశ్చుత్ మధుమాంశ్చ తద్వదు
భయ గుణవిశిష్టం, ఘృతమివ సుపూతం వస్త్రాదినా సుష్ఠు శోధితం,
ఏవంభూతం గవాం ఊర్మిణం అస్మాసు ధుక్ష్వ క్షర-ధేనురివ పయః, యథా
ధేనుః పయః దుగ్ధే తద్వత్ । కించ త్వత్ప్రసాదాత్ ఋతస్య యజ్ఞస్య
పతయో౽గ్న్యాదయః నః అస్మాన్ మృడయంతు సుఖయంతు ॥ ౪౫ ॥
ఇతి శ్రీ హరదత్త విరచితే ఏకాగ్నికాండమంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే

అష్టాదశః ఖండః

సూ । మాసిశ్రాద్ధస్యాపరపక్షే యథోపదేశం కాలాః, శుచీన్మం
త్రవతో యోనిగోత్రమంత్రాసంబంధానయుగ్మాం స్త్ర్యవరానన్నర్థా
పేక్షో భోజయేత్, అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోతి । (మాసిశ్రాద్ధహోమ
మంత్రాః) యన్మేమాతేతి॥ యద్యతః అస్మదీయం మే మమ మాతా
భర్తుః అననువ్రతా అననుకూలాచరతీ చరంతీ ప్రలులోభ ప్రకర్షేణ
ఇయేష । సాధ్వీనామపి మానసవ్యభిచారసంభవా దేవముచ్యతే ।
తద్రేతః మే మమ పితా వృఙ్క్తాం ఆచ్ఛిద్య స్వీకరోతు - మానసవ్యభి
చారనిమిత్తం రేతసి సాఙ్కర్యం మాభూత్ - అభవతీత్యాభిమానః, ఏతావ
తా నిమిత్తేన మామాం ప్రతి పితృత్వేనా భవన్ అన్యః అవపద్యతాం మో
ఘాశో భవతు - యన్మయాదీయమానం హవిః తన్న లభతాం - అముష్మై
యజ్ఞశర్మణే మత్పిత్రే స్వాహా ॥ ౧ ॥ యా ఇతి । యా అప స్తిష్ఠంతి
తటాకాదిషు - యాశ్చ ధావంతి నదీషు - యాశ్చ పరితస్థుషీః - పరిత

భిరంతరన్యం పితుర్దధేఽముష్మై స్వాహా ॥ 2 ॥ యన్మే పితామ
హీ ప్రలులోభ చరత్యననువ్రతా । తన్మే రేతః పితామహో వృఙ్క్తామ
భూఽఽభురన్యోఽవపద్యతా మముష్మై స్వాహా ॥ 3 ॥ అంతర్ద
ధే పర్వతైరంతర్మహ్యా పృథివ్యా । అభిర్దిగ్భిరనంతాభిరంతరన్యం
పితామహాద్దధేఽముష్మై స్వాహా ॥ 4 ॥ యన్మే ప్రపితామహీ ప్రలులో
భచరత్యననువ్రతా । తన్మే రేతః ప్రపితామహో వృఙ్క్తామభూఽఽభుర
న్యోఽవపద్యతామముష్మై స్వాహా ॥ 5 ॥ అంతర్దధ ఋతుభిరహోరా
త్రైస్ససంధిభిః । అర్ధమాసైశ్చ మాసైశ్చాంతరన్యం ప్రపితామహాద్
ధేఽముష్మై స్వాహా ॥ 6 ॥ యే చేహ పితరో యే చ నేహ యాంశ్చ విద్మ
యాగ్ ఉచ న ప్రవిద్మ । అగ్నే తాన్వేత్థ యది తే జాతవేదస్తయా ప్రత్తగ్ం
స్వధయా మదంతు స్వాహా ॥ 7 ॥ స్వాహా పిత్రే ॥ 8 ॥ పిత్రే స్వాహా ॥

స్థాప్యః పరితస్తిష్ఠంత్యః ఆదోఽర్ఘ్యః అదోర్ఘ్యా భవంతి - కూ
లాదికమాద్రి ప్రదేశం ఘ్నంతీత్యర్థః । తాభిరద్భిర్విశ్వస్య భర్త్రీ
భిః పితురన్యం అస్మిన్ కర్మణి భాగిత్వేనాగచ్ఛంతం అంతర్ధేవ్య
వహితం కరోమి । శిష్టం గతం ॥ 2 ॥ యన్మే పితామహీత్యాది । పూ
ర్వవత్ ॥ 3 ॥ అంతర్దధ ఇతి ॥ పర్వతైః మేరుప్రభృతిభిః అంతర్ద
ధే, మహ్యా మహత్యా పృథివ్యా అభిశ్చదిగ్భిః ప్రాచ్యాదిభిః అనంతా
భిః దేశతః కాలతశ్చ అంతరహితాభిః పితామహాదన్యం అంతర్దధే ॥
4 ॥ యన్మే ప్రపితామహీత్యాది । పూర్వవత్ ॥ 5 ॥ అంతర్దధ ఇతి ॥
ఋతవః ప్రసిద్ధాః, సంధయః తేషామేవ ఋత్వాదీనాం - తైః ప్ర
పితామహాదన్యమంతర్దధే ॥ 6 ॥ యే చేతి ॥ యే చ పితరః ఇహ లోకే
తిష్ఠంతి, యే చ నేహ తిష్ఠన్తి, యాంశ్చ వయం విద్మ జానీమః యాగ్ం ఉచ,
ఉకారో నర్థకః । న ప్రవిద్మ ॥ హే అగ్నే జాతవేదః యది త్వం తాన్
వేత్థ జానాసి తేభ్యో యథాభాగం త్వమేవ ప్రతిపాదయ, తే చ తయా ప్ర
త్తం, లింగవిభక్తివ్యత్యయః । ప్రత్తయా స్వధయా మదంతు తృప్యంతు ।

Scanned by CamScanner

౯ ॥ స్వాహా పిత్రే ॥ ౧౦ ॥ పిత్రే స్వాహా ॥ ౧౧ ॥ స్వధా స్వాహా ॥ ౧౨ ॥
అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా స్వాహా ॥౧౩॥ ఏష తే తత మధుమాగ్ం
ఊర్మి స్సరస్వాన్ యావానగ్నిశ్చ పృథివీచ తావత్యస్య మాత్రా తా
వతీం త ఏతాం మాత్రాం దదామి యథాఽగ్నిరక్షితోఽనుపదస్త ఏవం మ
హ్యం పిత్రేఽక్షితోఽనుపదస్త స్స్వధా భవతాంతగ్గ్ స్వధాం తైస్సహో
పజీవర్చస్తే మహిమైష తే పితామహ మధుమాగ్ం ఊర్మి స్సరస్వాన్
యావాన్ వాయుశ్చాంతరిక్షంచ తావత్యస్య మాత్రా తావతీం త ఏతాం
మాత్రాం దదామి యథా వాయురక్షితోఽనుపదస్త ఏవం మహ్యం పి
తామహాయాఽక్షితోఽనుపదస్త స్స్వధా భవతాంతగ్గ్ స్వధాం తైస్సహో
పజీవసామాని తే మహిమైష తే ప్రపితామహ మధుమాగ్ం ఊర్మిస్సర
స్వాన్ యావానాదిత్యశ్చ ద్యౌశ్చ తావత్యస్య మాత్రా తావతీం త ఏ
తాం మాత్రాం దదామి యథాఽఽదిత్యోఽక్షితోఽనుపదస్త ఏవం మ

---

౯ ॥ సూ ॥ ఆజ్యాహుతీరుత్తరాః, ఏతద్వా విపరీతమ్ ॥ స్వాహా పిత్ర ఇ
త్యాదయో నిగదసిద్ధాః ॥ కవ్యవాహనః పితౄణామగ్నిః ॥౯—౧౩॥
సూ॥ సర్వముత్తరైరభిమృశేత్, క్షత్తా న్వావప్రతిపూరుషమ్ ॥ (సర్వమ
న్నముత్తరైరభిమృశేత్) ॥ ఏష తే తతేతి ॥ హే తత పితః, ఏష తే ఊ
ర్మిః ఊర్మిమాన్, మధుమాన్ మధ్వాదియుక్తః, సరస్వాన్ స్వ
ధాసముద్రః నచైతదల్పమితి మంతవ్యం - యతః యావానగ్నిశ్చ పృథి
వీచ పరిమాణేన తావత్యస్య మాత్రా పరిమాణం - తావతీం ఏతాం మా
త్రాం తే దదామి । అథాన్నం ప్రత్యాహ । యథాగ్నిరక్షితః కదాచిదప్య
నూనః అనుపదస్తః ఉపక్షయరహితశ్చ - ఏవం మహ్యం పిత్రే మమ పి
త్రే-అక్షితః అనుపదస్తశ్చ స్వధా భవ- పితౄణామన్నం భవ । అథ పిత
రం ప్రత్యుచ్యతే । తాం స్వధాం తైరగ్న్యాదిభిః సహ త్వముపజీవ హే పి
తః యద్యప్యగ్నిః పృథివీ చేతి ద్వావేవ ప్రకృతౌ తథాపి తైరితి బహు
వచన నిర్దేశాదాద్యర్థావగతిః । ఋచస్తే మహిమా సర్వవేదస్థాః

Scanned by CamScanner

హ్యం ప్రపితామహాయాక్షితోఽనుపదస్తస్స్వధాభవతాంతాగ్స్స్వధాం
తైస్సహోపజీవయజూగ్ంషి తేమహిమా ॥ ౧౪॥౧౫ ॥౧౬ ॥ఖండః॥ ౧౯॥
పృథివీ తేపాత్రం ద్యౌరపిధానం బ్రాహ్మణస్యత్వాముఖేజుహోమి బ్రాహ్మ
ణానాం త్వాప్రాణాపానయో ర్జుహోమ్యక్షితమసి మైషాం క్షేష్ఠా అ
ముత్రాముష్మిన్లోకే ॥ ౧ ॥ మార్జయంతాం మమపితరో మార్జ
యంతాం మమపితామహా మార్జయంతాం మమప్రపితామహా మా

సద్వాబుధః - తేనమహత్వం - ఏతేనోత్తరో మంత్రో వ్యాఖ్యా
తా ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ఇతి శ్రీహరదత్త విరచితే ఏకాగ్నికాండ
మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే ఏకోనవింశః ఖండః ॥

సూ ॥ ఉత్తరేణయజుషోప స్పర్శయిత్వా ॥ (యజుషోపస్పర్శ
యతి) పృథివీ తే ఇతి ॥ పృథివీ తే పాత్రం భాజనం - ఏవం నామ మహదసి,
పూర్వత్రచోక్తం యావానగ్నిశ్చ పృథివీ చేతి । ద్యౌరపిధానం-అపిధా
నమప్యేవం ప్రమాణమేవ తే భవితుమర్హతీత్యర్థః । ఉపరిస్థితమపి
ధానం, అధస్థితం భాజనం, దివఃపృథివ్యాశ్చతాదృశమనస్థానం । బ్ర
హ్మణః బ్రాహ్మణస్యత్వాత్వాం ముఖేజుహోమి, అత్రపితరో దేవతాః -
బ్రాహ్మణస్త్వాహవనీయార్థ ఇతి ॥ శ్లో ॥ యస్యాస్యేన సదాశ్నంతి
హవ్యానిత్రిదివౌకసః । కవ్యాని చైవ పితరః కింభూతమధికంతత ఇతి
మనువచనాత్ ॥ ఏవంపితౄణామర్థాయ బ్రాహ్మణముఖజుహోమీ
త్యుక్తం । ఇదానీంభుంజానానామపి తృప్తిరస్త్విత్యాహ, బ్రాహ్మణా
నాంత్వాప్రాణాపానయోర్జుహోమ్యక్షితమసి- హే అన్న త్వమక్షితమ
క్షయమసి ఏషాంపితౄణాం బ్రాహ్మణానాంచమాక్షేష్ఠాః క్షయంమా
గమః-అముత్రపరలోకేపితౄణాం అముష్మిన్ ఇహలోకే బ్రాహ్మణా
నాంచ ॥ ౧ ॥ సూ ॥ భుక్తవతోనువ్రజ్యప్రదక్షిణీకృత్య ద్వైధం
దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్సగ్ స్తీర్య తేషూత్తరైరపోదత్వా ॥ (పిండప్ర
దానేవద్భ్యస్స్వహో దదాతి) మార్జయంతామితి ॥ మార్జయంతాం అ

ర్జయంతాం మమ మాతరో మార్జయంతాం మమ పితామహ్యో మా
ర్జయంతాం మమ ప్రపితామహ్యః ॥ ౭—౮ ॥ ఏతత్తే తతాసౌ యే చ
త్వామన్వేతత్తే పితామహాసౌ యే చ త్వామన్వేతత్తే ప్రపితామహాసౌ
యే చ త్వామన్వేతత్తే మాతరసౌ యాశ్చ త్వామన్వేతత్తే పితామహ్యసౌ యా
శ్చ త్వామన్వేతత్తే ప్రపితామహ్యసౌ యాశ్చ త్వామను ॥ ౯—౧౩ ॥
మార్జయంతాం మమ పితర ఇత్యేతే ॥ ౧౪—౧౯ ॥ యే చ వో ౽త్ర పి
తా స్మాస్వాశగ్ం సంతే యాశ్చ వో ౽త్ర యాశ్చాస్మాస్వాశగ్ం సంతే తే చ వ
హంతాం తాశ్చ వహంతాం తృప్యన్తు భవంత స్తృప్యన్తు భవత్య స్తృప్యత
తృప్యత తృప్యత ॥ ౨౦—౨౬ ॥ పుత్రాన్ పౌత్రానభితర్పయంతీ రా
పో మధుమతీరిమాః స్వధాం పితృభ్యో అమృతం దుహానా ఆపో దేవీరు

నేనోదకేన శుద్ధా భవంతు మమ పితరః ఏవముత్తరేయోజ్యాః ॥ ౭—౮ ॥
సూ ॥ ఉత్తరైర్దక్షిణాపవర్గాన్పిండాన్దత్వా ॥ (పిండదానం) ఏతత్తే
తతేతి ॥ ఏతత్పిండం తే తుభ్యం- తత-పితః-అసౌ, యజ్ఞశర్మన్ - యే
చ త్వామనుజీవంతి తేభ్యశ్చ, ఏవముత్తరే ॥ ౯—౧౩ ॥ సూ ॥ పూర్వ
వదుత్తరైరపో దత్వా । మార్జయంతామిత్యాది ॥ గతిమ ॥ ౧౪—౧౯ ॥
సూ ॥ ఉత్తరైరుపస్థాయ ॥ (ఉత్తరైరుపస్థానం) యే చేతి । హే పితరః-యే
చ వః యుష్మాన్ ఆశంసంతే అత్ర అస్మిన్ కర్మణి యే చ అస్మాసు అ
స్మాన్ ఆశంసంతే ప్రార్థయంతే హే మాతరః యాశ్చ స్త్రియః అస్మ
త్కులే మృతాః వః యుష్మాన్ ఆశంసంతే - యాశ్చ అస్మాసు అస్మాన్
ఆశంసంతే తే చ పురుషాః వహంతాం ప్రాప్నువంతు స్వధాం తాశ్చ
స్త్రియో వహంతాం, తృప్యంతు భవంతః పురుషాః - తృప్యంతు భవ
త్యః స్త్రియశ్చ - హే పితరో మాతరశ్చ ఉభయే యూయం తృప్య
త తృప్యత తృప్యత తృప్తా భవత ॥ ౨౦—౨౬ ॥ సూ ॥ ఉత్తరయోద
పాత్రేణ త్రిః ప్రసవ్యం పరిషిచ్య (ఉభయాన్పిండాన్పరిషించతి) ప
ణాగ్నినతి ॥ పుత్రాన్ పౌత్రాంశ్చ అభితర్పయంతీః - అభితస్తర్ప

Scanned by CamScanner

ధయాన్ స్వధయాస్తు ॥ ౨౭ ॥ తృప్యత తృప్యత తృప్యత ॥ ౨౮ ॥ ప్రా
ణేనివిష్టోఽమృతం జుహోమి బ్రహ్మణిమ ఆత్మామృతత్వాయ ॥ ౨౯ ॥
యాం జనాః ప్రతినన్దన్తి రాత్రిం ధేనుమివాయతీం । సంవత్సరస్య యా

యంత్యః - మధుమతీః మధుమత్యః మాధుర్యవత్యః స్తాః - ఏవంభూతా
ఇమా అపః - ఇత్యేకో వాక్యార్థః తాః అపః పితృభ్యః పితామాత్రి
త్యేకశేషః । స్వధాయామమృతం దుహానాః - దేవీః దేవ్యః - తృ
ప్యత పితౄన్ మాతౄన్ తర్పయంతు ॥ ౨౭ ॥ సూ ॥ స్రువజ్జ
పాత్రాణ్యుత్తరం యజురనవానం త్ర్యవరార్ధ్యేఽమావయ్య ప్రా
క్ష్య పాత్రాణి దక్షిణదశమభ్యవహృత్య ॥ తృప్యతేతి ॥ హే పితరః హే
మాతరశ్చ తృప్యత తృప్యత తృప్యత ॥ ౨౮ ॥ సూ ॥ సర్వతస్సమిధా
యోత్తరేణ యజుషా శేషస్య గ్రాసవరార్ధ్యం ప్రాశ్నీయాత్ (శేషప్రా
శనం) ప్రాణ ఇతి ॥ ప్రాణేనివిష్టః ప్రాణాదీన్ పంచవాయూన్ అధిష్ఠా
య వర్తమానః అహం అమృతం అమరణహేతుమన్నం జుహోమి - క్వ,
బ్రహ్మణి పరమాత్మని, మే మమ అమృతత్వాయ - ఆత్మా పరమాత్మరూ
పోఽహం ॥ ౨౯ ॥ సూ ॥ యామాఘ్యాః పౌర్ణమాస్యా ఉపరిష్టా
ద్వ్యష్టకా తస్యామష్టమీ జ్యేష్ఠయా సంపద్యతే తామేకాష్టకేత్యాచ
క్షతే, తస్యాస్సాయమౌపాసనాగ్నిప్రాయాన్, అపూపం చతుశ్శరావం శ్రపయతి,
అష్టాకపాల ఇత్యేకే, హవిర్గ్రహణన రాజ్యభాగాన్తే ఉత్తరయా
ఽపూపాజ్జుహోతి ॥ (అథాష్టకామంత్రాః । తత్ర ప్రథమం రాత్రి
మపూపహోమః) యాం జనా ఇతి ॥ యాం రాత్రిం జనాః ప్రతినందం
తి పూజయంతి - అపూపాహుత్యా- ధేనుమివాయతీం, యథా దోహ
ర్థం ఆగచ్ఛంతీం ధేనుం ప్రతినందంతి- తద్వత్ । కిం చ సంవత్సరస్య
యా పత్నీ ఏకాష్టకానామ " ఏషా వై సంవత్సరస్య పత్నీ యదేకాష్టకా"
ఇత్యష్టకాస్తుతిః । స ప్రథమస్తుత్యాప్యేవస్తుతిః । సా రాత్రిః
నః అస్మాకం సుమంగలీ శోభనమంగళా అస్తు ॥ ౩౦ ॥ సూ ॥ సిద్ధేన
స్త్రమష్టభాక్కృత్వా బ్రాహ్మణేభ్య ఉపహరతి, శ్వోభూతే దధ్నా

పత్నీసంనో అస్తుసుమంగలీస్వాహా ॥ ౩౦ ॥ వహవపాంజాతవెదః పితృభ్యోయత్రైతాన్ వెత్థనిహితాన్పరాకె । మెదసఃకుల్యాఉపతాన్ క్షరంతు సత్యాఏతా ఆశిషస్సంతు కామైస్స్వాహా ॥౩౧॥ యాంజనాఃప్రతినందంతీత్యేషా ॥ ౩౨ ॥ ఇయమెవసాయాప్రథమా వ్యౌచ్ఛదితితిస్రః ॥ *

ముపాకరోతి పితృభ్యస్త్వాజుష్టాముపాకరోమితి, తూష్ణీంపంచాజ్యాహుతీర్హుత్వా తస్యైవపాంశ్రపయిత్వోపస్తీర్ణాభిఘారితాం మధ్యమేనాంతమే నపాలాశపర్ణే నోత్తరయాజుహోతి ॥ (శ్వోభూతే వపాహోమంత్రః) వహవపామితి ॥ హెజాతవేదః - పితృభ్యోవపాం వహ వపాంపితౄన్ప్రాపయెత్యర్థః- యత్రనిహితాన్ స్థితాన్ ఎతాన్ పితౄన్ వేత్థవేత్సి- పరాకేదూరెత్వయాచ వపాయాం ప్రాప్యమాణాయాంతాన్ పితౄన్ మెదసః కుల్యాఉపక్షరంతు - కృత్రిమాస్సరితః కుల్యాః । ఎషాంపితౄణామెతా ఆశిషశ్చ కామైస్సహసత్యాస్సంతు- ఆశిషః ప్రార్థనాః - కామాస్తద్విషయాః, కామ్యంత ఇతి కృత్వా ॥ ౩౧ ॥ సూ ॥ మాంసౌదనముత్తరాభిః ॥ యాంజనాఃప్రతినందంతీత్యేషేతి ॥ గతా ॥౩౨॥ ఇయమెవేతి ॥ ఇయమేవైకాష్టకా సా- యాఉషాః ప్రథమాఆదిత్యాత్ పూర్వంవ్యౌచ్ఛత్- వ్యుష్టా- వ్యుచ్ఛ్యచఆదిత్యం ప్రవిష్టా అంతరస్యాం పృథివ్యాం రశ్మిరూపేణచరతి- యాచవధూఃజజాన జాయతె భవతి - నవగత్ యౌవనం ప్రతిగచ్ఛతిసానవగత్ -జనిత్రీజనయిత్రీ పుత్రాణాం, యాచైనాం మహిమానః మహాంతఃత్రయః అగ్నిరేకః అశ్వినౌద్వౌ-సచంతేభజంతె-ఏతెవహా దెవాః । ప్రాతర్యావాణోయదగ్నిరుషా అశ్వినావితి బహ్వృచబ్రాహ్మణం । ఏవంభూతాయాఉషాః సాఇయమెవైకాష్టకేత్యర్థః ॥ ౩౩॥ మధ్యమస్థానాద్యుస్థానాచేతి ద్వేఉషసౌ, తయోరుత్తరా- ఛందస

---

* ఇయమేవసాయాప్రథమావ్యౌచ్ఛదంతరస్యాం చరతిప్రవిష్టా । వధూర్జజాననవగజ్జనిత్రీత్రయ ఎనాంమహిమానస్సచన్తే ॥౩౩॥

॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ఏకాష్టకాం పశ్యత దోహమానామన్నం మా
ꣳసవద్ఘృతవత్స్వధావత్ । తద్బ్రాహ్మణైరతిపూతమనంతమక్షయ్యం

తీతి ॥ భద్రవస్త్వతి ఛందోభిస్తద్వత్యో ఛందోభిర్వ్యక్తా తస్త్రాయో తి
ఉషసా-ఉషసో- పేపిశానే దీప్యమానే- సమాన మేకం యోనిం ఆదిత్యం
అనుసంచరంతి అనుసంచరంత్యాదినా అనుప్రవిశంత్యో-సూర్యపత్నీ
సూర్యః పతిః పాలయితా యయోః స్తేసూర్యపత్న్యౌ - విచరతః-వివిధం
చరతః- ప్రజానతీ ప్రజానత్యౌ - కేతుం కృణ్వానే - సర్వస్య లోకస్య
ప్రజ్ఞానం కుర్వత్యౌ । సర్వఏవప్రాణినః ఉషస్యాగతాయాం ప్రబుధ్యం
తే । అజరే జరారహితే- భూరి రేతసా - ద్వివచనస్యాకారః - భూరిరే
తసా-ప్రభూతనీహారోదకే యేపినంభూతే ఉషసా తే అపి ఇయమేవాత్ర
నువర్త్యా యాజ్యం ॥ ౩౪ ॥ ఋతస్య పంథామితి ॥ ఋతస్య యజ్ఞస్య
పంథాం మార్గం తిస్ర ఉషసః - కార్యభేదాత్త్రిత్వం - "ఏకాసతీ
బహుధోషో వ్యుచ్ఛసి" ఇతి భవిష్యతి - అనాగుః-అన్వాయంతి -
త్రయశ్చ ఘర్మాసః - ఘృతక్షరణదీప్త్యాః । దీప్తాః అగ్నయః ఏనా
ముషసం జ్యోతిషా అన్వాగుః అన్వాయంతి । కార్యభేదం దర్శయతి-
తాసాం మధ్యే ఏకా దేవయూనాం దేవయవో యజమానాః దేవాన్
యష్టుమిచ్ఛంతీతి, తేషాం ప్రజాం రక్షతి - ఏకా తు తేషామేవోర్జం
బలం రక్షతి - ఏకా చ తేషామేవ వ్రతం కర్మ సంధ్యావందన నాగ్నిహో
త్రాదిరక్షతి । ఏతా అపి తిస్రః ఇయమేవేతి యాజ్యం ॥ ౩౫ ॥ ఏకాష్టకా
మితి ॥ హే బ్రాహ్మణాః - ఇమామేకాష్టకాం పశ్యత- కీదృశీం, పిత్ర్య

భద్రస్వతీ ఉషసా పేపిశానే సమానం యోనిమనుసంచరంతి । సూర్యప
త్నీ విచరతః ప్రజానతే కేతుం కృణ్వానే అజరే భూరిరేతసా ॥ ౩౪ ॥
ఋతస్య పంథామను తిస్ర ఆగుస్త్రయో ఘర్మాసో అను జ్యోతిషాగుః । ప్రజామేకా రక్షత్యూర్జమేకా వ్రతమేకా రక్షతి, దేవయూ
నామ్ ॥ ౩౫ ॥

మముష్మిఁల్లోకే స్వధితం గచ్ఛతుమే పితృభ్యస్స్వాహా ॥ ౩౬ ॥ ఉ
లూఖలా గ్రావాణో ఘోషమక్రత హవిః కృణ్వంతః పరివత్సరీణం ।
ఏకాష్టకే సుప్రజా వీరవంతో వయగ్ం స్యామపతయో రయీణామ్ ॥ ౩౭ ॥
ఏకాష్టకా తపసా తప్యమానా సంవత్సరస్య పత్నీ. దుదుహే ప్రపీనా ।
తం దోహముపజీవాథ పితర స్సహస్రధారమముష్మిఁల్లోకే స్వాహా ॥
౧౧ ॥ ఖండః ॥ ౨౦ ॥ ఉక్థ్యశ్చాస్యతిరాత్రశ్చ సాద్యస్క్రిశ్ఛంద
సాసహ। అపూపస్త్వాహావిరేనమస్తే అస్తుమాగ స్సపిప్పలే స్వాహా ॥౧॥

భోగ్యన్నందోహమానాం, కీదృశమన్నం, మాంసవత్ ఘృతవత్ స్వధా
వచ్చ. పితౄణాం మేవదయోగ్యం మాంసాదితేనతద్వత్ - తత్ అన్నం
బ్రాహ్మణైరతిపూతం అతీవశోధితం అనంతమక్షయ్యం క్షేమమశక్యం -
అముష్మిఁల్లోకే మమపితృభ్యః స్వధితం వృద్ధింగచ్ఛతు ॥౩౬॥ ఉలూ
ఖలా ఇతి ॥ స్వాధీనక స్వధితః । ఉలూఖలాః గ్రావాణశ్చ పేషణ్యో
దృషదశ్చ ఘోషమక్రత శబ్దం కుర్వంతి- హవిః కృణ్వంతః అవఘాతపే
షణాదిద్వారేణ హవిః కుర్వంతః, పరివత్సరీణం వత్సరే వత్సరే భవం -
హే ఏకాష్టకే - సుప్రజాః, వచనవ్యత్యయః, సుప్రజసః వీరవంతః వీరైః
పౌత్రైః తద్వంతశ్చ భూత్వా వయం రయీణాం పతయః స్యామ త్వత్ప్రసా
దాత్ ॥ ౩౭ ॥ ఏకాష్టకేతి ॥ ఇయమేకాష్టకా తపసా తప్యమానా- సంవ
త్సరస్య పత్నీ పాలయిత్రీ- దుదుహే దుగ్ధే, ప్రపీనా ప్రవృద్ధా, తం దో
హం హే పితరః యూయం ఉపజీవాథ-ఉపజీవత - సహస్రధార మము
ష్మిఁల్లోకే పరలోకే ॥౩౮॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ
మంత్రవ్యాఖ్యా ద్వితీయప్రశ్నే వింశః ఖండః ॥

సూ ॥ పిష్టాన్నముత్తరయా ॥ (పిష్టాన్నముత్తరయా జుహోతి)
ఉక్థ్యశ్చేతి ॥ హే ఏకాష్టకే త్వమేవ ఉక్థ్యశ్చాసి, అతిరాత్రశ్చాసి-
సాద్యస్క్రీః - సాద్యస్క్రినామకక్రతుః - తస్యఈ కారశ్ఛాందసః ।
సాద్యస్క్రీక్రతుశ్చ ఛందసాసహ - ఛందశ్శబ్దేనైక దేశగ్రహణాత్

Scanned by CamScanner

భూః పృథివ్యగ్నినర్చాఽముం మయి కామం నియునజ్మి స్వాహా ॥ ౨ ॥ భువో వాయునాఽన్తరిక్షేణ సామ్నాఽముం మయి కామం నియునజ్మి స్వాహా ॥ 3 ॥ స్వర్దివాఽఽదిత్యేన యజుషాఽముం మయి కామం నియునజ్మి స్వాహా ॥ ౪ ॥ జనదద్భిరథర్వాంగిరోభిరముం మయి కామం నియునజ్మి స్వాహా ॥ ౫ ॥ రోచనాయాజిరాయాగ్నయే దేవజాతవే స్వాహా ॥ ౬ ॥ కేతవే మనవే బ్రహ్మణే దేవజాతవే స్వాహా ॥ ౭ ॥ స్వధా స్వాహా ౨

మంత్రిముచ్యతే * మంత్రిణాసహాఽసి ॥ అపూపానాంఘృతస్య చ ఆహుతిర్యస్యాస్తస్యా ఆమంత్రణం - హే అపూపఘృతాహుతే సమస్తే అస్తు, మాంసపిప్పలే - స్వాదుఫలం పిప్పలం - "తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తి" ఇతి దర్శనాత్ - మాంసమేవ పిప్పలం యస్యాః తస్యా ఆమంత్రణం - హే మాంసపిప్పలే ॥ ౧ ॥ సూ॥ ఆజ్యాహుతీరుత్తరాః ॥ భూః పృథివీతి ॥ భూరాదివ్యాహృతయః ఉచ్చారణమాత్రేణోపకారకాః - నపదాంతరైస్సంబంధాన్యర్థమభిదధతి - పృథివీ, తృతీయైకవచనస్య పూర్వసవర్ణః - పృథివ్యా లోకేన - అగ్నినా దేవేన - ఋచా వేదేన ఏతైః కారణభూతైః అముం హృదిస్థితం కామం మయి నియునజ్మి - స్థాపయామి ॥ ఏతేనోత్తరే వ్యాఖ్యాతాః ॥ ౨ ॥ 3 ॥ ౪ ॥ జనదద్భిరితి ॥ జనదితి చతుర్థీ వ్యాహృతిరాథర్వణవేదేవరితా - జనత్ అద్భిరితిపదచ్ఛేదః - నారాయణానువాకేతు జనఇతి విసర్జనీయాంతం పఠ్యతే ॥ ౫ ॥ రోచనాయేతి ॥ రోచనాయ దీప్తాయ అజిరాయ - అజగతిక్షేపణయోః । గమనస్వభావాయ, క్షేప్త్రే వా తమసాం, ఏవంభూతాయాగ్నయే దేవజాతవే, దేవానాం యష్టవ్యానాం జ్ఞాత్రే ॥ ౬ ॥ కేతవఇతి ॥ కేతవే జ్ఞాత్రే, మనవే మంత్రాణాం మననాత్ మనవే వా ఋషయే, బ్రహ్మణే బ్రహ్మరూపాయ బ్రాహ్మణానాం వా యోనిభూతాయ - ఆగ్నేయో వై బ్రాహ్మణ ఇతి దర్శనాత్ ॥ ౭ ॥ స్వధేతి ॥ స్వధాదయో గతాః ॥ ౮-౯ ॥

---

* ఛందస్సత్త్వేకదేశేన ఛందోమా ఉచ్యన్తే ॥ ఇతి ॥ హ ॥

Scanned by CamScanner

గ్నయేకవ్యవాహనాయ స్వధాస్వాహా ॥౮॥౯॥ అన్నమివ తేదృశే భూయాసం వస్త్రమివతేదృశే భూయాసంవిత్తమివతేదృశేభూయాస మాశేవతేదృశే భూయాసగ్ం శ్రద్ధేవతేదృశేభూయాసమ్॥౧౦—౧౪॥ సగ్ంస్రవంతు దిశోమహీస్సమాధావంతు సూనృతాః । సర్వేకామా అభియంతుమాప్రియా అభిరక్షంతుమాప్రియాః ॥౧౫॥ యశోసియశోహం త్వయిభూయాసమసౌ ॥౧౬॥ అజ్ఞాతాన్యంకావభితఇత్య

సూ॥ స్విష్టకృత్ప్రభృతిసమానమాపిండ నిధానాత్, అన్వష్టకాయా మప్యేకేపిండనిధాన ముపదిశన్తి, అథైతదపరందద్య ఏవాంజలినాజుహోతి యథాపూర్వమ్, అతఏవయథార్థంమాగ్ సగ్ శిష్ట్వాశ్వోభూతేన్వష్టకామ్ । తస్యామాసిశ్రాద్ధేన కల్పోవ్యాఖ్యాతః, సనిమిత్తాన్ త్తరాం జపిత్వార్థం బ్రూయాత్ ॥ (సనిమిత్తోత్తరాంజపేత్) అన్నమివేతి ॥ అన్నమివతేదృశేదృష్ట్యైః భూయాసం - అన్నేదృష్టేయథా దృశిప్రీతిః తథా తేమయిభవతు ॥ దాతారంప్రత్యాత్మనివచనమేతత్- ఏవముత్తరేష్వపి యోజ్యం, ఆశామనోరథః ॥ ౧౦—౧౪ ॥ సంస్రవంత్వితి ॥ సంస్రవంతు- సంగత్యస్రవంతు దిశఃమహీః మహాత్యః- సర్వాసుదిక్షు తదుద్దేశంతత్ మామాగచ్ఛతు - సమాధావంతుసూనృతాః - ప్రియావాచః స్వాగతమిత్యాదయః, సర్వేకామాఃప్రియామామభియంతు అభిగచ్ఛంతు - అభిరక్షంతు మాప్రియాః - సవివార్థః - ఆదరార్థంపునర్వచనం ॥ ౧౫ ॥ యశోసీతి ॥ యశోసియశస్వ్యసి- అహంచత్వయియశోభూయాసం యశస్వీభూయాసం - యశస్త్వంమే దేహీత్యర్థః - ఏవంహియాచితుర్యశో భవతి - అసావితి దాతుర్నామనిర్దేశస్సంబుద్ధ్యా - హేయజ్ఞశర్మన్నితి ॥ ౧౬ ॥

సూ॥ రథంలబ్ధ్వాయోజయిత్వాప్రాంచ మవస్థాప్యోత్తరయారథచక్రే అభిమృశతి పక్షసీవా ॥ (రథేలబ్ధేతస్యచక్రే పక్షసీవాఅభిమృశతి.) అంకావితి ॥ ధ్వాంతం-ధ్వనశబ్దే, ఛాందసఇడభావః - ధ్వనితం, వా

షా * ॥ ౧౭ ॥ అధ్వనామధ్వపతే స్వస్తి మా సంపారయ ॥ ౧౮ ॥
అయం వామశ్వినా రథో మా దుఃఖే మా సుఖే రిషత్ । అరిష్టస్స్వస్తి గచ్ఛతు
వివిఘ్నన్ పృతనాయతః ॥ ౧౯ ॥ అశ్వోఽసి హయోఽస్యత్యోఽసి నరోఽస్య
ర్వాఽసి సప్తిరసి వాజ్యసి వృషాఽసి నృమణా అసి యయుర్నామాఽస్యాది

త్యాగ్రం - అగ్నిగాః త్వష్టారః - వాతవత్ గంతారం, ఏవంభూతం రథం -
అభితోఽనుసంచరంతౌ యౌ న్యంకౌ - ఏవం నామానౌ భూతవిశేషౌ -
తథాన్యంకౌ - యశ్చ దూరేహేతిః - ఏవం నామా భూతవిశేషః - య
శ్చ ఇంద్రియావాన్ బలవాన్, పతత్రీ పతనశీలః, ఏతే భూతవిశేషాః
రథస్యాధిష్ఠాతారః - తే అగ్నయః - అగ్నిగా త్యర్థః - గంతారో రథే
నసహ, పప్రయః - ప్రపూరణే - కామానాం పూరయితారః - నః అ
స్మాన్ పారయన్తు పారం నయన్తు ఇష్టం దేశం ప్రాపయన్తు ॥ ౧౭ ॥
సూ ॥ ఉత్తరేణ యజుషాధిరుహ్య ॥ (యజుషాధిరోహంతి) అధ్వనామి
తి ॥ హే రథ - అధ్వనామధ్వపతే - అధ్వపతిశ్చ త్యేవార్థః । యథా గ
వాం గోపతిరితి - స్వస్తి యథా తథా నోఽస్మాన్ సంపారయ సమ్యక్ పారం
నయ ॥ ౧౮ ॥ సూ ॥ ఉత్తరయా ప్రాచీముదీచీం వా దిశమభిప్రయాయ య
థార్థం బ్రూయాత్ ॥ (ఉత్తరయాభిప్రయాతి) ॥ అయమితి ॥ హే అ
శ్వినా అశ్వినౌ - అయం రథః వాం యువయోః స్వభూతః - తతశ్చ
దుఃఖే సుఖే వా అధ్వని మా రిషత్ భగ్నో మా భూత్ - అరిష్ట ఏవ స్వస్తి గ
చ్ఛతు, వివిఘ్నన్ - ఛాన్దసం విశబ్దస్య ద్విర్వచనం - వివిధం ఘ్నన్,
కాన్, పృతనాయతః యోద్ధుకామాన్ ॥ ౧౯ ॥ సూ ॥ అశ్వముత్త
రైరారోహతి ॥ ‡ (అశ్వలబ్ధే ఆరోహణమంత్రాః) అశ్వోఽసీతి ॥ అ

---

* అంకౌ న్యంకావభితో రథం యౌ ధ్వాంతం వాతాగ్రమనుసం
చరన్తౌ దూరేహేతిరిన్ద్రియావాన్ పతత్రీ తే నోఽగ్నయః పప్రయః
పారయన్తు ॥ ౧౭ ॥

‡ అత్ర సూత్రే ఉత్తరైరితి బహువచనం శ్రూయతే, తాత్ప
ర్యదర్శనేఽపి 'ఉత్తరైర్మంత్రైః' 'అశ్వోఽసి, ఇత్యాదిభిః' ఇతి

Scanned by CamScanner

త్యానాం పత్యావేన్విహి ॥ ౧౨ ॥ హస్తియశసమసి హస్తియశసీ భూయాసం వహం కాలవహం శ్రియం మాభివహ । ఇంద్రస్య త్వా వజ్రేణాభినిదధామ్యసౌ ॥ ౧౩ ॥ అనజిహ్వక నిజిహ్వ కావత్త్వాపహం విషాయజే ।

త్సైతే - ధ్వానమిత్యశ్వః - హినోతి పుయతీతి వాహయః । హింగతా హయగతా - గమనశీలః - అతసాతత్యగమనే - తస్మాదత్యః - నృత్యశ్చేనేదరః - అత్రేదరర్వా, సర్వతేస్తిః - వజగతా - అస్మాద్వాజీ - వషణే తెన్యేషా సేదనసమర్థః - నృపుశత్రుష్మమనుష్యేషు మనస్యస్య హి సీతి సన్నమతాః - యహా తేర్యయః - అశ్వమేధాశ్వః - నామప్రసిద్ధా - అదిత్యా నామదితేః పుత్రాణాం దేవానాం పత్యాపతశీలః ఏవం భూతః సత్వం మాం అన్విహి అనుగచ్ఛ - మామాం వ్యతిక్రమీః ॥ ౧౨ ॥ సూ ॥ హస్తినముత్తరయా ॥ (హస్తిని లబ్ధే ఆరోహణమంత్రః) హస్తియశసమసీతి ॥ హస్తియశసమసి, హస్తినాం త్వం యశోభూతోసి - అహంచ త్వయా హస్తి యశసీ భూయాసం - వహం ప్రాపయమాం వాహకాలవహం కాలస్య - ంధనహ - మామాం శ్రియం అభివహ శ్రియం ప్రాపయ, ఇంద్రస్య వజ్రేణ తత్సదృశేనా౦కుశేన త్వాం అభినిదధామి బధ్నామి, ఏవంభూత మాంకుశేంతవ మస్తకే స్థాపయామీత్యర్థః - అసౌ, హేఐరావత, సుప్రతీక ॥ ౧౩ ॥ సూ ॥ శాఖాగ్రం రేవ తత్పూర్వవత్పృథివీమభిమృశేత్, సంవాదమేష్యన్ సవ్యేన పాణినాభత్రిం దండం చాదత్తే । దక్షిణేన ఫలీకరణ ముష్టిముత్తరయా హుత్వా । (ఫలీకరణముష్టిం జుహోతి) అనజిహ్వకేతి ॥ హే అనజిహ్వక - అథాచినా జిహ్వయస్య తస్యాపంత్రిణాం, ఏవం స్వగర్భాశా జిహ్వయస్య స నిజిహ్వకః - హే నిజిహ్వక, అహం విషా అనేన ఫలీకరణ ముష్టిరూపేణ అవయజే - యత్త్వత్తాం

ప్యుశ్యతే । మంత్రభాష్యేతు 'అశ్వే లబ్ధే ఆరోహణమంత్రః' ఇత్యస్మిన 'అశ్వోసి' ఇతి మంత్రస్యైకత్వ మేవో క్తమ. ఏతత్త్వేన సుధియ ఏవవిభావయన్తు ॥

తత్సత్యం యదహం బ్రవీమ్యధరో మదసౌ వదా భూయాస్ ఇతి ॥ ౨౨ ॥ ఆతే వాచమాస్యాం దద ఆమనస్యాం హృదయాదధి ॥ యత్రయత్ర తే వాక్ స్నిహితా తాంత ఆదదే । తత్సత్యం యదహం బ్రవీమ్యధరో మత్పద్యస్వాసౌ ॥ ౨౩ ॥ ఖణ్డః ॥ ౨౧ ॥

యా త ఏషా రరాట్యా తనూ ర్మన్యోః క్రోధస్య నాశినీ । తాం దేవా బ్రహ్మచారిణో వినయన్తు సుమేధసః ॥ ౧ ॥ యత్త ఏతన్ముఖే

ధాత్వమనాచీనో భవసి తథా యజే, తత్సత్యమస్తు - యదహం బ్రవీమి - కింపునస్తత్ - అసౌ యజ్ఞశర్మా మత్ప్రతియోగీ మత్ మత్తః అధరో భూత్వా వదాత్ వదేత్ ॥ ౨౨ ॥ సూ ॥ గత్వోత్తరాంజపేత్ ॥ (ప్రతియోగిసన్నిధౌ జపః) ఆతఇతి ॥ తే తవ వాచం - ఆస్యే భవా మాస్యాం తవ - ఆదదే - మనస్యాం మనసి భవాం మనసా వివక్షితాం చ వాచం ఆదదే - హృదయాదధి, హృదయస్య పరియా వాక్ తాం చ ఆదదే - అన్యత్రాపి యత్రయత్ర తే తవ వాక్ నిహితా తాం తే తవస్వభూతాం ఆదదే - తత్సత్యమస్తు - యదహం బ్రవీమి - కింపునస్తత్, హే అసౌ యజ్ఞశర్మన్ మత్ మత్తః త్వం అధరః పద్యస్వ పరాభూతో భవ విపన్నో వా భవేత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ఇతి శ్రీ హరదత్తవిరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే ద్వితీయప్రశ్నే ఏకవింశః ఖండః ॥

సూ ॥ క్రుద్ధముత్తరాభ్యా మభిమంత్రయేత విక్రోధో భవతి । (యస్య కోపమపనేతు కామస్త ముత్తరాభ్యా మభిమంత్రయేత) యాత ఇతి ॥ యా తే ఏషా రరాట్యా లలాటే భవా మన్యోస్తనూః క్రోధస్య వేషః భ్రుకుట్యాదిః, మృధ్రస్య, మృదునా మైత్ర్యేత్ - భావప్రధానశ్చ । మృదుత్వస్య నాశినీ - క్రుద్ధో హి మృదుత్వం జహాతి - తాం మన్యోస్తనూం - దేవాః బ్రహ్మచారిణః బ్రహ్మణి మంత్రే ప్రతిపాద్యత్వేన చరన్తః వినయన్తు అపనయన్తు - సుమేధసః సుప్రజ్ఞాః ॥ ౧ ॥ యత్త ఇతి ॥ యదేతత్తే తవ ముఖే అమతం సతామసమ్మతం - రరాట

ముత్కరరాటమివ విధ్యతి। వి తే క్రోధం నయామసి గర్భమశ్వతర్యా
ఇవ ॥ ౨ ॥ అవజ్యామివ ధన్వనో హృదో మన్యుం తనోమి తే । ఇం
ద్రాహస్య పలిగమన్యేభ్యః పురుషేభ్యోఽన్యత్రామత్ ॥ 3 ॥ యదహం
ధనేన ప్రపణం చరామి ధనేన దేవా ధనమిచ్ఛమానః । తస్మిన్త్సో
మో రుచమాదధాత్వగ్నిరింద్రో బృహస్పతిశ్చ స్వాహా ॥ ౪ ॥ పరి త్వా
గిరేరమిహం పరి భ్రాతుః పరి ష్వసుః । పరి సర్వేభ్యో జ్ఞాతిభ్యః పరి షీ

ముద్విధ్యతీవ, ఋద్ధన్యయాత్ ఘ్రివాః స్పందనం లలాటే నాడీనాం చ
స్ఫురణం తదభిప్రాయమేతత్ - యచ్ఛబ్దశ్రుతేస్తచ్ఛబ్దో ధ్యాహార్యః।
తం తే క్రోధం వినయామసి వినయామః గర్భమశ్వతర్యా ఇవ - అశ్వ
తరీణాం గర్భధారణం మరణహేతుః అతో వినేతవ్యస్సభవతి ॥ ౨ ॥
సూ ॥ అసంభవేప్సుః పరేషాం స్థాలాధారికాజీవచూర్ణాని కారయి
త్వోత్తరయా సుప్తాయాస్సంబాధ ఉపవపేత్, సిద్ధ్యర్థే బభ్రుమూ
త్రేణ ప్రక్షాళయీత॥ అవజ్యామివేతి॥ హే స్త్రీ తే తవ హృదో హృద
యాత్ మన్యుం - మన్యుశబ్దేనాత్ర చిత్తవికారనామ్యాత్ కామోఽలక్ష్య
తే - కామం పరపురుషవిషయం అవతనోమి ఆవతతం కరోమి అపనయా
మి - జ్యామివ ధన్వనః - యథా ధనుః కార్యాయోగ్యం చికీర్షంతః అవతత
జ్యం కుర్వంతి తద్వత్ - హే ఇంద్ర త్వమపి అస్యాః పలిగం ఉపస్థేంద్రి
యం అన్యేభ్యః పురుషేభ్యః అహాన్య అపనయ - యథా తేన ప్రవిశంతి త
థా కురు - కుతో న్యేభ్య ఇత్యపేక్షాయాముచ్యతే - అన్యత్రామత్ - పంచ
మ్యంతాత్ త్రల్ । మత్తో న్యేభ్యః ॥3॥ సూ ॥ సిద్ధ్యర్థే యదస్య గృ
హే పణ్యగ్స్యాత్ తత ఉత్తరయా జుహుయాత్॥ యదహమితి॥ హే దే
వాః ధనేన ధనం మూల్యభూతమిచ్ఛమానో హం - యత్, తృతీయాయా
లుక్ - యేన ధనేన ప్రపణం వ్యవహారం చరామి - తస్మిన్ పణ్యే. సోమో రు
చమాదధాతు అగ్న్యాదయశ్చ - యథా తత్ క్షిప్రం విక్రీతం భవతి ॥ ౪ ॥
సూ ॥ యం కామయేత నాయం మచ్ఛిద్యేతేతి జీవవిషాణేన్వం మూత్రే

తః క్వైష్యసి ॥ ౫ ॥ శశ్వత్పరిఫప్లితేన సంక్రామేణావిచ్ఛిదా । ఊతే
నపరిషీతోఽసిపరిషీతోఽస్యుతేన ॥౬॥ ఆవర్తననివర్తనయే త్వహా * ॥౭॥

మానీయసు త్తము త్తరాభ్యాం త్రిః ప్రసవ్యం పరిషించేత్ ॥ పరిత్వేతి ॥
హే కృత్యే త్వా త్వాం అహం పర్యమి అహం మిహ సేచనే - మూత్రే
ణపరిషిఞ్చామి, గిరేః, పంచమ్యర్థే అర్వాగితి గచ్ఛతి - గిరేర
ర్వాక్ - గిరిగ్రహణం దేశాంతరోపలక్షణం - తవ దేశాంతరప్రాప్తేః
ర్వాగిత్యర్థః - ఏవంపరిభ్రాతుః, పరిస్వసుః, పరిసర్వేభ్యో జ్ఞాతి
భ్యః - భ్రాత్రాది సమీపగమనాదర్వాగిత్యర్థః - ఏవంమయా పరిషి
తః॥ ఛాందసో దీర్ఘః ॥ పరిషితః మూత్రేణ పరితో బద్ధః త్వం క్వప
ష్యసి- ఛాందసం పరరూపం- త్వయా గంతుం శక్యమిత్యర్థః ॥
౫ ॥ శశ్వదితి ॥ శశ్వత్ దీర్ఘకాలం పరిషీతోఽసీత్యనేన సంబంధః -
పరిఫప్లితేన తవాపసరణశీలయా పరిఫప్లితేన మయా - సంక్రామేణ
భూమౌ సంచారింతేన - అవిచ్ఛిదా అవిచ్ఛిన్నేన ఊతేన, స్థూలాః
పిపీలికా ఉలాః - జాత్యా ఏకవచనం - ఉలానాం పఙ్క్తిసదృశేన మూ
త్రేణపరిషీతోఽసి పరితో బద్ధోఽసి - పరిషీతోఽస్యుతేన - దృఢార్థం పు
నర్వచనం ॥ ౬ ॥ సూ ॥ యే నవధా దాసకర్మకరాః పలాయేరం
స్తస్మిన్కాలే సవ్యపనమాధాయోత్తరా ఆహుతీర్జుహుయాత్ ॥ ఆవ
ర్తనేతి ॥ ప్రత్యాగమనమావృత్తిః - గమనాదుపరతిర్నివృత్తిః- ఆవ
ర్తయతీత్యావర్తనః, నివర్తయతీతి నివర్తనః। అన్యల అజ ధ్యాహర్త
వ్యః- తస్యాఖ్యాతేన సంబంధః । హే ఆవర్తన- మదీయాన్ భృత్యాన్
ఆవర్తయ - హే నివర్తన - నివర్తయ తానేవ - హే ఇంద్ర-నదన
బుధ, నదన ఇతి శబ్దార్థకః-బుధ ఇతి శరనామ, 'ఆబుధ్నం వృత్రహాదదే'
'ఇంద్రో బుధ్నం' "తువిక్షం తే సుకృతం సుమయం ధనుస్సాధు

---

* ఆవర్తన వర్తయ ని నివర్తన వర్తయేంద్ర నర్దబుద । భూమ్యా
శ్చతస్రః ప్రదిశస్తాభిరావర్తయా పునః ॥ ౭ ॥

Scanned by CamScanner

ఆవర్తవేనివర్తన ఆవర్తననివర్తనాయస్వాహా ॥ ౮ ॥ అనుహాహ్వ
దనుహ్వయో నివర్తోఽపాన్యపివృతత్ । ఐంద్రః పరిక్రోశో వః పరి
క్రోశతు సర్వతః ॥ ౯ ॥ యదిమా మతిమన్యధ్వా అదేవా దేవవత్తరం ।
ఇంద్రః పాశేన సిక్త్వా వో మహ్యమిద్వశమానయాత్స్వాహా ॥ ౧౦ ॥
యదివృక్షాద్యద్యంతరిక్షాత్ఫలమభ్యపతత్తదు వాయురేవ । యత్రా

ఖండో హిరణ్మయ ఇతి దర్శనాత్ । శబ్దితశర, ప్రసిద్ధశరేత్యర్థః -
భూమ్యాస్సంబంధిన్యః చతస్రః ప్రదిశః ప్రధానదిశః ప్రాచ్యాద్యాః -
తాభిః, విభక్తివ్యత్యయః తాభ్యః పునరావర్తయ ॥ ౭ ॥ ఆవర్తన
ఇతి ॥ యేన పథా ఆవర్తతే స ఆవర్తనః, యస్మిన్నేవ నివర్తతే స నివ
ర్తనః, ఆవర్తననివర్తనాయ తుభ్యం స్వాహా ॥ ౮ ॥ అనుహాహ్వ
దితి । పః, యుష్మదాదేశస్య వసో వకారస్య ఛాందసః పకారః । వః యు
ష్మాన్ అన్వహ్వాత్ అనుహ్వయతు, పృష్ఠతస్థిత్వా ఆగచ్ఛతేతి బ్రవీ
తు - ప్రతికూలం హి తత్ గమనే, అనుహ్వయః అనుహ్వాతా పురుషః;
నివర్తయతీతి నివర్తః, సోఽపి పః వః న్యపివృతత్ నివర్తయతు, ఐన్ద్రః
ఇంద్రసంబంధీ దైవకృత ఇత్యర్థః పరిక్రోశః నిషేధశబ్దః గచ్ఛతాం
ప్రతికూలశబ్దః - వః యుష్మాన్ సర్వతః పరిక్రోశతు నిషేధతు ॥ ౯ ॥
యదీతి ॥ యదియూయం మాం అతిమన్యధ్వై అతిక్రమ్య మన్యధ్వం
అదేవాః దేవరహితాః - దేవవత్తరం అతిశయేన దేవవంతం మాం య
ద్యతిమన్యధ్వం తతః ఇంద్రః పాశేన వః యుష్మాన్ సిక్త్వా, షిఞ్ బంధనే-
ఽకారాదుపజనః - సిత్వా బద్ధ్వా మహ్యమిత్ మహ్యమేవ వశమానయాత్ ఆ
నయతు మత్సమీపం ప్రాపయత్విత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ సూ ॥ యద్యేనం వృ
క్షాత్ఫలమభినిపతేద్వయో వాఽభివిక్షిపేత పర్షతి కేవా బిందురభిని
పతేత్తమత్రైర్యథాలిఙ్గం ప్రక్షాలయీత ॥ (యద్యేనం వృక్షాత్ఫలమ
భినిపతేత్ తదఙ్గం ప్రక్షాలయీత) యదీతి ॥ యదివృక్షాత్ యదివాఽ
న్తరిక్షాత్ ఫలంఅభ్యపతత్ మమోపరి, తత్ వాయురేవ - ఉవారోఽన

Scanned by CamScanner

స్పృశతు తనువం యత్రవాస ఆపో బాధంతాం నిర్‌ఋతిం పరాచైః ॥ ౧౧ ॥
యే పక్షిణః పతయంతి బిభ్యతో నిర్‌ఋతైస్సహ । శివేన శగ్మేన
తేజసోందంతు వర్చసా ॥ ౧౨ ॥ దివో ను మాం బృహతో అంతరిక్షాదపాం
స్తోకో అభ్యపతచ్ఛివేన । సమహమింద్రియేణ మనసాఽహమాగాం
బ్రహ్మణా సంస్పృశానస్సుకృతాకృతేన ॥ ౧౩ ॥

భా॥ అ॥ - వాయువశేనైవ తదాపన్నం యదుర్నిమిత్తమిత్యర్థః - తచ్చ
ఫలం యత్రప్రదేశే మమ తనువం శరీరం అస్పృక్షత్ - వాసః వస్త్రం వా
యత్రాస్పృక్షత్ - యచ్ఛబ్దశ్రవణాత్ తచ్ఛబ్దోధ్యాహార్యః తతః ప్రదే
శాత్ నిర్‌ఋతిం తన్నిమిత్తాం కృచ్ఛ్రాపత్తిం పరాచైః పరాఙ్ము
ఖం - ఆపః ప్రక్షాళన సాధనభూతాః బాధంతాం అపనుదన్తామ్ ॥ ౧౧ ॥
(పయో వాభివిక్షిపేత్) ॥ య ఇతి ॥ విభక్తివ్యత్యయః - యత్రప్రదేశే,
పక్షిణః పతయంతి పతంతి, బిభ్యతః భీతస్య మమ మమోపరి నిర్‌ఋతైర
మంగళైస్సహ తేతం ప్రదేశం శివేన శాంతేన శగ్మేన సుఖేన తేజసా ఉ
దంతు క్లేదయంతు - వర్చసా చ, కాః, ఇమాః ఆపః ॥ ౧౨ ॥ (అవ
షతకే వా బిందురభినిపతేత్) ॥ దివో న్వితి ॥ దివో వా బృహతః
అంతరిక్షాద్వా అయమపాం స్తోకః బిందుః మామభ్యపతత్ మమో
పరి పతతి తత్ర శివేన అహమింద్రియేణ మనసా చ అహం సమాగాం సం
గచ్ఛేయం - ఏతన్నిబంధనం దుర్నిమిత్తం ఇంద్రియాణాం బుద్ధేశ్చా
భూత్ - బ్రహ్మణా మంత్రేణ సంస్పృశానః అద్భిరాత్మానం సంస్పృశన్ -
సుకృతా, సుష్ఠు కార్యం కరోతీతి సుకృత్ తేన బ్రహ్మణా, కృతేన మ
యా ప్రయుక్తేన ॥ ౧౩ ॥ సూ ॥ అగారస్థూణావిరోహణే మధునడుప
వేశనే కపోతాంకపాత పదదర్శనేఽమాత్యానాం శరీరలేపనేఽన్యేషు
చాద్భుతోత్పాతేష్వమావాస్యాయాం నిశాయాం యత్రాపాం సర్వ
ణుయాత్ తదగ్నా వుపసమాధాయాజ్యభాగాంతే ఉత్తరా ఆహుతీ
ర్జుహోత్యాజ్యయాదిప్రతిపద్యతే ॥ (అగారస్థూణావిరోహణాదిషు

ఇమంమేవరుణ, తత్త్వాయామి, త్వన్నో అగ్నే, సత్వన్నో అగ్నే, త్వమగ్నే అయాసి, ప్రజాపతే ‡ సంరాజంచ, వ్యాహృతీర్వ్యస్తాః ॥౧౮——౨౩ ॥ ఇమంజీవేభ్యః పరిధిం దధామి మైషాంనుగాదపరో అర్థమేతం । శతంజీవంతుశరదః పురూచీ స్తిరో మృత్యుం దధతాం పర్వతేన ॥ ౨౪ ॥ ద్వావింశఃఖండః ॥ ౨౨ ॥ * * * *

ద్వితీయః ప్రశ్నస్సమాప్తః.

సమాప్తశ్చాయం ప్రశ్నద్వయాత్మక ఏకాగ్నికాండః

ఓం, తత్సత్.

హోమమంత్రాః) ॥ ఇమంమేవరుణేత్యాదయః పంచగతాః ॥ ప్రజాపతఇతి ॥ హేప్రజాపతేత్వత్ త్వత్తోన్యః ఏతానివిశ్వా విశ్వాని జాతాని జనిమంతివస్తూనికశ్చిదపి నపరిబభూవ పరిపూర్ణో భవతిః పరిగ్రహోవర్తతే - వర్తమానేలట్, నపరిగృహ్ణాతి - నత్వదన్యః పరిగ్రహీతుం సమర్థ ఇత్యర్థః । తాతాన్యేతాని ప్రసిద్ధాని భువనాదీనీత్యర్థః - యత్కామాః యంకామయమానాః వయంతేతుభ్యం జుహుమః - తత్ నః అస్మాకం అస్తుసంపద్యతాం- కించవయ స్తత్, వయంరయీణాం ధనానాంపతయఃస్యామ ॥ సంరాజంచేతి ॥ గతమ్ ॥ వ్యాహృతయస్సగతాః ॥ ౧౮——౨౩ ॥ సూ ॥ పరిషేచనాంతంకృత్వాఽభిమృతేభ్య ఉత్తరయాదక్షిణతోశ్మానం పరిధిందధాతిదధాతి ॥ (అభిమృతేభ్యః ఉత్తరయాదక్షిణతో శ్మానం పరిధిం దధాతి) ॥ ఇమం

---

‡ ప్రజాపతేనత్వదేతాన్యన్యో విశ్వాజాతాని పరితాబభూవ । యత్కామాస్తేజుహుమస్తన్నో అస్తువయగ్గ్ స్యామపతయోరయీణామ్ ॥ ౧౯ ॥

జీవేభ్య ఇతి ॥ ఇమమశ్మానం జీవేభ్యః జీవతామర్థాయ పరిధిం, పరి ధీయత ఇతి రోధయతి యమనమృత్యుభ్యః తం పరిధిం దధామి స్థాపయామి, నః ఏషాం జీవతాం మధ్యే కశ్చినప్యపరో బాలః ఏతమర్థం, ఛాందసో గకారః । ఏతమర్థం మృత్యులక్షణం మాగాత్ మాగమత్, మృక్షి ప్రబాలఏవ । శతప్ప్రశతం శరదః పురూచీః బహూన్ దివసాన్ వ్యాప్ను వతీః జీవంతు, మృత్యుం అనేన పర్వతేన అశ్మనా తిరోదధతాం తిరోహి తం కుర్వంతు ॥ ****************************

ఇతి శ్రీ పదవాక్యప్రమాణజ్ఞ మహామహోపాధ్యాయ హార
దత్తమిశ్ర విరచితే ఏకాగ్నికాండ మంత్రభాష్యే
ద్వితీయప్రశ్నే ద్వావింశః ఖండః
ప్రశ్నశ్చ సమాప్తః.

సమాప్తమిదమేకాగ్నికాణ్డ మన్త్రభాష్యమ్.
ఓమ్, తత్సత్.

Scanned by CamScanner